

Revisors risikovurdering som grunnlag for utførelse av lovpålagt revisjon

med fokus på praktiserende revisorers forståelse av de sentrale risikobegrepene

Kristin Bryhn

Veileder

Geir Haaland

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

FORORD

Denne masteroppgaven markerer slutten på et fem-årig studium i økonomi og administrasjon. Studiet har vært utfordrende på mange plan, men samtidig mer lærerikt enn jeg hadde kunnet forestille meg.

Temaet for oppgaven er valgt på bakgrunn av noen av emnene som har interessert meg mest.

Tusen takk til min veileder Geir Haaland, for nyttige tilbakemeldinger og interessante diskusjoner om risikovurdering i revisjon. Jeg vil også takke Stina Torjesen for nyttige råd og oppmuntring, og Jan Inge Jenssen for gode råd som jeg sikkert skulle fulgt i større grad.

En stor takk går også til familien, spesielt til barna mine for deres tålmodighet.

Kristiansand, 01.06.16

Kristin Bryhn

SAMMENDRAG

Temaet for oppgaven er risikovurderingen revisor gjør for å kunne utføre revisjonen på en hensiktsmessig og rasjonell måte, og dermed oppnå en betryggende sikkerhet for at konklusjonen som fremkommer i revisjonsberetningen er riktig. Angrepsvinkelen er å undersøke praktiserende revisorers forståelse av en rekke risikobegreper, og vurdere om denne forståelsen er i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene og øvrig teori.

Ti av disse begrepene defineres i ISAene: revisjonsrisiko, risiko for vesentlig feilinformasjon, iboende risiko, kontrollrisiko, oppdagelsesrisiko, særskilt risiko, mislighetsrisiko, forretningsrisiko, utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko. Det er også tatt med fire begreper som ikke har navn i ISAene, men som beskrives der, og har fått navn i annen revisjonsteori: alfarisiko, betarisiko, systemrisiko og revisjonsrisikomodellen. Begrepene beskrives og diskuteres, og det presenteres også en utvidet revisjonsrisikomodell som bidrar til å klargjøre sammenhengene mellom en del av risikobegrepene.

De mest interessante funnene er at flere av risikobegrepene er lite kjent, dette gjelder også for en del av begrepene som anses som sentrale i revisjonsstandardene. Det er ingen av revisorene som ser nytten i revisjonsrisikomodellen, og det er svært få som har full oversikt over sammenhengene i den. Det er også identifisert noen interessante forskjeller mellom respondentene fra henholdsvis de store og de mindre revisjonsfirmaene.

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord	2
Sammendrag	3
Innholdsfortegnelse	4
Oversikt over tabeller.....	7
Kapittel 1: Innledning	8
Tema og problemstilling	8
Tidligere forskning	9
Struktur	11
Kapittel 2: Virksomheter og risiko.....	12
Virksomhetens risiko.....	12
Virksomhetens egen risikovurderingsprosess	12
Intern kontroll.....	14
Årsregnskapet og risiko	17
Kapittel 3: Revisjon og revisors risikovurdering	19
Formålet med revisjon	19
Revisorer og revisjonsselskaper.....	20
Reguleringer og bestemmelser for revisors arbeid	21
De internasjonale revisjonsstandardene	22
Revisors risikovurdering	22
Vesentlighet.....	23
Risikovurderingshandlinger	23
Forretningsforståelse	25
Forståelse av den interne kontrollen	27
Kapittel 4: Risikobegrepene	29
Forretningsrisiko	29
Revisjonsrisikomodellen	29
Risiko for vesentlig feilinformasjon.....	32

Iboende risiko	32
Kontrollrisiko	33
Systemrisiko	34
Særskilt risiko	35
Mislighetsrisiko.....	37
Oppdagelsesrisiko.....	40
Utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko	43
Revisjonsrisiko	45
Alfa- og betarisiko	46
Oppsummering av risikobegrepene og sammenhengen mellom dem – en utvidet revisjonsrisikomodell	48
Kapittel 5: Metode	51
Forskningsdesign.....	51
Kvalitativ og kvantitativ metode	51
Datainnsamlingsmetode	52
Populasjon og utvalg.....	54
Datainnsamling	54
Rekruttering	54
Gjennomføring av intervjuene.....	55
Personvern	56
Analyse	57
Reliabilitet og validitet.....	57
Kapittel 6: Funn og diskusjon.....	59
Bakgrunnsinformasjon om respondentene	59
Risikovurdering i revisjon	60
Medarbeidere og risikovurdering.....	60
Når skjer risikovurderingen?	61
Revisjonsmetodikk og bruk av de internasjonale revisjonsstandardene (ISA)	62
Andre hjelpemidler for risikovurderingen	63
Risikovurderingens betydning for revisjonen	64

Risikobegrepene	67
Forretningsrisiko	67
Revisjonsrisikomodellen	72
Risiko for vesentlig feilinformasjon	74
Iboende risiko	77
Kontrollrisiko	79
Systemrisiko	80
Særskilt risiko	81
Mislighetsrisiko.....	83
Oppdagelsesrisiko.....	87
Utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko	88
Revisjonsrisiko	91
Alfa- og betarisiko	93
Oppsummering	95
Kapittel 7: Konklusjon	101
Forslag til videre forskning.....	103
Litteraturliste	105
Intervjuguide	111
Refleksjonsnotat.....	119

OVERSIKT OVER TABELLER

Tabell 1. Bakgrunnsinformasjon om respondentene. Side 60.

Tabell 2. Hjelpemidler for risikovurderingen, sett bort fra revisjonsmetodikkprogrammer. Side 64.

Tabell 3. Anslått sannsynlighet for fortsatt vesentlige feil i regnskapet når det er gitt en ren beretning. Side 93.

Tabell 4. Oppsummering. Kjennskap til og benyttelse av risikobegrepene. Side 99.

Tabell 5. Oppsummering. Risikobegrepene og samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene eller annen teori. Side 100.

KAPITTEL 1: INNLEDNING

TEMA OG PROBLEMSTILLING

Temaet for denne masteroppgaven er revisors risikovurdering som grunnlag for å utføre lovpålagt revisjon. Den valgte fremgangsmåten er å undersøke praktiserende revisors forståelse av en mengde risikobegreper som fremkommer direkte eller indirekte i de internasjonale revisjonsstandardene, og undersøke i hvilken grad deres forståelse er i samsvar med standardene og annen teori.

Finanstilsynet foretar periodisk tilsyn av revisors arbeid, som tematilsyn, spesifikke selskaps- og revisortilsyn og kontroller i forbindelse med konkrete hendelser. Kontroll av revisorer og revisjonsselskap som ikke reviderer selskap av allmenn interesse er delegert til Revisorforeningen (finanstilsynsloven § 1, revisorloven § 5b-2). Av brev offentliggjort av Finanstilsynet i 2014 og 2015, etter selskaps- og revisortilsyn, er det blitt påpekt mangler ved virksomhetsforståelse, risikovurdering eller –håndtering etter 11 av 27 tilsyn. I flere tilfeller er selve tilsynet utført tidligere år, og omfatter dermed revisjonen av regnskap fra årene før det igjen (Finanstilsynets brev etter revisor- eller selskapstilsyn). Det må bemerkes at en del av tilsynene gjennomføres på bakgrunn av henvendelser om at det kan være mangler eller feil ved revisjonen. Dermed har disse sakene en forhøyet risiko for feil og mangler.

Dette fører likevel til en antakelse om at revisorenes risikovurdering muligens ikke er i henhold til den rettslige standarden god revisjonsskikk, som er materialisert gjennom de internasjonale revisjonsstandardene.

Det er gjort en del forskning på revisjonsrisikomodellen, inkludert vurdering av iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko. Derimot mangler det en systematisk gjennomgang av risikobegrepene som benyttes direkte og indirekte i de internasjonale revisjonsstandardene, inkludert hvordan disse begrepene henger sammen og påvirkes av hverandre.

Botez (2015) etterlyser en utvidet revisjonsrisikomodell, som inkluderer flere risikoer, foruten iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko, og hvordan

sammenhengen er mellom alle begrepene. Hans mening er at dette er nødvendig for at revisorer skal kunne forstå virksomheten og vurdere risiko, slik at man oppnår målsettingen med revisjonen.

Denne oppgaven bidrar til å svare på oppfordringen fra Botez ved å presentere en utvidet revisjonsrisikomodell. Grunnlaget for modellen er en systematisk gjennomgang av 14 identifiserte risikobegreper som fremkommer direkte eller indirekte i de internasjonale revisjonsstandardene. Flere av disse begrepene blir inkludert i en utvidet modell. Denne oppgaven vil også presentere resultatene fra en kartlegging av et utvalg praktiserende revisorers forståelse av risikobegrepene. Resultatene tyder på at en del av disse begrepene og sammenhengene mellom dem ikke er godt nok kjent.

TIDLIGERE FORSKNING

Ifølge Knechel (2007) var det utgivelsen av COSO – rammeverk for intern kontroll (1992) etter større fokus på risikohåndtering i samfunnet, som ga revisorene, og da først og fremst de store revisjonsselskapene, et endret syn på risiko. Dette la grunnlaget for en revisjon basert på vurdering av forretningsrisiko (The Business Risk Audit Model), i stedet for den mer standardiserte og substansorienterte revisjonsmetodikken som var gjeldende tidligere.

Rammeverket ble etter hvert også inkorporert i de internasjonale revisjonsstandardene. Risikotilnærmingen innebærer forretningsforståelse som grunnlag for risikovurdering, som igjen er grunnlaget for planlegging av revisjonshandlinger. Tilnærmingen førte til større omfang av test av kontroller og analytiske handlinger, på bekostning av substanshandlinger (Knechel, 2007).

I en studie av revisjonspraksis blant små og mellomstore revisjonsfirmaer med små og mellomstore kunder, finner van Buuren et al. (2014) at disse revisjonsselskapene i liten grad benytter forretningsrisikoperspektivet ved revisjon, i motsetning til store revisjonsselskaper med større og mer komplekse kunder. Resultatene tyder på at det oftere brukes en substansfremgangsmåte, og at disse revisorene mener at forretningsrisikoperspektivet ikke er spesielt

nyttig. Det kan være på grunn av disse små og mellomstore kundenes mangel på formaliserte risikovurderings- og risikohåndteringsrutiner, og at de samtidig har forholdsvis enkle og oversiktlige forhold (Van Buuren et al., 2014).

Davidson og Neu (1993) finner at de store revisjonsselskapene leverer høyere kvalitet på revisjonen. Det har skjedd endringer siden da, både i revisjonsstandardene og lovverk, og sannsynligvis også i selskapenes revisjonsmetodikk. Boone et al. (2010) finner ikke klar forskjell på revisjonskvalitet mellom de fire store og de nest-største («second-tier») revisjonsfirmaene, men at investorer vurderer opplevd kvalitet som høyere for de store, som gir seg utslag i høyere risikopremie for selskapene som bruker revisorer fra de nest største revisjonsfirmaene. Altså at de største har bedre rykte blant investorene. I følge Boone et al. er dette ryktet ikke fortjent, da det ikke ser ut til å være forskjeller i faktisk kvalitet. Her er det altså ikke sett på små revisjonsselskaper, men de som er de nest største. Det må også kommenteres at BDO, som nå anses som en av de store i Norge, er ansett som «second-tier» i undersøkelsen til Boone et al. Yuniarti (2011) har også sett på mindre selskaper, og finner heller ikke at revisjonsselskapers størrelse påvirker revisjonskvalitet.

I Norge er kunder av små og øvrige revisjonsselskap tilsynelatende mer fornøyd enn kundene av de store revisjonsselskapene, i følge en kundetilfredshetsundersøkelse gjort av EPSI i 2014. Det kommer derimot ikke frem hva som i så fall gjør at tilfredsheten er høyere. Her er det ikke undersøkt kvalitet på revisjonen, kun kundenes subjektive mening.

Sarapaivanich og Patterson (2015) har undersøkt hva som gjør små kunder tilfredse med og lojale til sitt revisjonsfirma. Her kommer det frem at personlig kommunikasjon er avgjørende, og ikke nødvendigvis teknisk kvalitet. Små virksomheter har ofte ikke intern kompetanse til å vurdere reell kvalitet på en tjeneste som revisjon, i tillegg til at det kan være vanskelig å se umiddelbart (Sarapaivanich og Patterson, 2015). Her er det altså sett på små revisjonsklienter, og ikke nødvendigvis små revisjonsselskaper. Resultatene kan likevel være relevante, da små revisjonsselskap vanligvis har en større andel små virksomheter i sin kundeportefølje.

I denne undersøkelsen vil det i tillegg til å kartlegge praktiserende revisorers kjennskap til og forståelse av risikobegrepene, også undersøkes eventuelle forskjeller mellom de store, mellomstore og små revisjonsselskapene.

Det er gjort forholdsvis mye forskning på revisjonsrisikomodellen, inkludert vurdering av iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko. Derimot mangler det en systematisk gjennomgang av risikobegrepene som benyttes direkte og indirekte i de internasjonale revisjonsstandardene, inkludert hvordan disse begrepene henger sammen og påvirkes av hverandre.

Botez (2015) etterlyser en utvidet revisjonsrisikomodell, som inkluderer flere risikoer foruten iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko, og hvordan sammenhengen er mellom alle begrepene. Hans mening er at dette er nødvendig for at revisorer skal kunne forstå virksomheten og vurdere risiko, slik at man oppnår målsettingen med revisjonen. Denne oppgaven forsøker å svare på denne oppfordringen ved å presentere et forslag til en slik utvidet risikomodell.

STRUKTUR

Kapittel 1 har gitt en kort innledning til tema og problemstilling, inkludert tidligere forskning som anses relevant. Kapitlene 2, 3 og 4 gir en presentasjon av teorien, hvor kapittel 2 beskriver virksomhetens vurdering og håndtering av risiko, kapittel 3 gir oversikt over revisors oppgaver relatert til risikovurderingen som grunnlag for lovpålagt revisjon, mens kapittel 4 går inn på hvert enkelt risikobegrep brukt i standarder og annen revisjonsteori. Dette kapitlet vil deretter presentere et forslag til en utvidet revisjonsrisikomodell.

Forskningsmetode, inkludert vurdering av reliabilitet og validitet blir presentert og diskutert i kapittel 5. I kapittel 6 presenteres funn fra undersøkelsen, og resultatene diskuteres. Konklusjon og forslag til videre forskning gis i kapittel 7.

KAPITTEL 2: VIRKSOMHETER OG RISIKO

VIRKSOMHETENS RISIKO

All forretningsdrift innebærer risiko for at virksomheten ikke når sine mål. I følge klassisk økonomisk teori er det nødvendig å ta på seg risiko for å oppnå avkastning. Mennesker, og dermed også virksomheter, er av natur risikoaverse, derfor kreves høyere forventet avkastning i bytte mot å ta på seg høyere risiko.

Risiko kan defineres som «det at en hendelse kan inntreffe og påvirke måloppnåelsen negativt». Mulighet kan defineres som «det at en hendelse kan inntreffe og påvirke måloppnåelsen positivt» (COSO – Helhetlig risikostyring).

Både risikoer og muligheter er et resultat av usikkerhet. Virksomheter er omgitt av usikkerhet, i større eller mindre grad. Her fokuseres det på den potensielle negative effekten av usikkerhet; risiko.

Virksomhetens risikoer er mange og sammensatte. Noen er enkle å identifisere, andre vanskeligere. I aksjeselskaper delegerer eierne ansvaret for driften til styret, som igjen delegerer ansvaret for mye av den daglige driften til ledelsen. Styret har likevel det overordnede ansvaret for forvaltning av virksomheten, og fører tilsyn med den daglige ledelsen (aksjeloven §§ 5-1, 6-12 – 6-14). Styret og ledelsen er dermed ansvarlig for å drive virksomheten på beste måte, på vegne av eierne. Dette innebærer at de har ansvar for å fastsette egnede mål og strategier i tillegg til å vurdere risikoen for at ikke selskapet når sine mål, og sette inn kontrolltiltak for å redusere denne risikoen.

VIRKSOMHETENS EGEN RISIKOVURDERINGSPROSESS

Alle virksomheter må foreta vurderinger av risiko knyttet til egen drift. Større virksomheter har vanligvis en formalisert prosess, med ansatte som er ansvarlig

for deler av denne vurderingen. Mindre virksomheter har gjerne ikke en slik formalisert prosess for risikovurdering, men det betyr ikke at de ikke vurderer risiko (van Buuren et al. 2014). Dette er også påpekt i blant annet ISA 315 pkt. A88. Man bruker gjerne ikke formelle begreper for risiko, og har ofte ikke noe skrevet ned og dokumentert. Men alle som er interessert i å tjene penger og videreføre virksomheten, må vurdere muligheter og trusler som kan påvirke driften.

En måte å se på risikoene virksomheten utsettes for, er å dele dem inn i interne og eksterne risikoelementer. Eksterne risikofaktorer kan være:

- *Økonomiske*: prisendringer, konkurranseforhold, kapitaltilgang
- *Naturlige / miljømessige*: naturkatastrofer som kan medføre skade på eiendeler eller mennesker, leveringsproblemer
- *Politiske*: endringer i politiske miljøet, skatteendringer, lovendringer
- *Sosiale*: endringer i demografi, skikk og bruk, familieforhold – som kan medføre endringer i etterspørsel eller tilgang på produkter og tjenester
- *Teknologiske*: ny teknologi som endrer etterspørselen, endrer infrastruktur (COSO Helhetlig risikostyring, s 42)

Flere av de interne risikofaktorene handler om i hvilken grad virksomheten klarer å svare på muligheter og risiko som kommer utenfra. Dette inkluderer risiko for at man ikke når sine mål, på bakgrunn av manglende kompetanse, manglende finansiering eller mangelfull vurdering av risikoer og muligheter. Interne risikofaktorer som ikke har direkte sammenheng med de eksterne faktorene, er risiko for sviktende intern kontroll som kan gi seg utslag i feil og misligheter, både i forhold til regnskapet, men også ved at virksomheten ikke når sine mål.

Regnskapspliktige som ikke er små etter regnskapslovens definisjon skal i årsberetningen presentere en beskrivelse av de mest sentrale risikofaktorer virksomheten står overfor, spesielt nevnes finansiell risiko (regnskapsloven § 3-3a).

INTERN KONTROLL

Intern kontroll defineres i *Intern kontroll – et integrert rammeverk (COSO-rapporten)*, som: «En prosess, iscenesatt og gjennomført av foretakets styre, ledelse og ansatte. Den utformes for å gi rimelig sikkerhet vedrørende måloppnåelse innen følgende områder:

- Målrettet og kostnadseffektiv drift
- Pålitelig ekstern regnskapsrapportering
- Overholdelse av gjeldende lover og regler.»

(COSO Intern kontroll – et integrert rammeverk)

I følge COSO-rapporten består den interne kontrollen av fem komponenter, som påvirker hverandre:

- Kontrollmiljøet
- Risikovurdering
- Kontrollaktiviteter
- Informasjon og kommunikasjon
- Overvåking

Kontrollmiljøet er grunnlaget for de andre komponentene, og består blant annet av ledelsens holdninger, integritet og opptreden, som påvirker andre ansatte. *Risikovurdering* forutsetter at det er fastsatt mål for virksomheten, og innebærer å identifisere relevante risikoer og legge grunnlaget for håndtering av disse risikoene. *Kontrollaktiviteter* iverksettes basert på risikovurderingen, og skal medvirke til at rutiner følges og er effektive. *Informasjon og kommunikasjon* omhandler informasjon som har sitt opphav både internt og eksternt. Denne informasjonen må komme frem til riktig sted og til riktig tid, slik at den kan danne grunnlag for gode beslutninger og korrekt rapportering. *Overvåking* og evaluering er nødvendig for å sikre at rutiner og kontroller fungerer som tiltenkt. Gjør det ikke det, bør det rapporteres så høyt oppe i hierarkiet som nødvendig (COSO Intern kontroll – et integrert rammeverk).

Hensiktsmessig intern kontroll er omfattende nok til å identifisere relevante risikoer og svare på disse. Det er ikke slik at det blir entydig bedre, jo mer

omfattende kontroller man har. Overdreven kontroll har store kostnader, både direkte ved utforming og oppfølging, men også indirekte. Indirekte vil overdrevne kontroller skape en treg organisasjon som bruker for mye tid på kontroll, og som dermed oppnår den motsatte effekten enn det de ønsker, nemlig at man ikke klarer å svare på risikoer og muligheter på en effektiv måte. I en slik tungrodd virksomhet kan det bli vanskelig å nå sine mål.

Forskning har vist at hensiktsmessig intern kontroll, som innebærer at revisor vurderer kontrollrisikoen til å være lav, gir seg utslag i mindre omfang av revisjonshandlinger, som dermed fører til lavere revisjonshonorar (Jiang og Son, 2015). Der det er mest å tjene på relevante og hensiktsmessige kontroller, er likevel den økte sannsynligheten for at virksomheten når sine mål.

Aksjeloven nevner eksplisitt styrets ansvar for å etablere en betryggende kontroll av virksomhet, regnskap og formuesforvaltning (aksjeloven § 6-12 (3)). Aksjeloven gir ellers ikke noen konkrete føringer når det gjelder type eller omfang av kontrolltiltak.

Forskrift om risikostyring og internkontroll (2008) gjelder for finansinstitusjoner og lignende virksomheter. Forskriften gir en kortfattet og konkret oversikt over virksomhetens ansvar inkludert ansvarsfordeling mellom styret og daglig leder, og kan ellers benyttes som et forslag til retningslinjer av virksomheter som ikke er omfattet av forskriften.

Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse gir en oversikt over lovregler gjeldende for selskaper notert på norske regulerte markeder, i tillegg til anbefalinger som er ment å skulle utdype og utfylle disse lovreglene. På samme måte som for risikostyringsforskriften, kan denne anbefalingen også være nyttig for virksomheter utover målgruppen.

COSO-rammeverkene for intern kontroll og helhetlig risikostyring er de mest relevante og mest brukte hjelpemidlene virksomheter har for å kunne etablere og utvikle effektive internkontrollsystemer og dermed redusere virksomhetens forretningsrisiko. Rammeverkene kan være nyttige for de fleste typer virksomheter.

COSO-rammeverket for intern kontroll (COSO 1) er et hjelpemiddel som kan legge et grunnlag for utarbeidelse og videreutvikling av egnede interne

kontrollaktiviteter. Egnede kontroller er systematiske og effektive. Effektivitet innebærer at aktivitetene medfører en god, men ikke overdreven kontroll på viktige områder. COSO-rammeverkets fem komponenter av intern kontroll inkluderer som redegjort for tidligere:

- Kontrollmiljøet
- Risikovurdering
- Kontrollaktiviteter
- Informasjon og kommunikasjon
- Overvåking

COSO-rammeverket for helhetlig risikostyring (COSO 2) bygger på COSO 1, men har fokus på kartlegging og styring av risiko i hele virksomheten. Rammeverket tar utgangspunkt i følgende åtte komponenter:

- Internt miljø
- Etablering av målsettinger
- Identifisering av hendelser
- Risikovurdering
- Risikohåndtering
- Kontrollaktiviteter
- Informasjon og kommunikasjon
- Oppfølging

Disse åtte komponentene henger sammen, og påvirker hverandre. Fem av komponentene sammenfaller med komponentene i COSO 1, mens tre av dem er særegne for COSO 2: *Etablering av målsettinger* er nødvendig for å kunne identifisere risikofaktorer som potensielt kan påvirke disse målsettingene. Det er også viktig å sørge for *identifisering av hendelser* som kan påvirke måloppnåelsen, inkludert å skille mellom risikoer og muligheter. Ledelsen må velge aktuelle former for *risikohåndtering* og utvikle en handlingsplan som er tilpasset virksomhetens risikotoleranse og risikoappetitt (COSO Helhetlig risikostyring).

Rammeverket presenterer også fire målsettingskategorier, som bortsett fra den første, sammenfaller med målsettingene fra COSO 1:

- Strategiske

- Driftsrelaterte
- Rapporteringsrelaterte
- Etterlevelsesrelaterte

(COSO Helhetlig risikostyring)

ISA 315 Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser, er inspirert av COSO 1, mens de utvidede elementene vi finner i COSO 2 er inspirert av revisjonsrisikomodellen.

ÅRSREGNSKAPET OG RISIKO

Årsregnskapet skal gi et rettviseende bilde av virksomhetens resultat, finansielle stilling og dets eiendeler og gjeld (regnskapsloven § 3-2a). Utarbeidelse av regnskapet og dokumentasjon av regnskapsopplysninger reguleres av regnskapsloven og bokføringsloven med forskrifter, i tillegg til standarder for regnskapsføring og bokføring. De mest aktuelle regnskapsstandardene for norske foretak er *Norske Regnskapsstandarder* utarbeidet av Norsk Regnskapsstiftelse, og *International Financial Reporting Standards* (standarder utgitt før 2001 betegnes *International Accounting Standards*), utarbeidet av International Accounting Standards Board.

Formålet med årsregnskapet er todelt: Kontroll av ledelsens prestasjoner, og som beslutningsgrunnlag, hovedsakelig for eksisterende og potensielle investorer (Kvifte og Johnsen, 2008, s. 58-59). Årsregnskapet er omverdenens viktigste informasjonskilde om virksomheten. Utarbeidelse og presentasjon av årsregnskapet skal være i henhold til lover, forskrifter og regnskapsstandarder for at brukerne skal kunne ha tillit til at regnskapet er så objektivt riktig som mulig.

Den omfattende samlingen av lover, forskrifter og standarder for regnskapsføring kan gi et inntrykk av at utarbeidelse av årsregnskap reguleres i detalj, men det er et stort innslag av skjønnsbasert vurdering innenfor mange områder. Som

eksempel kan nevnes vurderinger relatert til eiendeler, inkludert avskrivninger, nedskrivninger og spørsmål om enkelte eiendel skal balanseføres eller ikke, og i tilfelle på hvilket tidspunkt. Lover og standarder gir i mange tilfeller flere alternativer for vurdering og regnskapsføring, men utgangspunktet er at regnskapet skal gi et rettviseende bilde (regnskapsloven § 3-2a). Det er dermed mange områder og regnskapslinjer som kan inneholde feil, både bevisste og ubevisste feil. Feilene kan være vesentlige eller uvesentlige. Vesentlige feil karakteriseres av at de alene eller sammen med andre feil kan påvirke regnskapsbrukernes beslutninger. Ubevisste feil kan være feilaktige regnskapsfaglige vurderinger eller rett og slett mangler og forglemmelser. Bevisste feil kalles gjerne misligheter, og kan være bevisst manipulering av regnskapsposter eller underslag av eiendeler. Underslag fører indirekte til feil i regnskapet, ved at eiendeler som er balanseført ikke er i virksomhetens besittelse. Den som har underslått eiendeler, vil gjerne også forsøke å manipulere regnskapet slik at underslaget skjules, dersom han har mulighet til det. Misligheter kan dermed også være en kombinasjon av underslag og regnskapsmanipulering.

Både interne og eksterne risikofaktorer kan påvirke regnskapet. Enkle eksempler på eksterne risikofaktorer som påvirker regnskapet, er ved verdivurdering av eiendeler, for eksempel kundefordringer. Det er alltid en risiko for at deler av kundefordringene ikke blir betalt. Dersom man har få og store kunder, som gjerne på sin side også har få og store kunder, blir det en ekstra sårbarhet i forhold til at kundefordringene blir betalt. Denne risikoen vil øke dersom den aktuelle bransjen vurderes til å ha høy risiko. Intern risiko som kan påvirke regnskapet, er potensielle feil og misligheter. Det kan gå på risiko for eksempler for feilvurderinger og feilregistreringer. Virksomheten selv, ved ledelsen og styret, er de som har ansvaret for å vurdere og håndtere intern og ekstern risiko. Intern risiko håndteres og reduseres ved tilstrekkelig intern kontroll. Ekstern risiko kan overvåkes og svares på, og noen av disse faktorene kan dermed reduseres, men ikke kontrolleres i den grad interne faktorer kan.

KAPITTEL 3: REVISJON OG REVISORS RISIKOVURDERING

FORMÅLET MED REVISJON

Formålet med revisjon er å øke regnskapsbrukernes tillit til at regnskapet er uten vesentlige feil, og utarbeidet i samsvar med lover og regler for finansiell rapportering (ISA 200 pkt. 3). Revisor skal også blant annet bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil (revisorloven § 5-1).

For at regnskapsbrukerne skal ha tillit til revisors vurderinger og konklusjon, vektlegges revisors uavhengighet, samt kompetanse og kapasitet. Dette medfører strenge krav til revisors og revisjonsselskapets habilitet, og krav om at revisor ikke skal utføre rådgivningstjenester dersom dette kan medføre tvil om at revisor er uavhengig og objektiv (revisorloven §§ 4-1 – 4-4). Revisor kan heller ikke utføre oppgaver som er ledelsens ansvar (revisorloven § 4-5). Dersom revisor utfører oppgaver som typisk hører inn under ledelsens ansvar, vil revisjonen ikke være uavhengig og objektiv, da revisor i et slikt tilfelle ville kontrollere og vurdere egne beslutninger.

I Norge er det en generell revisjonsplikt for virksomheter som er regnskapspliktige. Små selskaper er unntatt fra denne regelen dersom de har inntekter som ikke overstiger fem millioner kroner, med noen unntak. Revisjonsplikten for små aksjeselskaper har siden regnskapsåret 2011 bortfalt, dersom generalforsamlingen og styret aktivt fravelger revisjon. Vilkårene for å fravelge revisjon etter denne regelen inkluderer:

- Driftsinntekter må ikke overstige fem millioner kroner.
- Balansesum må ikke overstige 20 millioner kroner.
- Gjennomsnittlig antall ansatte må ikke overstige ti.

Dersom man kommer over en av disse tersklene, inntreer revisjonsplikten fra og med neste regnskapsår (revisorloven § 2-1, aksjeloven § 7-6).

REVISORER OG REVISJONSSELSKAPER

Per 20. mai 2016 er det 515 registrerte revisjonsselskap i Norge. Det er 7454 revisorer, hvorav 3505 er registrerte og 3949 er statsautoriserte (Finanstilsynets konsesjonsregister).

En statsautorisert revisor må ha oppnådd mastergrad i regnskap og revisjon, og ha minst tre års revisjonspraksis. En registrert revisor må ha oppnådd bachelorgrad i revisjon, og har samme praksiskrav som for statsautoriserte revisorer. Begge må ha gjennomført og bestått en praktisk prøve etter gjennomført utdanning og påkrevet praksis. Det er også krav om blant annet hederlig vandel og at man må kunne oppfylle sine finansielle forpliktelser. Karakterkrav fra utdannelsen er fastsatt av Finanstilsynet (revisorloven §§ 3-1 – 3-4, revisorforskriften) Det er også lovbestemte krav for revisjonsselskaper (revisorloven § 3-5).

Revisormedarbeidere har ikke krav om godkjenning fra Finanstilsynet, derfor finnes det heller ikke noe register over denne gruppen. De har heller ikke utdanningskrav som registrerte og statsautoriserte revisorer har. Revisormedarbeidere er ofte personer med revisjonsutdanning, som enda ikke har oppnådd praksiskravet, eller personer med annen økonomisk utdanning. Revisormedarbeidere kan ikke ha oppdragsansvar.

Revisjonsbransjen i Norge består av revisjonsselskaper i forskjellige størrelser. De fem største; EY, PwC, Deloitte, KPMG og BDO, sto i 2014 for 70 % av totalomsetningen fra lovpålagt revisjon. Utviklingen har gått mot færre av de aller minste revisjonsselskapene (Finanstilsynets årsmelding 2014).

REGULERINGER OG BESTEMMELSER FOR REVISORS ARBEID

Revisors arbeid reguleres på overordnet nivå av Lov om revisjon og revisorer av 1999 (revisorloven) med tilhørende forskrifter. Revisorloven § 5-2 slår fast at revisjonen skal utføres etter beste skjønn og i samsvar med god revisjonsskikk.

Revisorloven eller nåværende revisjonsstandarder inneholder ikke en spesifikk definisjon av begrepet «god revisjonsskikk». Det er vanlig å henvise til definisjonen fra NSRFs tidligere *Norm om grunnleggende prinsipper for revisjon*: «God revisjonsskikk er å utføre revisjonsoppdrag i overensstemmelse med den oppfatning av etiske og revisjonstekniske prinsipper som til enhver tid er alminnelig anerkjent og praktisert av dyktige og ansvarsbevisste utøvere av yrket» (Gulden, 2012, s 119).

Revisjonsstandardene anses å være en materialisering av slike anerkjente prinsipper og metoder. Disse standardene er dermed rettslige standarder, og skal dermed være kjent og brukes av praktiserende revisorer. Lovgiver har dermed lagt til rette for at revisjonsmetoder og –prinsipper kan utvikles i fagmiljøet, uten at man må gå gjennom en tidkrevende lovendringsprosess, noe som ville vært tilfelle hadde revisorloven inneholdt detaljregler i stedet for en slik henvisning til god revisjonsskikk. Revisorloven inneholder enkelte detaljregler, men i all hovedsak reguleres den praktiske utførelsen av revisjonen av revisjonsstandardene (Gulden, 2012, s 119-123). Det finnes også andre kilder til hva som kan være god revisjonsskikk, blant annet uttalelser fra Finanstilsynet og Oslo Børs, i tillegg til revisjonsstandarder fra andre land og revisjonslitteratur (Gulden, 2012, s 131-132).

Revisorloven henviser også til begrepet «beste skjønn». Gulden (2012) diskuterer dette tillegget i dagens revisorlov, og kommer til konklusjonen at dette er overflødig, da god revisjonsskikk inkluderer å utvise beste skjønn (Gulden, 2012, s 133-134; ISA 200 pkt. 16, A23-A27).

DE INTERNASJONALE REVISJONSSTANDARDENE

De internasjonale revisjonsstandardene, forkortet ISA (International Standards on Auditing) er utgitt av The International Auditing and Assurance Standards Board i The International Federation of Accountants (IFAC). Standardene er utgitt i norsk utgave av Den norske Revisorforening. Revisorforeningen har også utarbeidet enkelte standarder som er tilpasset særnorske forhold (Norske standarder for attestasjonsoppdrag), og den nye nordiske standarden for revisjon av små foretak som er under utarbeidelse i samarbeid med revisorforeningene i Sverige, Danmark, Finland og Island. De aller fleste revisjonsstandardene er imidlertid internasjonale, og er oversatt til norsk uten andre tilpasninger.

De internasjonale standardene har lik struktur og består av innledning, mål, definisjoner, krav, veiledninger og utfyllende forklaringer, i tillegg til eventuelle vedlegg (Eilifsen et al., 2014, s 46).

REVISORS RISIKOVURDERING

Revisors oppgave er å uttale seg med betryggende sikkerhet, om årsregnskapet er uten vesentlige feil (ISA 200 pkt. 11). I motsetning til hva noen som ikke har innsikt i revisors arbeid ofte antar, er det ikke mulig å oppnå en fullstendig sikkerhet. Dersom revisor skulle oppnå en slik fullstendig sikkerhet, måtte det gjennomføres en detaljert kontroll av alle bilag og hendelser som kan påvirke regnskapet. Dette er i mange tilfeller så godt som umulig, og i hvert fall svært ressurskrevende (ISA 200 pkt. A45). Revisor må derfor konsentrere sin kontroll på de områdene der det er størst risiko for feil. Risikovurderingen er en kostnads- og nyttevurdering, hvor man legger inn ressursene der hvor det er størst nytte av kontrollen, altså der det er størst risiko for feil.

VESENTLIGHET

Det er kun vesentlige feil det er interessant å bruke ressurser for å avdekke. Vesentlige feil er feil som er så store at hadde de vært kjent, kunne brukerne endret sine økonomiske disposisjoner (ISA 200 pkt. 6). Hva som er vesentlig vurderes av revisor i hvert enkelt tilfelle, og er basert på revisors profesjonelle skjønn (ISA 320 pkt. 4). Det brukes ofte veiledninger for fastsettelse av vesentlighet, for eksempel som en viss andel av resultat, balansesum eller omsetning (ISA 320 pkt. A3-A7). Likevel er det en skjønnsbasert vurdering. Revisor må for hvert enkelt oppdrag vurdere hvilke brukere man skal vurdere vesentlighet for, vanligvis vil det være nåværende og potensielle investorer. Revisor vil uansett anta at brukerne har forholdsvis god kunnskap om forretningsdrift og regnskap, og at vedkommende er villig til å studere regnskapet forholdsvis grundig. I tillegg må det forutsettes at brukerne forstår at regnskapsinformasjonen er utarbeidet og revidert i forhold til vesentlighetsgrenser, og at det er knyttet noe usikkerhet til enkelte målinger, særlig for estimer og andre områder der skjønn er fremtredende (ISA 320 pkt. 4).

Revisor bestemmer vesentlighetsgrenser for regnskapet som helhet og for hvert revisjonsområde. Revisors mening gjelder likevel for regnskapet totalt sett (ISA 200 pkt. 6), sett bort fra et eventuelt behov for forbehold på enkelte områder. Vesentlighetsvurderinger danner grunnlag for å fastsette planlagte risikovurderingshandlinger, og dermed identifisere risikoer for vesentlig feilinformasjon (ISA 320 pkt. 6).

RISIKOVURDERINGSHANDLINGER

ISA 315 krever at revisor utfører visse risikovurderingshandlinger for å kunne identifisere risikoer for vesentlig feilinformasjon. Påkrevde handlinger inkluderer

forespørsler til ledelse og andre relevante personer, analytiske handlinger og observasjon og inspeksjon (ISA 315 pkt. 6).

Revisor må rette forespørsler til ledelsen, interne revisorer dersom virksomheten har denne funksjonen og andre personer som kan ha relevant informasjon. Dette innebærer vanligvis regnskapsansvarlige og regnskapsmedarbeidere. I en del tilfeller kan det også være aktuelt å snakke med interne juridiske rådgivere, salgs- og markedsføringsmedarbeidere, IT-medarbeidere og eventuelt personale som arbeider med risikostyring. Målet med slike forespørsler er å danne seg et bilde av virksomheten og hvordan risikovurdering og risikohåndtering gjennomføres, hvilke regnskapspolicyer som anvendes og hvordan endringer og utvikling påvirker virksomheten. Revisor gjør seg dermed kjent med virksomheten og personene som gjennomfører sentrale oppgaver, og danner seg en forståelse av hvordan inntekter og kostnader genereres (ISA 315 pkt. A6-A7). Revisor må også kartlegge om virksomheten har en risikovurderingsprosess, om den er hensiktsmessig om den eksisterer, og om det er en vesentlig mangel dersom virksomheten ikke har en slik prosess (ISA 315 pkt. 15-17).

Analytiske handlinger som del av risikovurderingsprosessen kan omfatte både finansiell og ikke-finansiell informasjon, og kombinasjoner av disse. Vanlige analyser av finansiell informasjon er forholdstall mellom eiendeler eller gjeld og omsetning eller resultat. Kombinasjoner av finansiell og ikke-finansiell informasjon inkluderer for eksempel omsetning i forhold til salgsflate eller antall salgsansatte og lønnskostnader i forhold til antall ansatte.

Revisor skal sammenligne slike beløp, forholdstall og utviklingstrender med tidligere perioder, med budsjett, prognoser eller revisors egne forventninger eller med bransjetall. Disse sammenligningene kan gi revisor et bilde av utviklingen, og bidra til å identifisere uvanlige transaksjoner og utviklingstrender. Slike kan være tegn på risiko for vesentlig feilinformasjon. Eventuelle funn vil likevel kun gi en første indikasjon, men kan hjelpe revisor med å vurdere hvilke områder som har høyere risiko (ISA 315 pkt. A14-A16).

Observasjon og inspeksjon er også en av de påkrevde risikovurderingshandlingene. Hva som skal observeres eller inspiseres vurderes av revisor basert på skjønn. Eksempler er blant annet:

- Drift.
- Dokumenter, for eksempel forretningsplaner, strategidokumenter, interne retningslinjer og regnskapsmateriale.
- Rapporter utarbeidet av ledelsen og dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, for eksempel styrereferater, periodiske rapporter og perioderegnskap.
- Lokaler og anlegg.

(ISA 315 pkt. A18)

FORRETNINGSFORSTÅELSE

Grunnlaget for revisors risikovurdering er en god forretningsforståelse. Revisor må ha god kunnskap om bransjen; konkurrenter, kunder og markedsmessige forhold som kan påvirke risikoen for vesentlige feil og for grunnlaget for fortsatt drift og lønnsomhet. Forretningsforståelse legger grunnlaget for å identifisere forretningsrisikoer, som igjen legger grunnlaget for å vurdere risiko for vesentlige feil i årsregnskapet.

Forretningsforståelse innebærer å skaffe seg oversikt og forståelse over følgende områder av virksomheten og dens omgivelser:

- Relevante bransjemessige, regulatoriske og andre eksterne faktorer.
- Enhetens art, inkludert type virksomhet, organisasjonsstruktur, finansieringsstruktur og eksisterende eller planlagte investeringer.
- Valg av og anvendelse av regnskapspolicyer.
- Mål og strategi.
- Måling og gjennomgåelse av økonomiske resultater.

(ISA 315 pkt. 11)

Revisor skal ha en god forståelse for eksterne faktorer. Dette inkluderer bransjekunnskap og konkurranseforhold, i tillegg til hvilke regulatoriske krav som påvirker virksomheten. Dette kan være krav som knyttes direkte til den lovpålagte finansielle rapporteringen, men også krav knyttet til driften. En del

iboende risikoer er felles for virksomheter innen samme bransje, og revisor kan sammenligne for eksempel kundens prosesser og resultater med andre i samme bransje som en del av vurderingen av risiko for vesentlig feilinformasjon. Elementer som ofte er relevante er blant annet etterspørsel i markedet, herunder endringer og teknologisk utvikling som kan påvirke etterspørsel.

Revisor må også kjenne til relevante krav og reguleringer for å kunne identifisere relevante risikoer, herunder nylige eller forventede endringer som kan påvirke enhetens konkurransedyktighet og lønnsomhet. Eksempler er blant annet endringer i skatt, toll, import- eller eksportreguleringer og skjerpede sikkerhets- og miljøkrav. Andre faktorer som er mer generelle er generell økonomisk utvikling i samfunnet, inkludert rentenivå, valutaendringer og inflasjon (ISA 315 pkt. A24-A29).

Det er viktig å forstå hvordan virksomheten genererer inntekter, i tillegg til hvordan kostnader oppstår og utvikler seg. Dette gjør at revisor kan identifisere risikoer som kan føre til vesentlig feilinformasjon. Kompliserte organisasjonsstrukturer kan medføre økt risiko for vesentlig feilinformasjon, særlig dersom virksomheten spres på flere enheter og i flere geografiske områder. Planlagte oppkjøp eller salg av virksomhet vil også øke risikoen. Revisor må skaffe seg oversikt over blant annet nærstående parter, eventuelle nøkkelkunder eller -leverandører, omfanget av forskning og utvikling og forestående planer om endring i virksomheten (ISA 315 pkt. A30-A31).

Revisor skal vurdere om regnskapspolicyer valgt av virksomheten, er hensiktsmessige og i samsvar med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. Det er derfor viktig å forstå hvilke policyer som anvendes, og eventuelt om det er foretatt endringer i disse. Dersom det har skjedd endringer, skal revisor vurdere årsak og hensiktsmessighet (ISA 315 pkt. A35).

Revisor må forstå virksomhetens mål og strategier, da dette påvirker forretningsrisikoene og dermed risikoene for vesentlig feilinformasjon. Virksomheten kan ha mål og strategier som medfører økt risiko. Dette er ofte en kalkulert risiko, men i noen tilfeller kan også strategiene være uegnet, og føre til en uakseptabel risiko. Revisor skal ikke identifisere alle forretningsrisikoer, da man skal fokusere på de som kan gi risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Mange forretningsrisikoer kan imidlertid medføre vesentlige feil i

regnskapet, selv om det skjer indirekte. Omstendighetene bestemmer hvorvidt revisor vil anse om forretningsrisikoene medfører risiko for vesentlig feilinformasjon (ISA 315 pkt. A36-A40).

Hvordan prestasjoner og resultater måles og gjennomgås kan påvirke risikoen for vesentlig feilinformasjon, også i forhold til mislighetsrisiko. Som det ofte sies: Man får det man måler. Det som måles, fremstår som viktigere, og elementer som ikke måles, vil da fremstå som mindre viktig. Å fokusere på enkeltelementer kan også medføre økt risiko for misligheter. Et typisk eksempel er knyttet til prestasjonsbasert belønning. Dersom revisor finner at ledelsen for eksempel har et bonusprogram som avhenger av en regnskapsmessig størrelse, for eksempel omsetning eller resultat, vil man i mange tilfeller vurdere risiko for vesentlig feilinformasjon som forhøyet, da ledelsen har personlige incentiver for å manipulere regnskapstall.

FORSTÅELSE AV DEN INTERNE KONTROLLEN

Revisor skal opparbeide seg en forståelse av relevante deler av den interne kontrollen. ISA 315 gir en oversikt over komponenter i den interne kontrollen, som revisor må kartlegge og skaffe seg en forståelse av. Disse er basert på COSOs «Intern kontroll – et integrert rammeverk». Revisor skal opparbeide seg en forståelse av:

- *Kontrollmiljøet*, inkludert en vurdering av om ledelsen og dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, har lagt til rette for en bedriftskultur som fremmer ærlighet og etikk, i tillegg til hvordan kontrollmiljøet påvirker de andre komponentene.
- Enhetens *risikovurderingsprosess*, inkludert hvordan enheten identifiserer, anslår, vurderer sannsynlighet for og håndterer relevante forretningsrisikoer. Dersom enheten ikke har etablert en slik formell prosess, skal revisor etter diskusjon med ledelsen, vurdere om mangel på en slik dokumentert risikovurderingsprosess er en vesentlig svakhet i den interne kontrollen.

- *Informasjonssystemet* og tilknyttede forretningsprosesser, i tillegg til en forståelse av hvordan enheten kommuniserer roller og ansvar. En åpen *kommunikasjonsprosess* bidrar til at feil oppdages og rapporteres til riktig sted.
- Relevante *kontrollaktiviteter*.
- Hvordan kontroller *overvåkes*, inkludert eventuell internrevisjons oppgaver og aktiviteter.

(ISA 315 pkt. 12-24)

KAPITTEL 4: RISIKOBEGREPENE

Her presenteres og diskuteres de 14 identifiserte risikobegrepene som brukes direkte eller indirekte i de internasjonale revisjonsstandardene. Begrepene som brukes indirekte, har ikke blitt gitt et navn i ISAene, men i annen teori. Betydningen av dem er likevel brukt i standardene.

FORRETNINGSRISIKO

Forretningsrisiko defineres i ISA 315 pkt. 4 (b), som «En risiko som er et resultat av viktige forhold, hendelser, omstendigheter, handlinger eller manglende handlinger som kan ha en negativ innvirkning på enhetens evne til å nå sine mål og gjennomføre sine strategier, eller som er et resultat av fastsettelsen av uegnede mål og strategier.»

Forretningsrisikoen som revisor skal opparbeide seg en forståelse av, er virksomhetens forretningsrisiko som er diskutert under eget delkapittel. Revisor er interessert i den iboende risikoen, altså den delen av forretningsrisikoen som kan medføre vesentlige feil i regnskapet.

Gjennom forretningsforståelsen kan revisor identifisere forretningsrisikoer og dermed også den iboende risikoen for vesentlig feilrapportering og mangelfull etterlevelse av reguleringer.

REVISJONSRIKIMODELLEN

Revisjonsrisikomodellen nevnes ikke spesifikt i revisjonsstandardene. Likevel får vi der presentert følgende sammenhenger:

- Revisjonsrisikoen er en funksjon av risikoene for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko (ISA 200 pkt. 13 (c))

- Risikoene for vesentlig feilinformasjon på påstandsnivå består av to komponenter: iboende risiko og kontrollrisiko (ISA 200 pkt. A37)

Det nevnes også at noen revisorer anser det som nyttig å benytte seg av en modell som viser sammenhengene mellom komponentene av revisjonsrisikoen, ved planlegging av revisjonen, for å kunne vurdere akseptabelt nivå for oppdagelsesrisikoen (ISA 200 pkt. A36).

Modellen kan uttrykkes ex ante eller ex post, henholdsvis før og etter revisjonshandlingene er gjennomført.

Revisjonsrisikomodellen ex ante kan uttrykkes slik:

Planlagt oppdagelsesrisiko = Akseptabel revisjonsrisiko / (Iboende risiko X Kontrollrisiko) (Gulden, 2010, s 116)

Dette er et uttrykk for revisjonsrisikomodellen ved planleggingen, altså før revisjonshandlingene utføres. En slik oppstilling kan være hjelpsom for revisor når oppdagelsesrisikoen skal fastsettes, altså når han planlegger omfanget av substanshandlinger som skal utføres slik at revisjonsrisikoen blir akseptabelt lav. Da må han først ha vurdert kontrollrisikoen, og testet kontrollene dersom det antas at kontrollrisikoen er lav eller middels.

Revisjonsrisikomodellen ex post kan uttrykkes slik:

Revisjonsrisiko = Iboende risiko X Kontrollrisiko X Oppdagelsesrisiko (Gulden, 2010, s 115)

Dette er sammenhengen etter revisjon, når revisor har anslått nivået på oppdagelsesrisikoen.

Iboende risiko og kontrollrisiko eksisterer uavhengig av revisjonen (ISA 200 pkt. A37). Dette er sannsynligvis sant på kort sikt, altså for revisjonen dette regnskapsåret, men det antas at enkelte risikoer kan reduseres på sikt på bakgrunn av for eksempel revisors påpekning av eventuelle mangler i intern kontroll.

Revisor anslår akseptabel revisjonsrisiko, og deretter den nødvendige oppdagelsesrisikoen som er nødvendig for at revisjonsrisikoen skal reduseres til dette nivået. Det er viktig for revisor at oppdagelsesrisikoen verken settes for

høyt eller for lavt. Settes den for høyt, vil omfanget av substanshandlinger være for lavt til at revisjonsrisikoen er tilstrekkelig redusert. Settes den lavt, innebærer det overdrevne substanshandlinger. Revisjonen vil da forbruke mer ressurser enn nødvendig. Dette kan gå ut over både klienten og revisor, alt ettersom hvordan honoraret er avtalt beregnet. I siste instans vil det gå utover dem begge, da kostnader vanligvis til slutt havner hos klienten, og revisor kan risikere å bli utkonkurrert av revisorer med bedre risikovurdering og mer rasjonell planlegging.

Forskning viser at det tidligere var lite sammenheng mellom risikovurdering, og tilpasning av og endring i revisjonsplaner, men at revisorer nå har blitt flinkere til å tilpasse planlagte revisjonshandlinger til vurderte risikoer (Mock og Wright, 1993, 1999; Fukukawa et al., 2006, 2011).

Når det gjelder hensiktsmessigheten av å benytte revisjonsrisikomodellen som et hjelpemiddel, finnes det flere meninger. Som en måte å få forklart hvordan begrepene henger sammen, har den åpenbart en funksjon. Modellen er sannsynligvis hensiktsmessig for eksempel for studenter som blir kjent med disse begrepene for første gang. Modellen gis også god plass i flere revisjonslærebøker (for eksempel Gulden, 2010; Eilifsen et al., 2014; Arens et al., 2008).

Messier og Austen (2000) viser til at det er delte meninger om revisjonsrisikomodellen. Noen praktiserende revisorer mener at den er til nytte i planleggingen av revisjonen. Andre, både praktiserende revisorer og forskere, mener at den ikke er like hensiktsmessig. Årsaken er delvis at den gir et inntrykk av at det er en enkel matematisk formel som skal til for å vurdere risikoen, og fastsette riktig nivå på oppdagelsesrisikoen. Et annet problem er at revisjonsrisikomodellen gir inntrykk av at iboende risiko og kontrollrisiko er helt uavhengig av hverandre. Forskning har vist at de kan påvirke, i hvert fall på sikt. Man må anta at praktiserende revisorer er klar over dette og tar hensyn til det (Messier og Austen, 2000).

Botez (2015) mener at en revisjonsrisikomodell er viktig for revisors forståelse av risikobegrepene, og hvordan de henger sammen og påvirker hverandre. Han mener også at en slik modell kan være et hensiktsmessig hjelpemiddel for risikovurderingen. Han mener likevel at dagens modell er noe mangelfull, og

ønsker at det utvikles en ny revisjonsrisikomodell som inkluderer flere av risikobegrepene (Botez, 2015).

RISIKO FOR VESENTLIG FEILINFORMASJON

Risiko for vesentlig feilinformasjon defineres i ISA 200 pkt. 13 (n), som «Risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres. Denne risikoen består av to komponenter, som blir beskrevet på følgende måte på påstandsnivå: (i) Iboende risiko (...) (ii) Kontrollrisiko (...)»

Revisor kan vurdere iboende risiko og kontrollrisiko hver for seg eller samlet som risiko for vesentlig feilinformasjon (ISA 200 pkt. A40). Resultater vist av Undrum (2008) tyder på at norske revisorer vurderer iboende risiko og kontrollrisiko både hver for seg og samlet som risiko for vesentlig feilinformasjon, og at separat og kombinert vurdering gir samme resultat.

At revisor har anledning til å vurdere iboende risiko og kontrollrisiko samlet eller hver for seg, gjelder ikke dersom en iboende risiko er særskilt. Da skal man vurdere denne iboende risikoen uten å ta hensyn til eventuell effekt av interne kontroller. (ISA 315 pkt. 27) Standardens definisjon av iboende risiko gir også inntrykk av at en god vurdering av denne, innebærer at man vurderer iboende risiko for seg selv. Dette diskuteres i eget delkapittel. Vurderingene av risikoene for vesentlig feilinformasjon kan uttrykkes kvantitativt eller ikke-kvantitativt. Det avgjørende er at vurderingene er hensiktsmessige. (ISA 200 pkt. A40)

IBOENDE RISIKO

Iboende risiko defineres i ISA 200 pkt. 13 (n) (i), som «Muligheten for at en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning kan inneholde feilinformasjon som kan være vesentlig, enten enkeltvis eller sammen

med annen feilinformasjon, før eventuelle tilhørende kontroller tas i betraktning.»

Nivået på den iboende risikoen kan variere betydelig mellom de forskjellige regnskapspåstandene. Iboende risiko vil vanligvis være høyere for transaksjoner eller vurderinger som er uvanlige eller kompliserte (ISA 200 pkt. A38). I slike tilfeller vil iboende risikoer ofte bli særskilte risikoer. Særskilte risikoer er iboende risikoer som revisor mener bør få et særskilt fokus, og mer omfattende revisjonshandlinger.

Revisor kan vurdere iboende risiko og kontrollrisiko hver for seg eller samlet. Definisjonen av iboende risiko antyder at det er hensiktsmessig å vurdere denne for seg selv. Det er sannsynlig at definisjonen er slik for å beskrive den teoretisk, og ikke nødvendigvis for å beskrive hvordan den skal vurderes i praksis.

Iboende risiko er de forretningsrisikoene som kan påvirke regnskapet, og føre til vesentlige feil. Iboende risiko sammen med kontrollrisikoen legger grunnlaget for nivået man må planlegge for oppdagelsesrisikoen, slik at man oppnår en revisjonsrisiko med akseptabelt lavt nivå.

KONTROLLRISIKO

Kontrollrisiko defineres i ISA 200 pkt. 13 (n) (ii), som «Risikoen for at feilinformasjon som kan forekomme i en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning og som kan være vesentlig, enten enkeltvis eller sammen med annen feilinformasjon, ikke forhindres eller avdekkes og korrigeres i rett tid av enhetens interne kontroll.» Kontrollrisiko er dermed risikoen for at iboende risiko ikke «fanges opp» av enhetens interne kontroll.

Hensiktsmessig og effektiv intern kontroll vil redusere kontrollrisikoen. Revisor vil velge å teste kontroller dersom han antar en lav eller middels kontrollrisiko. Dersom testene ikke avkrefter det antatte nivået, kan man bygge på kontrollene og redusere omfanget av detaljtester. Dersom kontrollrisikoen er høy, er det ingen grunn til å gjennomføre test av kontroller. Da vil revisor heller

gjennomføre substanstester. Kontrollrisikoen er høy dersom den interne kontrollen er svært mangelfull, enten fordi det ikke er etablert rutiner for det aktuelle området eller fordi rutinene ikke er gode nok.

Kontrollrisiko består av utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko relatert til test av kontroller. Utvalgsrisiko knytter seg til risikoen for at utvalg ikke er representative, og dermed kan føre til feil konklusjoner. Utvalgsrisiko relatert til kontrollrisiko er relevant når revisor benytter statistiske metoder for test av kontroller. Ved lav iboende risiko kan det aksepteres et høyere nivå for kontrollrisiko ved vurderingen av risikoen for vesentlig feilinformasjon. Ikke-utvalgsrisiko er risikoen for at revisor trekker feil konklusjoner av en hvilken som helst årsak som ikke har med utvalgsrisiko å gjøre. I denne sammenhengen kan det være blant annet valg av feil revisjonshandlinger eller feiltolkning av revisjonsbevis, knyttet til test av kontroller.

SYSTEMRISIKO

Risikoer der substanshandlinger alene ikke gir tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, kalles her «systemrisiko»¹. Begrepet systemrisiko brukes ikke i ISA, men en slik risiko beskrives i ISA 315 pkt. 30, som «Enkelte risikoer kan revisor bedømme slik at det ikke er mulig eller praktikabelt å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis bare ved hjelp av substanshandlinger. Slike risikoer kan være knyttet til unøyaktig eller ufullstendig registrering av rutinemessige og vesentlige transaksjonsklasser eller kontosaldoer, hvis karakteristiske trekk ofte tillater en høy grad av automatisering med liten eller ingen manuell inngripen. I slike tilfeller er enhetens kontroller over risikoene relevante for revisjonen, og revisor skal opparbeide seg en forståelse av dem.»

Når revisor står ovenfor systemrisiko, må han altså vurdere den interne kontrollen og fastsette kontrollrisikoen knyttet til denne. Grunnen til dette er som

¹ Begrepet «systemrisiko» er foreslått av universitetslektor og statsautorisert revisor Geir Haaland ved Handelshøyskolen ved Universitetet i Agder. Begrepet bør begynne å bli kjent etter flere års forelesninger for revisjonsstudenter.

nevnt at det ikke er hensiktsmessig eller mulig å innhente tilstrekkelig revisjonsbevis ved substanshandlinger alene. Følgelig er revisor avhengig av å kunne anslå og få bekreftet lav eller middels kontrollrisiko for å komme i mål med revisjonen.

Definisjonen tyder på at systemrisiko ofte er forbundet med IT-systemer. Et typisk eksempel kan være betalingstransaksjoner i bank. Det foregår tusenvis av slike transaksjoner hver dag, selv i små banker. Revisor vil da sannsynligvis vurdere det slik at å trekke utvalg og detaljteste slike transaksjoner ikke er hensiktsmessig, i hvert fall ikke som eneste revisjonshandling. Den påkrevde utvalgstørrelsen som skal til dersom substanskontroll skulle produsere tilstrekkelige revisjonsbevis ville blitt så stor at det ville vært nesten praktisk umulig å gjennomføre. Bankene har antatt gode interne kontrollsystemer, da det er avgjørende for deres måloppnåelse at det er lite feil på dette området. Revisor vil i et slikt tilfelle opparbeide seg en omfattende forståelse av den interne kontrollen, og heller foreta flere og grundigere tester av kontrollene. I et slikt tilfelle vil man sannsynligvis også innhente en spesialist på området.

SÆRSKILT RISIKO

Særskilt risiko defineres i ISA 315 pkt. 4 (e), som «En identifisert og anslått risiko for vesentlig feilinformasjon som etter revisors skjønn krever spesiell revisjonsmessig oppmerksomhet.»

Særskilt risiko er dermed en form for iboende risiko som krever at revisor foretar flere og grundigere revisjonshandlinger. Fastsettelse av særskilte risikoer gjøres av revisor basert på skjønn. ISA 315 pkt. 28 nevner likevel noen punkter som skal være del av denne vurderingen:

- Om denne risikoen involverer risiko for misligheter
- Om den er knyttet til nylige endringer eller utvikling
- Vesentlighet
- Kompleksitet
- Om transaksjonen eller vurderingen er av uvanlig art

- Om den involverer nærstående parter
- Grad av subjektivitet ved vurdering og måling

En iboende risiko kan være særskilt dersom en eller flere av disse komponentene er gjeldende. Når man skal vurdere om en risiko er en særskilt risiko, skal man ikke ta hensyn til effekten av eventuelle interne kontroller (ISA 315 pkt. 27), som man heller ikke skal ved annen iboende risiko, dersom man ikke vurderer iboende risiko og kontrollrisiko samlet som risiko for vesentlig feilinformasjon. Slike kontroller kan likevel være med på å redusere risikoen på et senere tidspunkt. Dette innebærer at selv om det er gode kontroller på et område, kan det likevel eksistere en særskilt risiko. Etter at revisor har identifisert særskilte risikoer, skal man opparbeide seg en forståelse av relevante interne kontroller, altså fastsette kontrollrisikoen. Dersom man har til hensikt å bygge på eventuelle interne kontroller, må disse testes i den aktuelle perioden, altså før regnskapsåret er avsluttet (ISA 330 pkt. 15).

Dersom det eksisterer særskilte risikoer, har man dermed ikke anledning til å vurdere denne iboende risikoen sammen med kontrollrisiko, som risiko for vesentlig feilinformasjon. Denne bestemmelsen er dermed i konflikt med den generelle bestemmelsen om at revisor selv velger hvordan risiko for vesentlig feilinformasjon skal vurderes. Selv om det i den generelle bestemmelsen står «ISA-ene viser *normalt* ikke til iboende risiko og kontrollrisiko hver for seg (...)» (ISA 200 pkt. A40), gis det et inntrykk i denne delen av at det uansett alltid er opp til revisor selv å bestemme om han vurderer iboende risiko og kontrollrisiko hver for seg eller samlet.

I mange tilfeller vil det ikke eksistere effektive interne kontroller knyttet til særskilte risikoer. Årsaken til dette er nettopp at en særskilt risiko ofte er knyttet til en transaksjon eller et estimat som er uvanlig, kompleks eller basert på subjektive vurderinger (ISA 315 pkt. 132-138). For slike forholdsvis sjeldne hendelser, kan det være uhensiktsmessig og vanskelig å etablere effektive kontroller, utover kontroller som revisor ofte ikke vil vurdere som særlig pålitelige, som for eksempel at ledelsen går gjennom vurderingene.

Dette innebærer at for særskilte risikoer, må revisor vanligvis gjennomføre flere og mer omfattende substanshandlinger, og disse skal være spesielt tilpasset den

særskilte risikoen (ISA 330 pkt. 21). Særskilte risikoer inkluderer mislighetsrisiko, som diskuteres i neste delkapittel.

MISLIGHETSRISIKO

ISA 240 pkt. 11 (a) definerer misligheter som «En bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel.» Mislighetsrisiko må dermed være «risikoen for at det skal forekomme en bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel.»

Feil som ikke er bevisste, men er resultat av tilfeldigheter, misforståelser, feilvurderinger eller forglemmelser er ikke misligheter. Det kan likevel i en del tilfeller være vanskelig å vurdere om identifisert feilinformasjon skyldes misligheter eller feil. Et klassisk eksempel er knyttet til estimatvurderinger. Revisor kan konkludere med at det har skjedd en feilvurdering, men det er ofte svært vanskelig å fastslå at det dreier seg om misligheter, eller om det skyldes en «ærlig» feil (ISA 240 pkt. 6). Det er heller ikke revisors jobb å konkludere på om det juridisk sett har skjedd misligheter (ISA 240 pkt. 3).

Dersom det begås faktiske misligheter innebærer det at det normalt eksisterer følgende tre forhold hos en eller flere personer:

- *Motivasjon eller press.* Press for å for eksempel oppnå et visst regnskapsmessig resultat kan komme fra interne eller eksterne kilder. Motivasjon kan også komme fra personen selv dersom man for eksempel har bonusordning knyttet til resultat, eller har et stort oppfattet «behov» for ekstra midler til seg selv.
- *Oppfattet mulighet.* Anledning og tilgang til å begå misligheter, ved at man er i en posisjon hvor man kan manipulere registreringer eller omgå kontroll på annen måte.

- *Rettfærdiggjørelse av handlingen.* Holdninger og verdier som tillater at man opptrer uærlig, eller at man er utsatt for et tilstrekkelig stort press fra omgivelsene.

(ISA 240 pkt. A1)

Dersom revisor har mistanke om at det er begått lovbrudd, kan det meldes til politiet uten hinder av taushetsplikten (revisorloven § 6-1 4. ledd). Dette innebærer likevel ingen plikt til å anmelde misligheter. Revisor har derimot plikt til å informere virksomheten gjennom nummererte brev dersom det oppdages misligheter (revisorloven § 5-2 4. ledd pkt. 3 og § 5-4). Dersom virksomheten ikke iverksetter nødvendige tiltak etter informasjon om vesentlige lovbrudd fra revisor, har revisor plikt til å trekke seg fra oppdraget (revisorloven § 7-1 1. ledd). Selv om ikke mislighetene anses som vesentlige, eller dersom det er personer i ledelsen eller styret som mistenkes for å stå bak mislighetene, kan dette føre til at revisor mister tilliten til dem, og kan dermed ha rett til å trekke seg basert på «særlige grunner» (revisorloven § 7-1 2. ledd; Gulden, 2010).

De er to typer misligheter som er relevant for revisor, dersom det kan forårsake vesentlig feilinformasjon i regnskapet: Uredelig regnskapsrapportering og underslag av eiendeler (ISA 240 pkt. 3). Det er mer vanlig at misligheter som forårsaker vesentlig feilinformasjon skjer ved uredelig regnskapsrapportering enn ved underslag. Misligheter innebærer noen ganger en kombinasjon av underslag og regnskapsmanipulering, særlig dersom det er sentrale personer som er i posisjon til å utføre begge typer misligheter som står bak.

Mislighetsrisiko er en særskilt risiko, og dette innebærer at revisor må opparbeide seg en forståelse for den eventuelle relevante interne kontrollen (ISA 315 pkt. 28 a, A136; ISA 240 pkt. 27). Man må uansett utføre substanshandlinger som er tilpasset den særskilte risikoen, selv i tilfeller der test av kontroller gir grunnlag for å bygge på internkontrollen. Dersom det eksisterer en særskilt risiko og man planlegger å bygge på kontrollene, må test utføres i den aktuelle perioden (ISA 330 pkt. 15, 21).

Forebygging og avdekking av misligheter er et fokusområde fra lovgivers side. Dette kommer frem gjennom konkrete regler: Revisorloven §§ 5-2, 1. ledd og 5-1 3. ledd sier at «Revisor skal utføre revisjonen etter beste skjønn, herunder

vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil», og «Revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil.»

Revisor skal dermed både vurdere mislighetsrisikoen og bidra til å forebygge og avdekke misligheter, selv om det selvsagt er ledelsen og de som har overordnet ansvar for styring og kontroll som har hovedansvaret for å forebygge og avdekke misligheter (ISA 240 pkt. 4).

Den iboende risikoen for at det skjer en utilsiktet feil er høyere enn risikoen for at det begås misligheter, men kontrollrisikoen er lavere for feil. Risikoen for vesentlig feilinformasjon er som nevnt produktet av den iboende risikoen og kontrollrisikoen. Mislighetsrisiko er en form for særskilt risiko, som igjen er en form for iboende risiko, og særskilt risiko er i utgangspunktet en forhøyet iboende risiko. Risikoen for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter blir dermed i utgangspunktet høyere enn risikoen for vesentlig feilinformasjon som skyldes feil.

Årsaken til dette er at personen(e) som utfører slike bevisste handlinger vanligvis vil forsøke å skjule dem så langt man har mulighet til det. Dette kan skje ved bevisst feilinformering, forfalskning av dokumenter, bevisst feilregistrering eller manglende registrering av transaksjoner eller hendelser. Dersom flere samarbeider om å begå misligheter, øker kontrollrisikoen ytterligere. Er det personer i ledelsen som står bak, er det vanligvis enda vanskeligere å oppdage, da disse har større muligheter til for eksempel å overstyre kontroller (ISA 240 pkt. 6-7). Nevnte årsaker til økt kontrollrisiko ved misligheter, vil også medføre at det er større risiko for at revisor ikke avdekker eventuelle misligheter. Revisor må dermed planlegge en lavere oppdagelsesrisiko for å kunne oppnå revisjonsrisiko på et akseptabelt lavt nivå.

Påkrevde risikovurderingshandlinger vil inkludere dem som er nevnt under særskilt risiko da mislighetsrisiko er en særskilt risiko. Handlingene inkluderer diskusjon i revisjonsteamet og forespørslers til ledelsen og andre relevante personer. Det skal i tillegg forespørres direkte om disse har avdekket eller mistenker at det har skjedd misligheter, og om tiltak for å vurdere og håndtere mislighetsrisiko. Grunnlaget for mislighetsrisikovurderingene er revisors

forretningsforståelse inkludert forståelsen av den interne kontrollen (ISA 240 pkt. 16-19).

Mislighetsrisikofaktorer defineres som «Hendelser eller forhold som indikerer incentiver eller press til å begå misligheter eller som gir en mulighet for å begå misligheter» (ISA 240 pkt. 11 b). Revisor skal kartlegge aktuelle mislighetsrisikofaktorer, også på grunnlag av annen informasjon som er innsamlet i løpet av oppdraget (ISA 240 pkt. 24).

Revisor skal gå ut i fra at det eksisterer mislighetsrisiko på inntektsområdet, og dermed innrette revisjonshandlingene etter det. Man skal også forutsette at det er knyttet en mislighetsrisiko til det at ledelsen kan manipulere registreringer eller overstyre internkontrollen. I de tilfeller hvor revisor mener at det likevel ikke er knyttet mislighetsrisiko til inntektsområdet, skal dette dokumenteres spesifikt i arbeidspapirene (ISA 240 pkt. 26, 31, 47). Disse predefinerte mislighetsrisikoene ble inkludert i standarden i 2010, grunnet avdekkingen av flere store og alvorlige regnskapsmanipulasjonssaker.

Påkrevde videre revisjonshandlinger knyttet til risiko for at ledelsen begår misligheter inkluderer å teste hensiktsmessigheten av posteringer i hovedboken eller andre justeringer som er foretatt ved utarbeidelsen av regnskapet, i tillegg til å gjennomgå regnskapsestimater og transaksjoner som er av uvanlig art (ISA 240 pkt. 32).

Ellers kreves det generelt at man har en profesjonelt skeptisk holdning gjennom hele revisjonen, og med tanke på risiko for misligheter skal revisor foreta handlinger som har en viss grad av uforutsigbarhet (ISA 240 pkt. 12, 29 c).

OPPDAGELSESRISIKO

Oppdagelsesrisiko defineres i ISA 200 pkt. 13 (e), som «Risikoen for at revisjonshandlingene som utføres av revisor for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå, ikke vil avdekke eksisterende feilinformasjon som kan være vesentlig, enten alene eller sammen med annen feilinformasjon.» Forenklet

kan man si at oppdagelsesrisikoen er risikoen for at revisor ikke oppdager vesentlige feil gjennom sine revisjonshandlinger.

Begrepet oppdagelsesrisiko kan lett misforstås slik at man tenker at det er «risikoen for at feil oppdages», mens det faktisk er risikoen for at feil ikke oppdages. Gulden (2006) påpeker at ordet intuitivt kan forstås motsatt av det som er ment. Det engelske begrepet er like dårlig, så standardsetteren har åpenbart ikke funnet et bedre begrep (Gulden, 2006, s. 114). Et forslag til et mer intuitivt forståelig begrep kan være ikke-oppdagelsesrisiko (non-detection risk).

Revisor må planlegge akseptabel oppdagelsesrisiko etter at iboende risiko og kontrollrisiko er vurdert slik at oppdagelsesrisikoen er tilpasset nivåene på disse. Oppdagelsesrisikoen skal planlegges slik at for det anslåtte nivået av risiko for vesentlig feilinformasjon skal revisjonsrisikoen komme ned på et nivå som er lavt nok til å kunne aksepteres. ISA 200 beskriver planleggingen av oppdagelsesrisikoen slik: «For et gitt nivå av revisjonsrisiko er det akseptable nivået av oppdagelsesrisiko omvendt proporsjonalt med de anslåtte risikoene for vesentlig feilinformasjon på påstandsnivå» (ISA 200 pkt. A42).

De anslåtte risikoene for vesentlig feilinformasjon består av iboende risiko og kontrollrisiko. Dersom produktet av disse er lave, kan oppdagelsesrisikoen settes til høy. Motsatt, dersom produktet av iboende risiko og kontrollrisiko er høy, må oppdagelsesrisikoen settes til lav. Da har revisor vurdert det som forholdsvis sannsynlig at det eksisterer vesentlige feil i regnskapet, og planlegger å revidere etter en lav oppdagelsesrisiko. Dette innebærer krav om revisjonsbevis av større omfang og av høyere kvalitet, for at revisjonsrisikoen skal bli lav nok til at den kan aksepteres (ISA 200 pkt. A42). Dette er revisjonsrisikomodellen, som også diskuteres i eget delkapittel.

Fastsettelsen av planlagt oppdagelsesrisiko skal alltid være et resultat av vurderingene av iboende risiko og kontrollrisiko og sammenhengen mellom disse. Dersom totalen av disse endres, altså risikoen for vesentlig feilinformasjon, må også oppdagelsesrisikoen endres omvendt proporsjonalt. For eksempel, dersom test av kontroller bekrefter det antatte nivået av kontrollrisiko, og iboende risiko også er uendret, forblir oppdagelsesrisikoen på det planlagte nivået, og revisor kan gjennomføre substanstester tilpasset dette nivået, som planlagt. Derimot,

dersom test av kontroller viser at kontrollrisikoen faktisk er høyere, vil revisor måtte justere oppdagelsesrisikoen til et lavere nivå, og gjennomføre flere substanshandlinger. Det motsatte vil være tilfelle dersom kontrollrisikoen viser seg å være lavere enn planlagt, da kan oppdagelsesrisikoen økes, og omfanget av substanshandlinger reduseres (Messier et al., 2006, s. 436). Dersom ikke substanshandlingene reduseres i det sistnevnte tilfelle, vil revisjonen ikke være utført på en effektiv måte.

Risikoen for at revisor ikke oppdager feil som kan være vesentlig, kan aldri fullt ut elimineres på grunn av «revisjonens iboende begrensninger», som presenteres under delkapittel om revisjonsrisiko, men den kan reduseres blant annet ved å sørge for god planlegging og bevisst profesjonell skepsis (ISA 200 pkt. A43-A45). For å kunne anslå et mest mulig riktig nivå for den planlagte oppdagelsesrisikoen er det nødvendig å ha gjort en tilstrekkelig grundig vurdering av iboende risiko og kontrollrisiko og sammenhengen mellom disse.

Oppdagelsesrisikoen er en viktig del av revisjonsrisikoen, og dermed også revisjonsrisikomodellen. Oppdagelsesrisikoen består av to typer risikoer: utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko relatert til substanshandlingene. Utvalgsrisiko knytter seg til risikoen for at utvalg ikke er representative, og dermed kan føre til feil konklusjoner. Utvalgsrisiko er relevant når revisor benytter statistiske metoder for test av kontroller eller test av detaljer. Test av kontroller gjøres som en del av vurderingen av kontrollrisiko. Av relevans for oppdagelsesrisikoen er det substanstester, eller mer spesifikt test av detaljer, som gir opphav til utvalgsrisiko. Ved lav iboende risiko kan det aksepteres et høyere nivå for kontrollrisiko, ved vurderingen av risikoen for vesentlig feilinformasjon. Ikke-utvalgsrisiko er risikoen for at revisor trekker feil konklusjoner av en hvilken som helst årsak som ikke har med utvalgsrisiko å gjøre. I denne sammenhengen kan det være blant annet valg av feil revisjonshandlinger eller feiltolkning av revisjonsbevis. Det er altså disse to risikoene, utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko som sammen utgjør oppdagelsesrisiko (Eilifsen et al., 2014, s. 97, 261). Disse to begrepene diskuteres i eget delkapittel.

Messier et al. (2006) og Botez (2015) deler i tillegg opp oppdagelsesrisikoen i «risiko forbundet med analytiske handlinger» og «risiko forbundet med detaljtester», begge i forhold til substanstester. Begrepene henviser til risikoen

for at de respektive handlingene ikke avdekker vesentlig feilinformasjon (Messier et al., 2006, s. 81; Botez, 2015).

UTVALGS- OG IKKE-UTVALGSRISIKO

Utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko er begreper som benyttes hovedsakelig i ISA 530 Stikkprøver i revisjon (utvalgsbasert revisjon).

Utvalgsrisiko er «risikoen for at den konklusjonen revisor trekker på grunnlag av et utvalg, kan være forskjellig fra den konklusjonen revisor ville ha trukket dersom hele populasjonen var gjenstand for den samme revisjonshandlingen» (ISA 530 pkt. 5 (c)). Forenklet vil det si at utvalgsrisiko er risikoen for at utvalget ikke er representativt.

Utvalgsstrategi og utvalgsstørrelse skal fastsettes på bakgrunn av populasjonens egenskaper og formålet med revisjonshandlingen, i tillegg til tolererbar feil og forventede feil, slik at utvalgsrisikoen er lav nok til at den kan aksepteres. Utvalgsstørrelsen må økes ved lavere ønsket akseptabel risiko (ISA 530 pkt. 6, 7, A10; Gulden, 2010, s. 202-203).

Dersom utvalget ikke er representativt, kan revisor konkludere feil etter å ha gjennomført stikkprøver. Ved test av kontroller, kan kontrollene fremstå som enten mer eller mindre effektive enn de faktisk er. Ved detaljtester, kan det konkluderes med at det eksisterer vesentlige feil selv om det ikke gjør det, eller at det ikke eksisterer vesentlige feil selv om det faktisk gjør det. Man er gjerne mest opptatt av å redusere risikoen for at kontrollene fremstår mer effektive enn de faktisk er, og risikoen for at man ikke oppdager vesentlige feil som faktisk eksisterer (ISA 530 pkt. 5 (c)). Dette betegnes gjerne type II-feil eller betarisiko (Eilifsen et. al, 2014, s. 260; Gulden, 2010, s. 204).

Standarden fremhever dette med å si at ved disse typer feil gjort av revisor, er det risiko for feil konklusjon i revisjonsberetningen, altså økt revisjonsrisiko. Som diskutert i delkapittelet om revisjonsrisiko, er det betarisikoen som i dette tilfellet kan være forhøyet.

De andre feilene revisor kan gjøre dersom utvalgsrisikoen er høy, altså at utvalget ikke er representativt, er å konkludere med at kontrollene er mindre effektive enn de faktisk er, eller at det finnes vesentlige feil selv om det ikke gjør det. Denne typen feil betegnes gjerne type I-feil eller alfarisiko (Eilifsen et al., 2014, s. 260; Gulden 2010, s. 204).

Slike typer feilaktige konklusjoner som er resultat av forhøyet utvalgsrisiko, er ikke like alvorlig, men det kan føre til at revisjonen ikke utføres på en effektiv måte. Resultatet er dermed økt ressursbruk, for å kunne komme frem til den riktige konklusjonen til slutt (ISA 530 pkt. 5 (c) (ii)). Det forutsettes dermed at dersom utvalgsrisiko fører til feilkonklusjoner av denne typen, vil revisor alltid oppdage denne feilkonklusjonen, og komme til riktig konklusjon til slutt. Det eneste som kreves er ekstra ressursbruk. Dette er kanskje ikke en selvfølge, selv om det er lite sannsynlig at det går så langt som til feilaktig revisjonsberetning hvor revisor konkluderer negativt eller med forbehold, selv om det i realiteten ikke er grunnlag for det. Dette har en parallell til standardens definisjon av revisjonsrisiko, hvor det kun er betarisikoen som tillegges vekt (ISA 200 pkt. A33).

I et slikt tilfelle ville sannsynligvis ledelsen forsøke å overbevise revisor om hans feilaktige konklusjon, og fremlegge dokumentasjon som motbeviser den (Gulden, 2010, s. 204-205). Gulden (2010) kommenterer at en slik situasjon kan medføre fare for å miste oppdraget, men sannsynligvis ikke noen negative konsekvenser utover det. Som diskutert i delkapittelet om revisjonsrisiko, er det sannsynligvis i hvert fall en teoretisk mulighet for at dette i verste tilfelle kan føre til negative konsekvenser for revisjonsklienten. Videre diskusjon av revisjonsrisiko, inkludert alfarisiko gis i eget delkapittel.

Ikke-utvalgsrisiko er «risikoen for at revisor trekker en feilaktig konklusjon av en hvilken som helst årsak som ikke har med utvalgsrisiko å gjøre» (ISA 530 pkt. 5 (d)). Det kan være at revisor har valgt revisjonshandlinger som ikke er hensiktsmessige for å oppnå formålet, at resultatene av undersøkelsene vurderes og tolkes feil eller at revisor mangler evne til å oppdage feil (ISA 530 pkt. A1). Å teste feil populasjon kan også gi opphav til ikke-utvalgsrisiko (Eilifsen et al., 2014, s. 261).

Ifølge Arens et al. (2008) er det to hovedårsaker til ikke-utvalgsrisiko. Disse er revisors manglende evne til å oppdage avvik og ikke-hensiktsmessige eller ineffektive revisjonshandlinger. Årsaker til manglende evne til å oppdage avvik kan være «utmattelse, kjedsomhet eller manglende forståelse (...)» (Arens et al., 2008, s. 482). Ineffektive revisjonshandlinger kan for eksempel være feil kontrollretning (Arens et al., 2008, s. 482).

Ikke-utvalgsrisiko kan oppstå når revisor benytter skjønnsbasert utvelgelse fra populasjonen, for eksempel ved å velge ut elementer med de høyeste verdiene, alle elementer over et visst beløp eller elementer som har andre bestemte egenskaper. Skjønnsbasert utvelgelse kan være hensiktsmessig i mange tilfeller, men kvalifiserer ikke til å kunne projisere resultatene på populasjonen, og er et opphav til ikke-utvalgsrisiko (ISA 500 pkt. A54, A55).

I følge Eilifsen et al. (2014) kan utvalgsrisikoen som oppstår ved statistisk bestemmelse av utvalg og påfølgende testing, kvantifiseres og kontrolleres. For ikke-utvalgsrisiko har man ikke denne muligheten. Denne risikoen kan kun reduseres ved opplæring, god planlegging og tilstrekkelig kontroll av revisors arbeid (Eilifsen et al., 2014, s. 261). Dette innebærer at ikke-utvalgsrisikoen alltid vil medføre usikkerhet i forhold til hvilket nivå den er på. Utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko utgjør oppdagelsesrisikoen, og også kontrollrisikoen, som diskuteres i egne delkapitler. (Eilifsen et al., 2014, s. 261).

REVISJONSRISIKO

Revisjonsrisiko defineres i ISA 200 pkt. 13 (c), som «Risikoen for at revisor gir uttrykk for en uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Revisjonsrisiko er en funksjon av risikoene for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko.»

Revisjonsrisikoen kan ikke bli null på grunn av revisjonens iboende begrensninger, som skyldes

- Den finansielle rapporteringens natur – det at en del av regnskapet vurderes subjektivt og skjønnsmessig og at det finnes flere metoder for blant annet verdivurdering.
- Revisjonshandlingenes natur – det at revisjonshandlingene ofte gjennomføres på et senere tidspunkt, og det at revisjonsbevisene i stor grad er underbyggende, heller enn absolutte. Det er også mulighet for at revisor ikke får tilgang til nødvendig informasjon, da revisor ikke har myndighet til å kreve innsyn, på samme måte som for eksempel politiet har.
- Nødvendigheten av at revisjonen foregår på en kostnadseffektiv måte og innen rimelig tid.
(ISA 200 pkt. A45-A50)

Revisjonsrisikoen kan dermed aldri forventes å bli null. Hva som er akseptabelt lav revisjonsrisiko er vanskelig å tallfeste. Som illustrasjon brukes ofte 5 %, altså at det er 5 % sannsynlighet for at revisor ikke oppdager vesentlige feil (Eilifsen et al., 2014, s. 98; Messier et al., 2006, s. 83). Hva den faktiske aksepterte revisjonsrisikoen er, er noe mer usikkert. Det kan være 5 %, men det kan også tenkes at den varierer fra oppdrag til oppdrag, gjerne basert på revisors mening om de forventede brukernes toleranse for feil i hvert enkelt tilfelle.

ALFA- OG BETARISIKO

Revisjonsrisikoen slik den er definert i ISA, altså risikoen for at revisor avgir en revisjonsberetning som er feil, når regnskapet faktisk inneholder vesentlig feilinformasjon, henviser til den såkalte betarisikoen, som gjerne defineres som «risikoen for feilaktig aksept» (Gulden, 2010, s. 111). Den andre siden av revisjonsrisikoen, dersom man ser på revisjonsrisikoen som risiko for at revisjonsberetningen er feil når regnskapet ikke inneholder vesentlige feil, omtales gjerne som alfarisikoen, eller «risikoen for feilaktig forkastelse» (Gulden, 2010, s. 111). Standarden legger til grunn at alfarisikoen vanligvis er ubetydelig, og at denne siden av revisjonsrisikoen ikke omfattes av standardens formål (ISA 200 pkt. A33).

Dette begrunnes videre med at revisjonsrisikoen er et begrep av relevans for revisjonsprosessen, og at revisors egne forretningsrisikoer ikke omfattes av formålet med revisjonsstandardene. Som eksempler på revisors egne forretningsrisikoer nevnes direkte og indirekte tap som følge av rettstvister (ISA 200 pkt. A33). Her påpekes dermed at revisors ulemper ved en revisjonsberetning som konkluderer med vesentlige feil når disse faktisk ikke eksisterer, er irrelevant. Men dette påpekes ikke for tilfeller der revisor ikke oppdager faktiske vesentlige feil, som revisjonsrisikoen i standarden henviser til. Her er det også en forretningsrisiko for revisor i forhold til det å bli erstatningspliktig, og direkte og indirekte tap i forbindelse med dette.

For primærbrukerne av regnskapet, som ofte anses å være nåværende og potensielle investorer, er det nok mer alvorlig med feilaktig konklusjon når regnskapet faktisk inneholder vesentlige feil. Men det kan argumenteres for at for revisjonsklienten selv, er alfarisikoen mer alvorlig. Dersom revisor konkluderer negativt eller med forbehold, kan dette påvirke virksomhetens muligheter for å drive videre med god lønnsomhet. For eksempel, dersom revisor tar forbehold om fortsatt drift, er det sannsynlig at dette kan påvirke virksomhetens mulighet for videre finansiering eller det kan hemme virksomheten i konkurranse med andre, spesielt i forhold til muligheten til å oppnå kontrakter av lengre varighet.

På den annen side må man forvente at revisor ikke tar slike forbehold dersom det ikke er grunnlag for det. Revisor skal dessuten ha informert ledelse og de som har overordnet ansvar for styring og kontroll, og gitt dem mulighet til å komme med innvendinger og eventuell dokumentasjon som kan motbevise revisors vurderinger (ISA 270 pkt. 16, 23). Dersom de ikke klarer dette, kan det med stor sannsynlighet i hvert fall antas at enten har revisor rett, eller så har disse ikke «oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger», som er en del av det revisor skal vurdere (revisorloven § 5-1). Likevel kan det oppstå situasjoner der det rett og slett står på en uenighet mellom revisor og virksomheten, hvor det ikke er like åpenbart hvem som har mest rett. Dette kan være tilfelle ved estimatvurderinger. Det er også en mulighet for at revisor gjør feil, ved for eksempel å vurdere revisjonsbevis feil. Dette kan skyldes manglende kompetanse eller kapasitet.

OPPSUMMERING AV RISIKOBEGREPENE OG SAMMENHENGEN MELLOM DEM – EN UTVIDET REVISJONSRIKIMODELL

Begrepet «revisjonsrisikomodellen» benyttes ikke direkte i revisjonsstandardene. Likevel poengteres følgende sammenhenger, som tidligere nevnt:

- Revisjonsrisiko er en funksjon av risiko for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko (ISA 200 pkt. 13 (c))
- Risiko for vesentlig feilinformasjon består av iboende risiko og kontrollrisiko (ISA 200 pkt. 13 (n))

Dermed består revisjonsrisiko av iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko.

Vi vet at iboende risiko er den delen av forretningsrisiko som kan virke inn og forårsake vesentlig feilinformasjon i regnskapet, og at særskilte risikoer er en form for iboende risiko. Mislighetsrisiko er en særskilt risiko. Systemrisiko også en form for iboende risiko. Kontrollrisiko utgjør sammen med iboende risiko, risiko for vesentlig feilinformasjon. Selv om det kun er betarisikoen som anses som revisjonsrisiko i revisjonsstandardene, er det vist at dersom alfarisikoen eksisterer, kan dette også argumenteres for å være en del av revisjonsrisikoen. Utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko relatert til substanshandlinger utgjør til sammen oppdagelsesrisikoen, og utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko relatert til test av kontroller utgjør kontrollrisikoen.

Dermed kan det presenteres en utvidet revisjonsrisikomodell som inkluderer flere av de identifiserte risikobegrepene, med utgangspunkt i den ordinære revisjonsrisikomodellen.

RR = Revisjonsrisiko

RVF = Risiko for vesentlig feilinformasjon

IR = Iboende risiko

aIR = Annen iboende risiko

KR = Kontrollrisiko

OR = Oppdagelsesrisiko

SSR = Særskilt risiko

aSSR = Annen særskilt risiko

MR = Mislighetsrisiko

SR = Systemrisiko

oUR = Utvalgsrisiko relatert til substanshandlinger

oIUR = Ikke-utvalgsrisiko relatert til substanshandlinger

kUR = Utvalgsrisiko relatert til test av kontroller

kIUR = Ikke-utvalgsrisiko relatert til test av kontroller

Revisjonsrisikomodellen ex ante:

planlagtOR = akseptRR / (IR x KR)

Siden RVF=IRxKR :

planlagtOR = akseptRR / (IR x KR)

Siden OR=oUR+oIUR, SSR = MR+ aSSR, IR = aIR+SSR+SR, KR = kUR+kIUR :

Utvidet revisjonsrisikomodell ex ante:

planlagt(oUR+oIUR) = akseptRR / ((aIR+MR+aSSR+SR) x (kUR+kIUR))

Revisjonsrisikomodellen ex post:

RR = RVF x OR

Siden RVF=IRxKR :

RR = IR x KR x OR

Siden $OR = oUR + oIUR$, $SSR = MR + aSSR$, $IR = aIR + SSR + SR$, $KR = kUR + kIUR$:

Utvidet revisjonsrisikomodell ex post:

$$RR = (aIR + MR + aSSR + SR) \times (kUR + kIUR) \times (oUR + oIUR)$$

KAPITTEL 5: METODE

Kapitlet gir en beskrivelse av hvordan undersøkelsen er blitt gjennomført, og vurderinger som er gjort knyttet til metodevalg, datainnsamlingsmetode og behandling av data. Det gis også en kortfattet vurdering av undersøkelsens reliabilitet og validitet.

FORSKNINGSDESIGN

KVALITATIV OG KVANTITATIV METODE

En kvalitativ metode egner seg når man ønsker å fokusere på utforskning og forståelse av et tema (Myers, 2009, s 9). Kvantitative metoder fokuserer på måling, gjerne tallmessige størrelser, men i hvert fall konkrete ord, som kan måles mer direkte (Zikmund et al., 2010, s 134).

For denne undersøkelsen er utgangspunktet en kvalitativ tilnærming. Dette fordi det viktigste er å oppnå en forståelse for temaet revisors risikovurdering, og revisorenes forståelse av risikobegrepene. Dette gir utslag i valg av metode for datainnsamling, og analysen av den innsamlede informasjonen. Det er også stilt en del spørsmål hvor det ønskes helt konkrete svar, som ja eller nei. I tillegg gjøres en tolkning av svarene gitt på de mer åpne spørsmålene slik at man kan komme til en mer konkret konklusjon på om respondentenes svar er i samsvar med revisjonsstandardene. Slik beveger man seg inn på det kvantitative området, for å kunne nærme seg en form for generalisering, men uten at dette

kvalifiserer som en kvantitativ metode, med analysemetoder som det måtte innebære (Bryman og Bell, 2011, s 638-639).

Hovedproblemstillingen har vært styrende for valg av metoder, slik at metode er valgt for best mulig å kunne belyse problemstillingen, i tillegg til å ta hensyn til begrensninger i forhold til tid, ressurser og tilgjengelighet. Den hovedsakelige kvalitative tilnærmingen med fokus på beskrivelse og forståelse innebærer en induktiv tilnærming ved at problemstillingen utvikles og konkretiseres i løpet av prosessen med datainnsamling og analyse (Bryman og Bell, 2011, s 13, 469).

DATAINNSAMLINGSMETODE

Den valgte metoden for datainnsamling er semistrukturerte dybdeintervjuer. Slike intervjuer innebærer at temaene og spørsmålene som tas opp er bestemt på forhånd og notert i en intervjuguide, men respondentene gis stor frihet til å snakke som de ønsker. Intervjueren stiller oppfølgingsspørsmål der det anses nødvendig. Dette gir stor grad av fleksibilitet, men samtidig struktur som bidrar til å sikre at ønskede spørsmål dekkes (Bryman og Bell, 2011, s 467).

Bakgrunnen for valg av denne metoden er at den antas å belyse problemstillingen på best mulig måte, gitt praktiske hensyn som måtte tas. I denne undersøkelsen, var det ønskelig å oppnå en god forståelse av respondentenes forståelse, men samtidig også helt konkrete svar på en del spørsmål.

Fordelene med personlige dybdeintervjuer er flere. Man får muligheten til å stille spørsmål på en måte som er tilpasset respondentenes svar på foregående spørsmål, man kan be om mer utdypende svar og stille tilleggsspørsmål (Bryman og Bell, 2011, s 467). Man kan også observere respondentens kroppsspråk og ansiktsuttrykk, og slik få en bedre forståelse av hva han egentlig mener.

Disse fordelene har dessverre også en annen side, som gjerne kalles intervjueffekten. I en dialog blir man påvirket av samtalepartneren. Både intervjuer og intervjuobjekt blir påvirket av hverandre. Både ordene man bruker, ansiktsuttrykk og kroppsspråk tolkes av den andre, og spørsmålene som blir stilt

og svarene som blir gitt kan påvirkes av dette. I hvilken rekkefølge spørsmålene blir stilt kan også ha en effekt på svarene som blir gitt.

Dybdeintervjuer er en tidkrevende metode for datainnsamling. Dette gjelder både rekruttering, selve intervjuene og transkribering, i tillegg til systematisering, tolkning og analyse av informasjon gitt muntlig.

Alternative metoder for datainnsamling er vurdert. Bruk av spørreskjema er i mange tilfeller en effektiv måte for å samle inn data (Bryman og Bell, 2011, s 232-233). Man kunne da hatt flere respondenter, både fordi metoden er mindre tidkrevende, og fordi det sannsynligvis ville vært enklere å få flere til å stille opp. Analysen av materialet kunne også blitt enklere, da en del av spørsmålene kunne hatt predefinerte svaralternativer, hvor respondentene kun krysser av for det som passer best. En annen positiv effekt er relatert til økt personvern. Spørreskjemaet kunne hatt anonym innsending over internett, slik at ikke engang undersøkeren ville ha visst hvem som svarte hva. Årsakene til at spørreskjema ikke ble valgt er flere. Den første er ønsket om å ha en eksplorerende innstilling, på den måten at undersøker utvikler problemstillingen etter hvert som man får mer informasjon. Det var også ønskelig å kunne be respondentene utdype svarene sine fortløpende, dersom noe var uklart, i tillegg til å holde muligheten åpen for å kunne stille oppfølgingsspørsmål i etterkant, noe som ble gjort i dette tilfellet (Bryman og Bell, 2011, s 467).

En annen metode som ble vurdert, var muligheten for en form for observasjon av arbeidet revisorene gjør. Dette kunne være gjort ved å være med dem på et oppdrag og observere deres handlinger og eventuelle diskusjoner i revisjonsteamet. Et annet alternativ er å gå gjennom arbeidspapirer for forskjellige oppdrag, og analysere disse. Disse former for observasjon som metode for datainnsamling var ikke aktuelle for denne oppgaven. Årsakene er at de ville vært enda mer tidkrevende å gjennomføre, og en antagelse om at det ville vært vanskelig å få deltagere og tillatelse til å få tilgang på grunn av revisorenes taushetsplikt overfor kunden. I tillegg er det mulig at observasjon av konkrete oppdrag ville ført til at de som observeres vil endre fremgangsmåte.

POPULASJON OG UTVALG

Problemstillingen innebærer at populasjonen er praktiserende revisorer. Av praktiske hensyn ble utvalget tatt i et begrenset geografisk område, sentrale deler av Vest-Agder. Det var ønskelig med en god spredning når det gjelder størrelse på revisjonsselskapene, i tillegg til spredning på registrerte og statsautoriserte revisorer og revisormedarbeidere.

Dybdeintervjuer er som tidligere nevnt en tidkrevende datainnsamlingsmetode. Dette medfører at for et slikt tidsbegrenset prosjekt som en masteroppgave, må utvalget begrenses til det som er praktisk mulig å gjennomføre i løpet av en forholdsvis kort periode. Det ble satt et mål om å gjennomføre åtte til ti intervjuer, basert på tilgjengelig tid og antakelser om hvor mange som kunne være villig til å stille opp.

Med et såpass lite utvalg må man være forsiktig med å generalisere funn som er gjort. Utvelgelsesmetoden er subjektiv, og gjenstand for praktiske tilpasninger. Det er forholdsvis vanskelig å få nok deltagere til en slik undersøkelse, slik at det er vanskelig å oppnå et tilnærmet representativt utvalg. Likevel er det oppnådd en fordeling som bør kunne gi et forholdsvis godt bilde, da respondentene har variert utdanning og de er ansatt i revisjonsselskaper av forskjellig størrelse, fra de aller minste til de største.

DATAINNSAMLING

REKRUTTERING

Oversikt over revisorer og revisjonsselskaper i det relevante geografiske området ble funnet i telefonkatalog på internett. Potensielle respondenter til undersøkelsen ble forespurt på telefon om de var villige til å delta. Det ble gitt informasjon om hovedtemaet, risikovurdering i revisjon, og om forventet

varighet av intervjuet. Det ble ikke gitt mer utfyllende informasjon om hva slags spørsmål som skulle stilles, da det ikke var ønskelig at de skulle forberede seg noe særlig på forhånd.

En del av de forespurte hadde ikke ønske eller anledning til å delta, men det ble oppnådd avtaler med ni respondenter. Fire av dem tilhører et av de fem store revisjonsselskapene, to er fra mellomstore selskaper og de siste tre er enten frittstående eller tilhører små revisjonsselskaper.

GJENNOMFØRING AV INTERVJUENE

Samtlige intervjuer ble foretatt på respondentenes kontor eller møterom. Respondentene ble forespeilet en varighet på cirka 45 minutter, men en del av intervjuene varte betydelig lengre. Årsaken til dette var i all hovedsak at disse respondentene syntes temaet var interessant, og ønsket å forklare seg forholdsvis grundig på en del av spørsmålene, og i tillegg ønsket å diskutere relaterte tema med intervjuer. Noen av intervjuene ble gjennomført i løpet av den angitte tiden, så det antas at selv om intervjuene helt klart var omfattende, var ikke den forespeilede tidsangivelsen helt feil.

Det ble brukt en standard separat diktafon for lydinnspilling. Respondentene ble spurt om de samtykket til dette. Samtykke ble gitt av samtlige, med forbehold om at lydopptaket kun skulle brukes i forbindelse med denne oppgaven, oppbevares trygt og ikke deles med andre. Bruk av diktafon, i stedet for kun å ta notater bli ansett som nødvendig ved disse intervjuene. Det ble lagt vekt på at intervjuer skal få med seg alt som ble sagt, og da vil ikke kun notater være tilfredsstillende. Det ble likevel notert enkelte korte kommentarer, hovedsakelig ting som skulle følges opp senere i intervjuet.

I løpet av det første intervjuet ble tydelig at spørsmålsrekkefølgen ikke var optimal. Risikobegrepene som er undersøkt her, henger i stor grad sammen med hverandre. Det var flere tilfeller hvor respondentene kom inn på begreper som var planlagt spurt om senere. Da ble det ofte gjort en impulsiv endring i

rekkefølgen, for å kunne forfølge svarene som ble gitt. Dette var i stor grad problemet med den første spørsmålsrekkefølgen. Derfor ble denne permanent endret for de påfølgende intervjuene.

Respondentene ble ikke fortalt at de skulle forberede seg på noen måte. En del av dem spurte om det var nødvendig med forberedelser. De fikk da svaret at det ikke var ønskelig. Inntrykket er at de heller ikke gjorde noe slikt, som for eksempel å lese gjennom revisjonsstandarder på forhånd. Det virket mer som de var lettet over at ingen forberedelser og ekstra tidsbruk var forventet.

PERSONVERN

Respondentenes personvern ble ivaretatt på antatt best mulig måte ved at de ble spurt om samtykke til at intervjuene ble spilt inn på diktafon. Lydopptakene ble deretter oppbevart trygt, kun brukt til tiltenkt formål og slettet etter transkribering. Intervjuguiden og metode for datahåndtering er utformet for å oppfylle kravene til å være ikke-meldepliktig (NSD). Lydopptakene ble ikke lagret på pc. Filene med de transkriberte intervjuene ble lagret på pc, men uten direkte personidentifiserende opplysninger, som navn eller arbeidssted. Noen av opplysningene i disse transkriberte intervjuene kan være indirekte personidentifiserende. Med dette menes at ved sammenstilling av opplysninger om for eksempel utdanning, yrkestittel, antall års erfaring og det at andre har fått vite at personen har stilt opp i forbindelse med denne undersøkelsen, kan gjøre dem gjenkjennbare for eksempel for kolleger. Intervjuer har ikke informert noen om spesifikke personer eller revisjonsfirmaer som har deltatt. Det er mulig at respondentene selv har fortalt om deltagelsen, og det er da mulig at de blir gjenkjent. Dette er utenfor intervjuers kontroll. Så lenge det ikke lagres direkte personidentifiserende opplysninger, og det ikke gis slike opplysninger i oppgaven eller andre steder, anses respondentenes krav om personvern ivaretatt, når de er gitt informasjon og har gitt sitt samtykke.

ANALYSE

Transkribering av lydopptakene ble gjort nær ordrett. Informasjon som ikke ble ansett som relevant, ble utelatt, i tillegg til identifiserende informasjon som ikke var nødvendig for undersøkelsen. Eksempler på det siste er navn på revisjonsselskapet, navn på eventuelle av deres kunder og andre opplysninger som kunne være identifiserende uten å gi særlig nytteverdi.

En slik omfattende måte å registrere data på gir omfattende informasjon. Allerede på dette tidspunktet for transkribering ble det gjort en form for utsiling av irrelevant informasjon. Når man reduserer innhold, er det alltid en mulighet for at man dermed går glipp av informasjon som likevel er relevant.

Meningsinnholdet ble i flere omganger tolket, fortettet og redusert. Først på tidspunkt for transkribering. Deretter ved videre fortolkning, og gjengivelse av informasjonen i resultatkapittelet. Til slutt er det forsøkt å tolke svarene inn i helt konkrete kategorier som svar på blant annet om respondentenes forståelse av risikobegrepene er i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene. Her er det flere kritiske punkter hvor viktig informasjon kan bli feiltolket eller oversett. Metoden ble likevel vurdert som den best egnede for å kunne presentere funnene på en oversiktlig og forståelig måte, i tillegg til å kunne komme ned på et helt konkret nivå for resultatene av undersøkelsen.

RELIABILITET OG VALIDITET

Reliabilitet handler om i hvor stor grad dataene som samles inn er pålitelige, og kan potensielt testes ved at undersøkelsen gjennomføres igjen, eller ved at andre forsker på samme tema. Tilsvarende resultater vil da tilsa høy reliabilitet (Johannessen et al., 2005, s 46).

En kvalitativ undersøkelse som denne vil nødvendigvis ha forholdsvis lav reliabilitet ved nevnte betydning av begrepet. Kvalitative undersøkelser er i stor grad påvirket av undersøkerens subjektive måte å tenke på, hvordan man

snakker med respondentene, og hvordan man tolker svarene. Reliabiliteten kan styrkes ved at det gis en grundig beskrivelse av hvordan undersøkelsen er gjennomført og hvilke vurderinger som er gjort, både ved planlegging, gjennomføring, tolkning og konklusjon (Johannessen et al., 2005, s 227-228).

En undersøkelses validitet går ut på om innsamlede data faktisk representerer og måler det man ønsker å undersøke (Johannessen et al., 2005, s 71). Igjen, kvalitative undersøkelser har ofte lav validitet, da fokuset sjelden er på konkret måling.

Her har fokuset vært å oppnå en forståelse av, og å utforske temaet revisors risikovurdering. Målet har ikke vært å kunne generalisere for hele populasjonen, men heller å kunne presentere noen kvalifiserte antakelser om temaet. Det kan derfor være mer nyttig å snakke om undersøkelsens overførbarhet, heller enn reliabilitet og validitet. Overførbarhet handler mer om å overføre kunnskap og etablere beskrivelser som kan være nyttig for leseren (Johannessen et al., 2005, s 229).

KAPITTEL 6: FUNN OG DISKUSJON

I dette kapitlet presenteres funn fra intervjuene som er gjennomført. Først gis en oversikt over respondentenes bakgrunn. Deretter presenteres resultatene, fulgt av diskusjon av funnene.

BAKGRUNNSINFORMASJON OM RESPONDENTENE

Det er gjennomført ni semistrukturerte dybdeintervjuer av praktiserende revisorer. Alle utenom en av respondentene er enten statsautorisert eller registrert revisor, dette innebærer at disse har utdannelse innen revisjon, henholdsvis master eller bachelor i revisjon og regnskap. Alle er erfarne innen yrket, med minst syv års erfaring. Fire er oppdragsansvarlig, og signerer dermed revisjonsberetningen. Fire av respondentene arbeider i store revisjonsselskap, to arbeider i mellomstore selskap og tre arbeider i små selskap eller som selvstendig. Alle er menn, og alle arbeider i Vest-Agder. Her er kategoriseringen som følger:

- Store revisjonsselskap: De fem store i Norge er PwC, EY, BDO, KPMG og Deloitte.
- Mellomstore revisjonsselskap: Fem eller flere registrerte eller statsautoriserte revisorer (alle er ikke nødvendigvis oppdragsansvarlige).
- Små revisjonsselskap: Fire eller færre registrerte eller statsautoriserte revisorer (alle er ikke nødvendigvis oppdragsansvarlige), inkludert frittstående revisorer

Respondentene er fortløpende nummerert etter rekkefølgen intervjuene ble gjort.

Tabell 1. Bakgrunnsinformasjon om respondentene.

Respondent	Tittel	Oppdrags-ansvarlig	Antall år erfaring fra revisjon	Revisjonsselskap
1	Statsautorisert revisor. Partner.	Ja	11 år	Stort
2	Revisormedarbeider. Siviløkonom.	Nei	16 år	Mellomstort
3	Statsautorisert revisor. Manager.	Nei	7 år	Stort
4	Registrert revisor.	Ja	20 år	Lite
5	Registrert revisor.	Ja	14 år	Lite
6	Statsautorisert revisor.	Nei	10 år	Mellomstort
7	Statsautorisert revisor. Senior manager.	Nei	9 år	Stort
8	Statsautorisert revisor. Manager.	Nei	9 år	Stort
9	Registrert revisor.	Ja	27 år	Lite

RISIKOVURDERING I REVISJON

MEDARBEIDERE OG RISIKOVURDERING

De tre respondentene som arbeider i små selskaper, oppgir at de alltid arbeider alene på oppdragene. De andre ble spurt om hvordan de fordeler arbeidet med risikovurderingen i revisjonsteamet. Kun en av disse oppgir at han er oppdragsansvarlig, altså at det er han som signerer revisjonsberetningen, og jobber sammen med andre på oppdragene. Respondent 1 er litt usikker på om han kan si at han overlater noe av risikovurderingen til andre. Der fordeles

oppgavene, men de fleste vurderingene gjøres sammen i teamet. Som oppdragsansvarlig har han ansvaret, og han kontrollerer alltid det de andre har gjort, og er involvert i vurderingene. De som ikke er oppdragsansvarlige får spørsmål om den oppdragsansvarlige overlater noe av risikovurderingen til dem eller andre medarbeidere. Alle svarer bekræftende på dette, men at den endelige vurderingen ofte skjer i felleskap, og at oppdragsansvarlig kontrollerer vurderingene som er gjort. Respondent 2, som arbeider i et mellomstort revisjonsselskap, kommenterer at medarbeiderne i hans selskap ofte kjenner kundene bedre enn partnerne og at det derfor er naturlig at de som kjenner kundene best gjør en stor del av risikovurderingen.

Alle respondentene som jobber sammen med andre på oppdragene er dermed samstemt i at alle medarbeiderne deltar i risikovurderingen.

NÅR SKJER RISIKOVURDERINGEN?

Respondentene ble spurt om i hvilke faser av revisjonen de foretar risikovurdering, og i hvilken fase de anser det å være viktigst. Samtlige trekker frem planleggingsfasen som den fasen der det brukes mest tid på dette, og at risikovurderingen er en kontinuerlig prosess gjennom hele oppdraget.

Respondentene 4 og 8 trekker også inn oppdragsvurderingen, og førstnevnte mener at i noen tilfeller kan det være da risikovurderingen er viktigst. Han mener at det da er viktig å vurdere kundens integritet, og sier «er jo veldig glad for det, hvis vi allerede i oppdragsvurderingen har avdekket noen risikoer som gjør at vi ikke ønsker å ta oppdraget».

Når det gjelder hvilken fase risikovurderingen anses som viktigst, svarer seks av ni at det er viktigst i planleggingsfasen. Respondent 2 mener at det er vanskelig å si at en fase er viktigere enn andre. Han har opplevd at det dukker opp ny informasjon så sent som i konklusjonsfasen, som gjør at han vil karakterisere risikovurderingen i den fasen som viktigst, på akkurat dette oppdraget. Det er dermed omstendighetene som avgjør i hvilken fase risikovurderingen er viktigst. Respondent 7 sier at det er like viktig gjennom hele revisjonen, men

nødvendigheten av å planlegge jobben på en god måte, gjør at planleggingsfasen nevnes spesielt.

Samtlige respondenter mener dermed at risikovurderingen er en kontinuerlig prosess gjennom hele revisjonen, men planleggingsfasen trekkes frem som den viktigste av de fleste. To trekker også frem oppdragsvurderingen, hvorav en mener dette er da risikovurderingen er viktigst.

På spørsmål om noen risikoer kvantifiseres, svarer samtlige negativt. Det brukes i stor grad en høy-medium-lav skala for iboende risiko og kontrollrisiko. Ellers brukes gjerne begrepene normal eller forhøyet.

REVISJONSMETODIKK OG BRUK AV DE INTERNASJONALE REVISJONSSTANDARDENE (ISA)

Det ble stilt en del spørsmål om revisjonsmetodikk, bruk av de internasjonale revisjonsstandardene og om hva slags hjelpemidler som benyttes i forbindelse med risikovurderingen i revisjonen. Alle fra de store revisjonsfirmaene benytter seg av egenutviklede interne revisjonsmetodikkprogrammer. Av de resterende bruker fire Revisorforeningens Descartes revisjonsmetodikk og Maestro Revisjon brukes av respondent 5.

Samtlige revisjonsmetodikkprogrammer fungerer som et hjelpemiddel for å strukturere revisors arbeid og sikre gjennomføring i samsvar med revisjonsstandardene og eventuelle interne retningslinjer, inkludert å sikre tilfredsstillende dokumentasjon av handlinger og vurderinger som gjøres i løpet av hele revisjonen. Alle de fire fra store revisjonsselskaper sier at deres metodikk bygger på ISAene, men med egne interne tillegg. De opplyser også om at på en del områder er deres retningslinjer mer omfattende enn ISAene, og til dels også med strengere krav.

Respondentene ble spurt om de slår opp i ISAene dersom de lurer på noe i forbindelse med risikovurderingen. De fire fra store revisjonsselskap svarer at de hovedsakelig benytter seg av sin egen metodikk, og har sjelden behov for å slå opp i ISAene, da disse er dekket av den interne metodikken. Alle respondentene

fra små og mellomstore revisjonsselskaper svarer at de leser revisjonsstandardene gjennom revisjonsmetodikkprogrammene de bruker, i de tilfellene de lurer på noe.

Flere av respondentene kritiserer de internasjonale revisjonsstandardene, og deres brukervennlighet. Gjengangere er at det er dårlig og lite tilgjengelig språk, og lite tilpasset mange av selskapene de har som kunder. Respondent 9, som jobber i et lite revisjonsselskap, og med kunder som er forholdsvis små, mener at det å skulle følge standardene er «som å skyte spurver med kanoner», altså at kravene i standardene er for omfattende til at det er hensiktsmessig å følge dem fullt ut ved revisjon av små selskaper. Respondent 4, som også er i et lite revisjonsselskap mener at de omfattende kravene, spesielt i forhold til dokumentasjon, gjør at mye av tiden brukes på uhensiktsmessige handlinger og dokumentasjonskrav. Han mener at han kunne gjort jobben bedre, dersom han hadde større anledning til å bruke sitt skjønn. De som arbeider i store revisjonsselskaper er noe mer positive enn de andre, selv om de oppgir at de hovedsakelig bruker sin interne metodikk og sjelden slår opp direkte i ISAene.

ANDRE HJELPEMIDLER FOR RISIKOVURDERINGEN

Deretter ble det spurt om hvilke andre hjelpemidler som brukes i forbindelse med risikovurderingen. Respondentene ble bedt om å se bort fra hjelpemidler som brukes ved spørsmål om juss, regnskap og skatt. Deres svar fremkommer av tabellen under.

Tabell 2. Hjelpemidler for risikovurderingen, sett bort fra bruk av revisjonsmetodikkprogrammer

Respondent	Hjelpemidler
1	Ingen
2	Kursdokumenter, publikasjoner fra Revisorforeningen (spesielt om Descartes)
3	Notater fra studier, internutviklede hjelpemidler
4	Revisjon og regnskap, DIB, Revisors håndbok
5	Revisorforeningens spørretjeneste, DIB
6	Revisjon og regnskap, Lærebok fra studiene, Rettsdata
7	Revisjon og regnskap
8	Ingen
9	Revisjon og regnskap, Revisors Håndbok, Revisorforeningens spørretjeneste

Artikler fra tidsskriftet Revisjon og Regnskap, utgitt av Revisorforeningen ser ut til å være et nyttig hjelpemiddel for revisorene, og er det hjelpemiddelet som oftest nevnes. Som kanskje var forventet, er det de som hører til de små og mellomstore revisjonsselskapene som bruker flest hjelpemidler. Respondentene 1, 3, 7 og 8 arbeider i et av de fem store selskapene. Av disse er det to som ikke oppgir noen andre hjelpemidler enn den interne revisjonsmetodikken. Disse fire ga også et inntrykk av at de er fornøyd med metodikken, og at den fungerer tilfredsstillende, slik at de ikke har stort behov for andre hjelpemidler. I tillegg er de en del av et større fagmiljø, slik at det gjerne er enklere å spørre kolleger om råd.

RISIKOVURDERINGENS BETYDNING FOR REVISJONEN

Respondentene ble spurt om hvor viktig risikovurderingen er for revisjonen. Dette er jo åpenbart et ledende spørsmål i denne sammenhengen, og man kan nok ikke forvente noe annet enn at svarene blir deretter. Likevel, her er de alle

samstemte, de mener at det er svært viktig med en god risikovurdering. Begrunnelsene er også i stor grad de samme; risikovurderingen legger grunnlaget for resten av revisjonen. Det handler om å gjennomføre revisjonen på en effektiv måte ved å bruke mest tid der det er størst risiko, og å kunne skrive en revisjonsberetning hvor man kan stå inne for konklusjonen, uten å ha brukt for mye tid og ressurser. Dette vil jo være en fordel både for kunden og for revisor selv. Respondentene 1, 4 og 7 sier spesifikt at risikovurderingen er det viktigste delen av revisjonen. Inntrykket er at det ser ut som de resterende også mener det, selv om ikke det sies ordrett.

En betydelig andel mener også at risikovurderingen kan være vanskelig. Respondent 1 sier først at han ikke synes det er vanskelig. Men etter å ha tenkt seg litt om legger han til at det kan være utfordrende å «vurdere om en identifisert risiko er en særskilt risiko. Det er jo risiko i alt man gjør og mye av den risikoen er generisk, og der man ser at det blir litt mer komplekst, litt mer uoversiktlig og litt mer skummelt... det er vanskelig å si når det går over og blir en særskilt risiko».

Respondent 2 mener det blir mindre vanskelig når han kjenner bedriften og bransjen godt, men at mislighetsrisiko er det som kan være mest utfordrende. Han kommenterer også at det kan være vanskelig å vite om han får dokumentert sine vurderinger godt nok. Respondent 3 mener at det som er vanskelig er å bryte ned risikoene til å bli mest mulig konkret, å være «spiss nok» i beskrivelsene av risikoene. Det er lettere å velge de beste etterfølgende revisjonshandlinger, dersom man har klart å konkretisere risikoene. At risikovurdering kan være vanskelig, er respondent 4 enig i. Han sier at det er utfordrende, men at det er grunnen til at han liker jobben som revisor. Risikovurderingen blir enklere dersom ledelsen og regnskapsfører samarbeider godt med revisor.

Respondentene 5 og 6 sier det for så vidt ikke er så veldig vanskelig, men begge trekker frem salgsområdet som et område det kan være krevende å vurdere risikoen på. Respondent 5 mener likevel at det ikke er så veldig vanskelig, fordi «hvis jeg er usikker på risikoen, setter jeg den bare litt høyere». Respondent 6 legger til at vurdering av forutsetninger for fortsatt drift er et tema som enkelte ganger kan føre til usikkerhet. Respondent 7 mener at grunnen til at

risikovurdering kan være vanskelig, er at det i så stor grad er basert på skjønn, og det gjør at man noen ganger kan bli usikker på egne vurderinger. Spesielt vurdering av iboende risiko og tilhørende interne kontroller, i tillegg til å bestemme de beste videre revisjonshandlinger, kan være utfordrende i noen tilfeller. Denne respondenten arbeider i et stort revisjonsfirma, og trekker frem viktigheten av å diskutere med hverandre i teamet ved utfordrende vurderinger. Selv om det kan være vanskelig, er han likevel trygg på at han vurderer risikoen på en god måte. Respondent 8 arbeider også i et stort revisjonsfirma, og også han trekker også frem diskusjoner i teamet som viktig for god risikovurdering. Han mener at iboende risiko kan være vanskelig å vurdere, «det går ofte på magefølelsen».

Respondent 9 jobber i et lite revisjonsfirma, og er den med lengst erfaring fra revisjon i denne undersøkelsen. Han mener at erfaring gjør risikovurderingen lettere, og at det som er avgjørende er å kjenne kunden godt, og tilbringe nok tid ute i bedriften for å få god oversikt over, og forståelse for driften.

Risikovurdering er dermed ansett som en svært viktig del av revisjonen. Det at det i så stor grad er basert på skjønn, gjør at det oppleves som en til dels vanskelig oppgave.

Noe som er interessant her, er at det ser ut til å være en vesentlig forskjell mellom revisorene som arbeider i henholdsvis små og store revisjonsselskap. I den første gruppen kommenteres viktigheten av å kjenne kunden godt, mens blant de store, trekker tre av fire frem hvor viktig det er å diskutere i teamet. Spørsmålet ble stilt som et delvis åpent spørsmål: Anser du risikovurdering for å være vanskelig, og hva er i tilfelle vanskeligst? Respondentene fikk dermed muligheten til å komme med egne tanker. Antar at dersom man hadde spurt representantene for de store selskapene spesifikt om de mener at kjennskap til kunden er viktig, ville de svart bekræftende. Det er likevel interessant hva som nevnes og ikke nevnes uoppfordret. Ingen fra de store selskapene nevnte noe om dette uoppfordret. De som arbeider i små selskaper sa ikke noe om diskusjoner med andre revisorer akkurat på dette spørsmålet, men de har jo i mindre grad noen å diskutere med. Alle disse tre jobber alltid alene på oppdragene, men svarte i forbindelse med et annet spørsmål at de spør andre revisorer om råd dersom det er noe de er usikre på. På spørsmålet som

diskuteres her var det disse, i tillegg til en fra et mellomstort selskap som mente at risikovurderingen blir lettere når man kjenner kunden og bransjen godt. Ingen fra små og mellomstore selskaper tok med at de mener det er viktig å diskutere med andre revisorer på akkurat dette spørsmålet.

RISIKOBEGREPENE

Alle respondentene er spurt om de 14 identifiserte risikobegrepene. For hver av dem ble det spurt om de kjenner til begrepet, og om det benyttes i arbeidet. Å benytte begrepet direkte innebærer for eksempel at det brukes direkte i samtale med kolleger eller kunder, skriftlig i arbeidspapirer eller ved at man tenker på selve begrepet. Indirekte bruk innebærer å bruke betydningen av begrepet, uten å si eller skrive det direkte. Begge disse regnes som å benytte begrepet.

Deretter ble respondentene bedt om å definere begrepet slik de selv forstår det, og de ble spurt om hvordan de går frem for å vurdere hver risiko, for de begrepene der det er aktuelt. Det ble også stilt en del ekstra spørsmål for hvert av begrepene, delvis for å få klare svar på akkurat disse spørsmålene, og delvis som en måte å kartlegge deres forståelse for begrepet.

FORRETNINGSRISIKO

Forretningsrisiko defineres i ISA 315 pkt. 4 (b) som «En risiko som er et resultat av viktige forhold, hendelser, omstendigheter, handlinger eller manglende handlinger som kan ha en negativ innvirkning på enhetens evne til å nå sine mål og gjennomføre sine strategier, eller som er et resultat av fastsettelse av uegnede mål og strategier».

Respondentene ble først spurt om de kjenner begrepet forretningsrisiko, og om de bruker det i sitt arbeid, enten det er direkte eller indirekte. De ble deretter

bedt om å definere begrepet slik de forstår det, og gi en beskrivelse av hvordan de vurderer forretningsrisikoer.

Samtlige kjenner til begrepet forretningsrisiko. Begrepet brukes av syv av revisorene, enten indirekte eller direkte i samtale med kunde, samtale i teamet eller skriftlig i arbeidspapirene.

Forståelsen av begrepet forretningsrisiko varierte. Enkelte var veldig klare på hva de legger i begrepet, andre var mer usikre.

Respondent 1 bruker begrepet aktivt i sin dialog med kunde. I oppstartsmøtet trekker de frem noen forretningsrisikoer som de diskuterer. Strategisk risiko diskuteres med større kunder, men ikke for «kiosken på hjørnet». Sannsynlighet og konsekvens bestemmer hvilke risikoer som får fokus, og vurderingen av forretningsrisiko brukes som et grunnlag for å identifisere særskilte risikoer. Denne respondenten beskriver forretningsrisiko som «risikoen for at virksomheten ikke når sine mål».

Respondent 2 synes det er vanskelig å sette ord på hva forretningsrisiko er, men mener det er «risiko som oppstår i forbindelse med type virksomhet som drives». Respondent 4 svarer omtrent identisk, han føler seg også litt usikker på hva som egentlig ligger i begrepet. Begge disse to benytter begrepet, men indirekte.

Respondent 3 bruker begrepet forholdsvis aktivt, og mener at forretningsrisiko er risikoen for at man ikke kan fortsette å drive selskapet, og nevner markedssvikt, vanskeligheter med leverandører, nøkkelpersonell som slutter og nye reguleringer som påvirker negativt.

Respondent 5 legger vekt på at vurderingen av kundens forretningsrisiko legger grunnlaget for planleggingen av hele revisjonen. Vurderingen av forretningsrisikoen innebærer «å finne ut hvor det kan gå galt, og hva som kan gå galt». Bransjetilhørighet er i stor grad avgjørende for forretningsrisikoen. Han benytter begrepet, men ikke ut mot kunden.

I følge respondent 6 er forretningsrisikoen risikoen som er knyttet til foretaket og bransjen, og den virksomhet som drives, og forretningsrisikoen har ikke direkte noe med regnskapsrapporteringen å gjøre. Når det gjelder å benytte begrepet

svarer han «nei, eller kanskje på en veldig indirekte måte», dette tolkes som at han ikke benytter begrepet. Informant 7 bruker begrepet direkte og har en klar definisjon på forretningsrisiko: «Risiko som kan påvirke selskapet og dets eksistens, ikke nødvendigvis bare inn mot regnskapet».

Også respondent 8 benytter begrepet og er klar på hva han legger i det: «Det er den iboende risikoen i markedet, i segmentet bedriften opererer i.

Forretningsrisikoen kan ikke påvirkes, den er gitt. Men man kan iverksette tiltak internt for å demme opp for risikoen. Man har et gitt risikobilde, og kan legge opp strategien etter om man ønsker å ta høyere risiko mot en forventet høyere avkastning, eller velge en lavrisikoprofil».

Respondent 9, som arbeider i et lite revisjonsselskap, ga ikke en klar beskrivelse av hva han legger i begrepet, men trakk frem en del elementer som tyder på at han har forholdsvis sammenfallende forståelse av begrepet som standarden gir uttrykk for. Han legger vekt på sin erfaring med bransjen inkludert nylige endringer, generell kunnskap om utviklingen i markedet og økonomien i samfunnet, i tillegg til det som kommer frem i samtale med ledelsen. Begrepet forretningsrisiko er derimot ikke noe begrep han bruker i sitt arbeid, verken direkte eller indirekte.

Alle respondentene fra de store revisjonsselskapene svarer at forretningsrisiko er et begrep de benytter aktivt. Disse viste også en forståelse av begrepet som var i samsvar med definisjonen i standarden. Blant de resterende var det mer variasjon i svarene. Respondentene 6 og 9, som arbeider i henholdsvis et mellomstort og et lite selskap benytter ikke begrepet. Respondent 6 hadde likevel en forståelse som samsvarer med standarden, mens respondentene 2, 4, 5 og 9 svarte delvis i samsvar.

Begrepet bør egentlig være ganske selvforklarende. Når det gjelder respondentene som svarte delvis i samsvar med ISA, var de ganske uklare og det er usikkert om det de svarte likevel er noe mer enn det hvilken som helst person ville svart.

Det tegner seg dermed et bilde av at det er en forskjell mellom de store og de øvrige. Det kan tenkes at noe av årsaken til dette er at de mindre revisjonsselskapene sjeldnere har store virksomheter som kunder. Større

virksomheter har i større grad selv fokus på forretningsrisikoer som en formalisert prosess i forhold til små virksomheter. Det antas også at begrepet forretningsrisiko brukes mer aktivt av ledelsen i større virksomheter.

KAN DU REDUSERE KLIENTENS FORRETNINGSRISIKO? – GRENSEN MELLOM REVISJON OG RÅDGIVNING

At revisor skal være uavhengig er et viktig prinsipp som vektlegges i revisorloven og i internasjonale revisjonsstandarder (revisorloven § 4-1, ISA 200 pkt. 1). Dette innebærer blant annet at revisor ikke skal revidere det som kan sies å være hans egne vurderinger og beslutninger. Reglene innebærer at det er begrensninger i hva slags rådgivning som kan gis en kunde som er revisjonsklient, og omfanget av den rådgivning som eventuelt gis. På den annen side er revisor en person med gode kunnskaper om regnskapsspørsmål, intern kontroll og generell forretningsdrift. Denne kunnskapen har revisor opparbeidet seg gjennom utdanning og kontinuerlig oppdatering i form av kurs, men kanskje aller mest gjennom erfaring med mange forskjellige selskaper. Store selskaper har gjerne minst like god kompetanse på dette internt, eller de innhenter eksterne konsulenttjenester på områder der de har behov for det. For en del av de små selskapene, så mangler de ofte spesialiserte medarbeidere på disse områdene. Bruk av eksterne konsulenter og spesialister er også begrenset, bortsett fra at det ofte benyttes eksternt regnskapsbyrå. For en del av de små bedriftene vil det dermed være deres revisor som anses som den nærmeste, og i noen tilfeller den eneste, personen man kan spørre om råd.

Respondentene ble spurt om det er noe de kan gjøre for å håndtere og eventuelt redusere klientens forretningsrisiko, og deretter hvordan de vurderer grensen mellom rådgivning de har anledning til å gi, og rådgivning de ikke har anledning til å gi. Før dette spørsmålet ble gitt har de fått vite hvordan revisjonsstandarder definerer begrepet forretningsrisiko.

Respondent 1 lander til slutt på at svaret er nei på om han kan redusere klientens forretningsrisiko. Han gir innspill på forbedret intern kontroll og kan

gjærne diskutere strategisk risiko med ledelsen. Men han er bevisst på at eventuelle råd har et teknisk preg, og gir ikke råd som innebærer en skjønsmessig vurdering. Respondent 2 mener at klienten ofte kan mer selv, og at forretningsrisiko ofte er resultat av omstendigheter som verken revisor eller klienten kan påvirke i særlig grad. Han kan gjærne påpeke risikoer som ledelsen ikke ser selv, men gir ikke råd om hvordan det skal håndteres. Han legger til at mer tekniske råd, om for eksempel skatt, ser han ikke noe problem i å gi. Respondent 3 mener at han kan redusere klientens forretningsrisiko ved å avdekke risikoer og eventuelt gi noen «tips og triks», om hvordan andre dekker opp for den samme risikoen. Han mener at dette i hvert fall er innenfor grensen for lovlig rådgivning, men er opptatt av at han ikke skal gå for langt i å gi konkrete råd om tiltak for å dekke opp risikoen, slik at han ikke ender opp med å «kontrollere egne beslutninger».

Respondent 4 legger vekt på at han skal være en god sparringspartner for ledelsen. Han diskuterer gjærne forretningsrisiko og påpeker risikoer som de selv ikke ser eller forstår betydningen av, slik kan han bidra til å redusere forretningsrisikoen. Mange av hans kunder er forholdsvis små, og han ønsker å gi kundene en helhetlig tjeneste, som ikke bare innebærer kontroll av regnskapet. Men også denne respondenten er bevisst på at han ikke skal gi den type råd som han skal konkludere på senere. Han legger til at det sjelden er noe problem å vurdere hvor grensen går.

Respondent 5 «skal ikke drive butikken for dem», og gir ikke råd om strategiske valg og investeringer. Derimot sier han fra dersom han oppdager forretningsrisikoer som ikke er dekket opp.

Respondent 6 kommer heller ikke med råd om strategiske valg, men påpeker mangler i intern kontroll, typisk på oppfølging av for eksempel fordringer. Uansett har beslutninger vanligvis blitt tatt før han kommer inn i bildet, og slik blir det en mindre relevant problemstilling.

Respondent 7 identifiserer og informerer om forretningsrisikoer som kunden selv ikke legger merke til. Han mener at bevisstgjøring overfor kunden er klart innenfor grensen for lovlig rådgivning, men vil ikke være den som «strukturerer det slik det bør være». Reduksjon av forretningsrisiko er ikke revisors jobb.

Dette er den eneste av revisorene som uoppfordret nevner grensen mellom revisjon og rådgivning, før det konkrete spørsmålet blir gitt.

Å diskutere forretningsrisiko med klienten er en naturlig del av kartleggingen i forbindelse med revisjonen for respondent 8. Han påpeker også områder med høyere risiko, og konstaterer hvordan de ligger an i forhold til lignende selskaper, men gir ikke råd utover det. Også respondent 9 gjør ledelsen oppmerksom på områder med høyere risiko, men kommer ikke med spesifikke råd.

Revisorene ser ut til å være bevisst på grensen mellom uavhengig revisjon og rådgivning til revisjonsklienter. Det er selvsagt mulig at spørsmålsstillingen påvirket svarene.

REVISJONSRISIKOMODELLEN

Revisjonsrisikomodellellene nevnes ikke spesifikt i revisjonsstandardene. Likevel får vi der presentert følgende sammenhenger:

- Revisjonsrisikoen er en funksjon av risikoene for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko (ISA 200 pkt. 13 (c))
- Risikoene for vesentlig feilinformasjon på påstandsnivå består av to komponenter: iboende risiko og kontrollrisiko (ISA 200 pkt. A37)

Det nevnes også at noen revisorer anser det som nyttig å benytte seg av en modell som viser sammenhengene mellom komponentene av revisjonsrisikoen, ved planlegging av revisjonen, for å kunne vurdere akseptabelt nivå for oppdagelsesrisikoen (ISA 200 pkt. A36).

Revisjonsrisikomodellellene ex ante (før revisjon) kan uttrykkes slik:

Planlagt oppdagelsesrisiko = Akseptabel revisjonsrisiko / (Iboende risiko X Kontrollrisiko)

(Gulden, 2010, s. 116)

Revisjonsrisikomodellen ex post (etter revisjon) kan uttrykkes slik:

Revisjonsrisiko = Iboende risiko X Kontrollrisiko X Oppdagelsesrisiko

(Gulden, 2010, s. 115)

Respondentene ble spurt om de kjenner til revisjonsrisikomodellen, om de benytter den og hva de legger i den. Det er kun respondentene 8 og 9 som svarer at de ikke kjenner til revisjonsrisikomodellen. De vil heller ikke prøve seg på en beskrivelse av hva de kan tenke seg at modellen går ut på eller består av.

Ingen benytter begrepet eller modellen direkte i sitt arbeid, men respondentene 5, 6 og 7 sier at de kan benytte modellen som en måte å tenke på, men dette blir svært indirekte. Likevel har ingen av disse fullstendig oversikt over hvordan begrepene i revisjonsrisikomodellen henger sammen. Respondent 7 nevner alle begrepene som utgjør modellen; revisjonsrisiko, oppdagelsesrisiko, iboende risiko og kontrollrisiko. Men sammenhengen mellom dem beskrives ikke slik de uttrykkes i revisjonsstandarder eller i annen teori, verken ex post eller ex ante.

Respondentene 1 og 3, som sier at de ikke benytter seg av modellen, er de eneste som nevner alle begrepene «på riktig plass», og er sammen med respondent 7 de eneste som også inkluderer oppdagelsesrisikoen. De resterende inkluderer kun iboende risiko og kontrollrisiko. Respondentene 1 og 3 uttrykker modellen slik den er ex post.

De tre som nevner alle de relevante begrepene, er alle ansatt i store revisjonsselskap. Men som nevnt, kun en av dem sier at han benytter seg av modellen, og da kun som en svært indirekte måte å tenke på. Som gruppe mener dermed revisorene at revisjonsrisikomodellen ikke er spesielt nyttig i deres arbeid, og derfor brukes den ikke direkte og nesten heller ikke indirekte. Det er interessant at ingen av respondentene mener å bruke modellen direkte i sitt arbeid, og at kun to av dem har oversikt over sammenhengene i denne. Disse to sier likevel at de ikke bruker modellen, ikke en gang indirekte. De to er ansatt i store revisjonsfirmaer, noe som også er tilfellet for respondent 7 som var den eneste av de resterende som i hvert fall nevnte alle risikobegrepene som er inkludert i modellen, selv om han ikke hadde full oversikt over sammenhengene.

Som nevnt, begrepet revisjonsrisikomodellen brukes ikke direkte i ISAene, men vi får presentert at modellen likevel, på en indirekte måte. Sammenhengen presenteres oppdelt, fordelt på tre ulike punkter i ISA 200: Pkt. 13 (c) sier at revisjonsrisikoen er en funksjon av risiko for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko. Pkt. A37 gir oss at risiko for vesentlig feilinformasjon består av iboende risiko og kontrollrisiko. Pkt. A36 sier at det kan være nyttig å bruke en modell som viser sammenhengene mellom komponentene av revisjonsrisikoen for å kunne vurdere det akseptable nivået for oppdagelsesrisiko.

Sammenhengene er dermed svært klare, men det at de er presentert oppdelt gjør nok at det ikke fremstår så klart likevel. På den annen side, er revisjonsrisikomodellen nevnt i de fleste revisjonslærebøker og det må antas at revisorene har blitt presentert for modellen under studiene. Alle respondentene, bortsett fra respondent 2, har revisjonsutdannelse. En årsak til at særlig revisorene fra de mindre revisjonsselskapene ikke kan gjengi modellen, kan være at i Descartes revisjonsmetodikk, som brukes av de fleste av dem, bruker man modellen men uten å bruke alle begrepene direkte. Dermed legger disse revisorene opp arbeidet etter revisjonsrisikomodellen, men uten egentlig å vite det.

RISIKO FOR VESENTLIG FEILINFORMASJON

Risiko for vesentlig feilinformasjon defineres i ISA 200 pkt. 13 (n), som «Risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres. Denne risikoen består av to komponenter, som blir beskrevet på følgende måte på påstandsnivå: (i) Iboende risiko (...) (ii) Kontrollrisiko (...)»

På spørsmål om respondentene kjenner til begrepet «risiko for vesentlig feilinformasjon», svarer alle bekreftende, bortsett fra respondent 9 som sier han er usikker på om han kjenner til begrepet. Han bruker det dermed heller ikke, og prøver seg ikke på en beskrivelse. Respondentene 6 og 7 sier de benytter begrepet indirekte, mens de resterende seks svarer at de bruker det direkte.

Det ble spurt om hva respondentene legger i dette begrepet. Respondent 1 svarer «risikoen for at det foreligger feil i regnskapet, som er vesentlig». Han ble da spurt om på hvilket tidspunkt og svarte «ved regnskapsavleggelsen, eller egentlig når som helst».

Respondent 2 mener at risiko for vesentlig feilinformasjon er sannsynligheten for at det er feil i regnskapet som ikke oppdages, før revisjon. Han vet også at denne risikoen består av iboende risiko og kontrollrisiko.

Respondent 3 beskriver risiko for vesentlig feilinformasjon som «den totale risikoen for at det har oppstått en vesentlig feil i regnskapet. Vurderes i starten av oppdraget, men har også et forhold til det etter innhenting av revisjonsbevis, i den avsluttende delen av revisjonen.

Respondent 4 beskriver risiko for vesentlig feilinformasjon slik: «det er jo et resultat av revisjonshandlingene, og det vi måtte eventuelt ha avdekket, og de beløpsmessige konsekvensene av det vi har avdekket. Og vurderer dette opp mot våre vesentlighetsgrenser, og risikoen for at det skal ligge flere feil.»

Respondent 5 sier at risiko for vesentlig feilinformasjon er: «Da mangler det informasjon i selve årsregnskapet. Regnskapet kan være helt feil. Etter revidering. Men det kan også være før.»

Respondent 6 definerer risiko for vesentlig feilinformasjon slik: «Risikoen for at en post kan være vesentlig feil, før vi har begynt selve revisjonen.»

Respondent 7 mener at risiko for vesentlig feilinformasjon er «risikoen for at en bruker tar en feil beslutning basert på regnskapet som foreligger. Eller hvis den feilen ikke hadde vært der, ville brukeren trukket en annen konklusjon.»

Respondent 8 forklarer begrepet på denne måten: «Risikoen for at vesentlige feil ligger i regnskapet etter at jeg har gjort revisjonshandlingene som jeg mener er fornuftige.»

Som nevnt, risiko for vesentlig feilinformasjon defineres i ISA 200, som «Risikoen for at *regnskapet* inneholder vesentlig feilinformasjon *før* det revideres. Denne risikoen består av to komponenter (...): *Iboende risiko* og *kontrollrisiko*.» De uthevede ordene danner grunnlaget for hva undertegnede

legger til grunn som det som bør være med for at man skal kunne si at forståelsen er i samsvar med ISA.

Det er kun en av respondentene som har med alle de uthevede ordene over, og som dermed kan sies å ha en forståelse som er fullstendig i samsvar med revisjonsstandardene. Dette var respondent 2, som arbeider i et mellomstort revisjonsfirma. Han er også den eneste av revisorene som ikke har utdannelse innen revisjon, og dermed heller ikke er registrert eller statsautorisert revisor. Respondent 6 har også en tilsvarende forståelse av begrepet, bortsett fra at han ikke tok med at den består av iboende risiko og kontrollrisiko. Denne respondenten arbeider også i et mellomstort revisjonsfirma.

De resterende har en annen forståelse av risiko for vesentlig feilinformasjon enn standarden. Ingen av disse nevner de to komponentene den består av. De blander tidspunktet, som er før revisjon, eller de har en helt annen beskrivelse.

Det er overraskende at de praktiserende revisorene er såpass i utakt med standarden når det gjelder forståelsen av begrepet risiko for vesentlig feilinformasjon. Om det er en tilfeldighet at det er de to respondentene i mellomstore revisjonsfirmaer som var mest i samsvar med ISA, kan det bare spekuleres i. ISA 200 gir en definisjon som er meget klar, sammenlignet med definisjonene på en del av de andre risikobegrepene, som ofte består av lange setninger som det enkelte ganger kan oppleves som tungt å følge. Definisjonen er kort og enkel, spesielt dersom man ser bort fra definisjonene av iboende risiko og kontrollrisiko som følger i samme punkt.

Det engelske begrepet som risiko for vesentlig feilinformasjon er oversatt fra, er «Risk of material misstatement» med definisjonen «The risk that the financial statements are materially misstated prior to audit. This consists of two components, described as follows at the assertion level: (i) Inherent risk (...) and (ii) Control risk (...)» (ISA 200 pkt. 13 (n)). Det er vanskelig å se for seg at revisorene kan ha blitt spesielt forvirret på grunnlag av dette, da den norske versjonen tydelig er direkte oversatt. Om revisorene har lest ISAene på engelsk er en annen sak. Gulden, forfatter av flere norske lærebøker i revisjon har benyttet begrepet «forekomstrisiko» for risiko for vesentlig feilinformasjon (Gulden, 2010, s 127). Det er mulig at dette er et begrep som revisorene ville

hatt et annet forhold til, men dette begrepet ble det ikke spurt om i denne undersøkelsen.

At seks av respondentene svarer at de benytter begrepet direkte, og to svarer at de benytter det indirekte er også interessant, da de fleste av dem viser at de ikke har en forståelse som er i samsvar med ISA.

IBOENDE RISIKO

Iboende risiko defineres i ISA 200 pkt. 13 (n) (i), som «Muligheten for at en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning kan inneholde feilinformasjon som kan være vesentlig, enten enkeltvis eller sammen med annen feilinformasjon, før eventuelle tilhørende kontroller tas i betraktning.»

Samtlige kjenner til begrepet iboende risiko, og de svarer at dette er et begrep de benytter. Respondent 4 sier han bruker det indirekte.

På spørsmål om hva han legger i begrepet «iboende risiko», svarer respondent 1 at det er «risikoen for at feil oppstår». Han nevner langsiktige tilvirkningskontrakter, fremmed valuta og sikring som eksempler på områder som ofte fører til høyere iboende risiko. Iboende risiko øker ved høy kompleksitet og mindre rutinemessighet.

Respondent 2 svarer «Risiko som er der. Henger litt sammen med forretningsrisiko. For eksempel kontantsalg, det er en iboende risiko i seg selv. Type virksomhet påvirker risikoen for at feil kan oppstå.»

Respondent 3 mener at iboende risiko «er den risikoen for at noe kan gå galt i den finansielle rapporteringen, som ligger i selskapet. Man får ikke gjort noe med selve risikoen, den ligger der, og man må ta hensyn til det.»

Respondent 4 har følgende beskrivelse av begrepet: «Risikoen for at noe kan gå galt i seg selv, med selve virksomheten. Risikoen som måtte ligge der uten at man hensyntar interne kontrollsystemer og rutiner.»

Respondent 5 mener at iboende risiko er «ting som kan være feil i utgangspunktet, risiko i virksomheten, og risiko for misligheter. Dersom de har intern kontroll, er det greit å vurdere det først, fordi hvis intern kontroll er god, så blir iboende risiko lavere.» Det at iboende risiko blir lavere dersom det er gode kontroller stemmer ikke med revisjonsstandarder. Derimot vil det være slik at dersom det er gode kontroller, vil kontrollrisikoen bli lav. Dette vil ikke påvirke den iboende risikoen i seg selv, men det vil redusere risiko for vesentlig feilinformasjon, som består av iboende risiko og kontrollrisiko. På sikt kan likevel god intern kontroll redusere noe av den iboende risikoen.

Respondent 6 svarer «det er risikoen for de forskjellige transaksjonsklassene i akkurat denne virksomheten. Det er før vi har kartlagt rutiner, og før vi egentlig har hatt noe særlig samtaler med ledelsen, kun en innledende samtale.»

Respondent 7 definerer iboende risiko som «risikoen for at feil oppstår»

Respondent 8 mener at iboende risiko er «risiko som er gitt av de eksterne omgivelsene, for at noe skal gå galt som påvirker bedriften. Den risikoen du tar ved å åpne butikken, egentlig.» Iboende risiko er relatert til regnskapet, og ikke til forretningsdriften i seg selv. Denne respondenten har nok blandet sammen forretningsrisiko og iboende risiko. Selv om begrepene henger sammen, er forskjellen at iboende risiko er den delen av forretningsrisikoen som kan påvirke regnskapet slik at det får en vesentlig feil.

Respondent 9 forklarer iboende risiko slik: «Hva som kan gå galt i foretaket, som ikke har noe med rutinene å gjøre. Avhengig av type bransje og hva som skjer i bedriften. Salg er for eksempel alltid en risiko. Transaksjoner med nærstående kan være en risiko». Dette var litt vanskelig å vurdere, om han mener det samme som respondent 8, som ser ut til å beskrive forretningsrisikoen.

Respondent 5 har for så vidt en tilsvarende forståelse, bortsett fra at han mener at lav kontrollrisiko gir direkte lavere iboende risiko. Disse kan nok påvirke hverandre, spesielt på lengre sikt, men ikke direkte på denne måten.

Respondentene 3 og 6 er de eneste som eksplisitt nevner regnskapet, at iboende risiko er relatert til risiko for feil i regnskapet. Men antar at det ligger mellom linjene hos de fleste av de andre også. Respondentene 4, 6 og 9 er de eneste som har med at iboende risiko er før man tar hensyn til intern kontroll. Alle disse

arbeider i små eller mellomstore revisjonsselskaper. Forståelsen av iboende risiko er delvis i samsvar med revisjonsstandardene, men det er ingen som er helt klare og tydelige på både at iboende risiko er risikoen for det er vesentlige feil i regnskapet, og at dette er før effekt av intern kontroll. Har likevel et inntrykk at revisorene egentlig forstår dette godt, men at de kanskje sliter litt med å uttrykke seg helt klart når de blir spurt direkte på denne måten.

KONTROLLRISIKO

Kontrollrisiko defineres i ISA 200 pkt. 13 (n) (ii), som «Risikoen for at feilinformasjon som kan forekomme i en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning og som kan være vesentlig, enten enkeltvis eller sammen med annen feilinformasjon, ikke forhindres eller avdekkes og korrigeres i rett tid av enhetens interne kontroll.» Kontrollrisiko er dermed risikoen for at iboende risiko ikke «fanges opp» av enhetens interne kontroll.

Samtlige kjenner til begrepet kontrollrisiko. Begrepet benyttes direkte av respondentene 4, 5, 7 og 9. De resterende benytter begrepet indirekte. Det er interessant at alle revisorene fra de minste revisjonsselskapene benytter begrepet direkte, mens bare en av dem fra et stort selskap bruker det direkte.

Respondent 8 vet ikke helt hva han legger i begrepet, selv om han sa at han bruker det indirekte. De resterende svarer mer eller mindre ordrett likt hverandre: Risikoen for at selskapets kontroller ikke oppdager feil. Dette er i samsvar med revisjonsstandardene.

Begrepet kontrollrisiko ser dermed ut til å være det av risikobegrepene hvor de praktiserende revisorene er mest i takt med ISA. Årsaken til dette kan være så enkel som at begrepet er intuitivt. Ingen kommenterte at kontrollrisiko kan sies å bestå av utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko relatert til test av kontroller. Det var heller ikke forventet.

SYSTEMRISIKO

Begrepet systemrisiko brukes ikke i ISA, men en slik risiko beskrives i ISA 315 pkt. 30, som «Enkelte risikoer kan revisor bedømme slik at det ikke er mulig eller praktikabelt å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis bare ved hjelp av substanshandlinger. Slike risikoer kan være knyttet til unøyaktig eller ufullstendig registrering av rutinemessige og vesentlige transaksjonsklasser eller kontosaldoer, hvis karakteristiske trekk ofte tillater en høy grad av automatisering med liten eller ingen manuell inngripen. I slike tilfeller er enhetens kontroller over risikoene relevante for revisjonen, og revisor skal opparbeide seg en forståelse av dem.» Når revisor står ovenfor systemrisiko, må han altså vurdere den interne kontrollen og fastsette kontrollrisikoen knyttet til denne.

Respondentene 1, 6 og 9 kjenner ikke til begrepet systemrisiko, de resterende svarer at de kjenner det. På spørsmål om de benytter begrepet svarer kun respondent 5 at han benytter det, mens respondentene 2, 4, og 7 sier at de bruker begrepet indirekte, og respondentene 3 og 8 sier at de ikke benytter dette begrepet.

De blir deretter bedt om å beskrive hva de legger i begrepet systemrisiko. Respondentene 4 og 9 svarer at det er risikoen for at internkontrollen ikke fanger opp feil. Dette er definisjonen på kontrollrisiko. En av disse forteller senere når han har fått vite definisjonen som vi bruker her, at grunnen til at han trodde det var det, var at tidligere ble begrepet «systemtester» brukt om test av kontroller.

De resterende beskriver systemrisiko som risikoen for at det er feil i IT-systemene, som kan påvirke regnskapet. Respondent 2 legger til at dette er en type risiko hvor man ikke kan basere seg på substanshandlinger, og at det dermed er viktig å vurdere den interne kontrollen og teste den. Respondent 5 trekker også frem viktigheten av å vurdere den interne kontrollen. Respondent 2 og 5 anses for å ha tilsvarende forståelse av systemrisiko som er lagt til grunn her.

Respondent 7 legger til at det er snakk om en feil som det er en viss systematikk i, en systematisk feil. Han vurderer alltid om en oppdaget feil kan være systematisk eller ikke.

De to respondentene som blandet definisjonen av kontrollrisiko og systemrisiko, er de to som har vært lengst i revisoryrket, og de begge jobber i et av de minste revisjonsfirmaene. De husker tydeligvis også godt hvordan tidligere standarder og begreper var. De to som definerte begrepet nært opp til det som er lagt til grunn her, er ansatt i henholdsvis et mellomstort og et lite firma. Bortsett fra dette, kommer det ikke frem noen klare forskjeller mellom revisorene fra de store, mellomstore og små revisjonsselskapene. Begrepet er tydeligvis ganske intuitivt. Det var faktisk overraskende at forståelsen av dette begrepet var såpass god som det kommer frem her, da begrepet systemrisiko ikke nevnes i standardene eller i annen sentral litteratur.

SÆRSKILT RISIKO

Særskilt risiko defineres i ISA 315 pkt. 4 (e), som «En identifisert og anslått risiko for vesentlig feilinformasjon som etter revisors skjønn krever spesiell revisjonsmessig oppmerksomhet.»

Respondentene ble spurt om de kjenner begrepet, og om de benytter det i sitt arbeid. Deretter ble de bedt om å beskrive hva de legger i begrepet. Dersom de ikke kom inn på det selv, ble det spurt om de tar hensyn til effekten av eventuelle relevante interne kontroller, ved vurderingen av om en identifisert risiko er en særskilt risiko.

Samtlige bekrefter at de kjenner til begrepet særskilte risikoer. Samtlige, sett bort fra respondent 6, sier også at dette er et begrep de benytter.

Respondent 6 husker ikke hva særskilte risikoer er, og han får oppgitt definisjonen fra revisjonsstandarden. Han blir deretter spurt om han vurderer om en identifisert risiko er en særskilt risiko. Det gjør han ikke, men han påpeker at alle typer risiko, vil ha spesielle handlinger knyttet til seg. For eksempel ved

verdsettelse av kundefordringer, vil det ligge revisjonshandlinger knyttet til dette. Respondenten ble dermed ikke spurt om han tar hensyn til effekt av intern kontroll.

De øvrige har en forståelse som i stor grad er i samsvar med revisjonsstandardene. Samtlige forklarer at særskilte risikoer er de som har høyest risiko, at det er størst sannsynlighet for at det skjer feil. Hva som settes som særskilt risiko, bestemmes i stor grad av tidligere erfaringer med kunden, og andre kunder i samme bransje. I tillegg legges det vekt på kjennskap til eksterne faktorer som kan påvirke og føre til økt risiko for vesentlige feil i regnskapet. Et eksempel på dette kan være dersom det har vært et fall i eiendomspriser, kan gjerne verdsettelse av eiendom settes som en særskilt risiko. Skjønnsmessige poster trekkes frem. Inntekter (eller salgsområdet) er en særskilt risiko i de fleste tilfeller, mener samtlige. Alle sier at det at noe vurderes til å være en særskilt risiko, gjør at det må innhentes mer revisjonsbevis på dette området. Her er disse svært samstemte med hverandre og med standarden.

På spørsmålet om de tar hensyn til effekt av eventuelle relevante interne kontroller, når det vurderes om en identifisert risiko er en særskilt risiko, er de også nokså samstemt. Når standarden sier at man ikke skal ta hensyn til dette, menes det at god kontroll ikke kan redusere en særskilt risiko på dette tidspunktet, men manglende kontroll kan likevel øke risikoen.

Respondent 3 sier: «manglende intern kontroll kan påvirke om det blir en særskilt risiko, men det er ikke gitt at god intern kontroll vil gjøre at det ikke blir en særskilt risiko.» Dette innebærer altså at han ikke tar hensyn til effekt av intern kontroll dersom det i utgangspunktet er en særskilt risiko. De resterende tar heller ikke hensyn til effekt av intern kontroll ved vurdering, men respondentene 2, 7, 8 og 9 påpeker at god intern kontroll kan redusere den særskilte risikoen på et senere tidspunkt. Likevel må det utføres flere revisjonshandlinger for å dekke opp en særskilt risiko.

Respondent 4 sier at han ikke tar hensyn til effekt av kontroller, men det er vanskelig å se bort fra dem, når han kjenner kunden godt, og det er sannsynlig at de fortsatt har god intern kontroll. Han er likevel klar på at han skal se bort fra denne effekten når han vurderer om noe er en særskilt risiko.

For særskilt risiko er revisorenes forståelse hovedsakelig i samsvar med standardene, hvis man ser bort fra den ene som ikke svarte.

MISLIGHETSRISIKO

ISA 240 pkt. 11 (a) definerer misligheter som «En bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel.» Mislighetsrisiko må dermed være «risikoen for at det skal forekomme en bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel.»

Respondentene ble spurt om de kjenner til begrepet «mislighetsrisiko» og om dette er et begrep de benytter i sitt arbeid. Samtlige kjenner til begrepet, og benytter det aktivt. De ble også bedt om å forklare hva de legger i begrepet mislighetsrisiko, og hvordan mislighetsrisiko vurderes. Disse ble stilt som et samlet spørsmål. I tillegg ble de spurt om nivået på en identifisert mislighetsrisiko, altså om denne i utgangspunktet er høy, medium, lav eller ubestemt.

Respondent 1 forklarer hva han legger i begrepet mislighetsrisiko, og hvordan en slik risiko vurderes og håndteres: «Det kan være underslag eller uredelig regnskapsrapportering. Vi setter det på agendaen i alle møter med ledelsen, for å vise at vi er bevisst på det. Diskuterer det i teamet. Vi foretar uforutsigbare revisjonshandlinger, gjerne forskjellig fra år til år. Gjerne spesielt fokus på bank og kontanter, og rutiner knyttet til dette. Dersom det for eksempel er en bonusordning knyttet til resultat, da vil alle skjønsmessige poster få et ekstra kritisk fokus. Vi ser på om det finnes personer som har motivasjon, muligheter og holdninger – da kan det oppstå misligheter.» På spørsmålet om nivået på en identifisert mislighetsrisiko svarer han at mislighetsrisikoen knyttet til ledelsens

overstyring av kontroller, og knyttet til inntektsområdet er predefinert til å være høy. Utover disse, er det ingen føringer.

Respondent 2 mener at mislighetsrisiko er risikoen for ulovligheter, utført av eier, ledelse eller ansatte. Han trekker frem underslag av kontanter og andre eiendeler, i tillegg til manipulering av regnskapet. Mislighetsrisiko er noe som settes fokus på gjennom hele revisjonen. Han mener at det ikke er mulig å bestemme nivået på en mislighetsrisiko uten å først ha fått oversikt over kontroller og rutiner, og nivået på en mislighetsrisiko baseres på en helhetsvurdering.

Respondent 3 svarer «risikoen for at regnskapet er feil med vilje. Kan være underslag, men vi fokuserer mest på regnskapsrapporteringsmisligheter. Det skal ofte litt til for at underslag skal bli vesentlig. Vi vurderer internkontrollen, for eksempel knyttet til oppfølging av inntekter.» Faktorer som kan øke mislighetsrisikoen kan være bonusavtaler, incentiver eller press på ledelsen for å rapportere høyere inntekter eller lavere kostnader. Forestående salg eller endringer i ledelsen kan også øke risikoen. Det settes fokus på mislighetsrisiko både internt i teamet og overfor ledelsen. Når det gjelder nivået på en identifisert mislighetsrisiko svarer respondenten slik: «Dersom noe er forhåndsbestemt til å være en mislighetsrisiko, vil den være høy frem til man vet at man har kontroll på det, har kartlagt rutiner og så videre. Dersom selskapet har veldig fokus på det, kan den bli lavere.»

Respondent 4 forståelse av mislighetsrisiko, og hvordan man går frem ved vurderingen er «Den iboende risikoen for at det kan begås misligheter. Typisk feilrapportering av inntekter eller belastning av private kostnader. Det som er viktig er min kjennskap til kunden, og de personene som har med dette å gjøre. Jeg gjør en vurdering av deres integritet og rettskaffenhet. Samtaler med ledelsen og eventuelle andre personer. Det kan lyse noen røde lamper dersom for eksempel selskapet skal selges, eller dersom selskapet sliter. Erfaringer fra tidligere år er også relevant. Også min erfaring med og vurdering av eventuell regnskapsfører, om han er kritisk eller ikke». Han ble også spurt om nivået på en identifisert mislighetsrisiko, og svarer da: «Hvis jeg ikke vet noe mer, må den være høy. Frem til jeg for eksempel har snakket med regnskapsfører. Men det

har skjedd at jeg har kunnet parkere en mislighetsrisiko allerede i planleggingsfasen.»

Respondent 5 definerer mislighetsrisiko som «Risiko for misligheter. Misligheter er unormale avvik, feil utført av en person eller et system. Kan være bevisst eller ubevisst.» På spørsmål om nivået på en identifisert mislighetsrisiko svarer han at den i utgangspunktet er høy. Den kan også være særskilt. Mislighetsrisikoen kan reduseres etter at det er gjennomført flere undersøkelser. Respondenten mener altså at misligheter kan være både bevisste og ubevisste handlinger, selv om revisjonsstandardene spesifikt sier at misligheter er bevisste feil.

Også respondent 6 mener at misligheter inkluderer ubevisste feil: «Det er risiko for bevisste og ubevisste feil. Vi vurderer om det finnes mislighetsrisikofaktorer under planleggingen. Inntekter setter vi alltid opp som en mislighetsrisikofaktor. På likvidområdet er det alltid risiko for misligheter.» Dette er hans vurderinger omkring nivået på mislighetsrisikoer: «Vi setter alltid opp inntekter som mislighetsrisiko, og den setter vi ofte til medium eller lav. Så parkerer jeg den og følger den ikke videre opp. Dette er for eksisterende kunder, for nye kunder er det litt skummelt å sette den til lav. Så har vi en annen type risiko, for eksempel en som har bankfullmakt, da setter jeg den til medium eller høy, og gjør revisjonshandlinger knyttet til den for å redusere denne risikoen.»

Respondent 7 fokuserer mest på risikoen for regnskapsmanipulasjon: «Risiko for at noen finner på, av forskjellige grunner, noe som virker inn på regnskapet, og gjør at regnskapet ikke er riktig. En bevisst feil, ofte på skjønnsmessige poster. Vi blir ekstra obs dersom det er bonusordninger knyttet til resultat, eller man har vært ute i media og sagt at man skal klare et visst resultat. Eller dersom man må forsvare et oppkjøp blir vi obs på nedskrivning av goodwill og immaterielle eiendeler. Disse tingene gjør noe med hvordan jeg tenker gjennom hele revisjonen. Det kan innebære både overrapportering og underrapportering av inntekter, eller «sparing». Kan også være underslag, men det skal litt til for at det skal bli en vesentlig feil i regnskapet. Vi er veldig bevisst på mislighetsrisiko, det skal alltid vurderes. Det avhenger jo av hvor stor mulighet det er for å manipulere tallene.» Respondenten mener at nivået på en mislighetsrisiko avhenger av om det kan gi vesentlige feil eller ikke: «Når det gjelder mulighet

for at noen kan strekke estimer, er den høy i utgangspunktet. Men for mindre ting, for eksempel tyveri av en drill, vil jeg si den er lav.»

Respondent 8 svarer at det er risikoen for at det skjer underslag eller regnskapsmanipulasjon. Manipulasjon er vanligvis det som kan ha størst konsekvenser, derfor er han mest bekymret for denne form for misligheter. Mislighetsrisikoen settes alltid på agendaen, både internt i teamet og i møte med kunden. Den interne kontrollen må alltid vurderes. Ledelsens overstyring av kontroller og oppblåsing av inntekter settes alltid som en mislighetsrisiko. Respondenten mener at mislighetsrisikoer er høye i utgangspunktet.

Respondent 9 svarer på hva han legger i begrepet mislighetsrisiko, og hvordan han vurderer mislighetsrisiko: «Ofte knyttet opp mot salg. Unndra midler, utro tjenere. Tenker bransje, kontanthåndtering, kurante /attraktive varer, hvor tilgjengelig det er å gjøre bevisste feil. Svart arbeid for håndverkere. Vurderer rutiner og arbeidsdeling, for eksempel om regnskapsansvarlig også har bankfullmakt. Er obs på manipulering av inntekter, spesielt hvis de driver dårlig, eller hvis ledelsen har bonus basert på resultat eller andre incentiver. Mislighetsrisikoen kan være høyere dersom bedriften skal selges.» Han setter mislighetsrisiko til høy i utgangspunktet, men kjennskap til bedriften kan redusere den.

Som påpekt, skiller respondentene 5 og 6 seg ut her, ved at de anser også ubevisste feil som misligheter. ISA 240 pkt. 11 (a) er klar på at misligheter kun er bevisste feil. På den annen side er «misligheter» og «feil» begrep som flere ganger brukes sammen i flere av ISAene (for eksempel ISA 450 pkt. 4 (a), ISA 320 A1). Revisorloven nevner også begrepene sammen: «(...) misligheter og feil (...)» (revisorloven §§ 5-1 3. ledd, 5-2 1. ledd). Når disse to brukes sammen er det likevel klart at dette er to forskjellige ting, så det burde ikke være noe grunnlag for å blande dette sammen. En annen årsak kan være at det ofte er vanskelig å vite om en feil skyldes misligheter eller ikke. Revisor skal heller ikke konkludere på om det juridisk sett har skjedd misligheter. Dette er en mulig årsak til at to av respondentene mener at misligheter kan være både bevisste og ubevisste feil.

Sett bortsett fra dette ga samtlige utfyllende beskrivelser av hvordan de forstår begrepet mislighetsrisiko, som også var i samsvar med standardene.

Ifølge ISA 240, skal mislighetsrisikoer behandles som særskilte risikoer. Det innebærer at risikoene er forhøyet i utgangspunktet. Respondentene 2 og 6 ville ikke sette en identifisert mislighetsrisiko til høy i utgangspunktet. Respondent 1 mener at det er kun mislighetsrisiko i forhold til ledelsens overstyring av kontroller, og knyttet til inntekter som settes til høy i utgangspunktet. Disse anses som områdene der det er størst mislighetsrisiko. De resterende respondentene setter i utgangspunktet en identifisert mislighetsrisiko til høy, før flere undersøkelser er utført som kan redusere denne risikoen.

Begge de to som mener at nivået for mislighetsrisikoen i utgangspunktet ikke er høy, arbeider i de mellomstore revisjonsselskapene. Bortsett fra det er det ikke noen tydelige forskjeller mellom revisorene fra revisjonsselskap av forskjellig størrelse.

OPPDAGELSESRISIKO

Oppdagelsesrisiko defineres i ISA 200 pkt. 13 (e), som «Risikoen for at revisjonshandlingene som utføres av revisor for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå, ikke vil avdekke eksisterende feilinformasjon som kan være vesentlig, enten alene eller sammen med annen feilinformasjon.» Forenklet kan man si at oppdagelsesrisikoen er risikoen for at revisor ikke oppdager vesentlige feil gjennom sine revisjonshandlinger. Utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko relatert til substanstester utgjør til sammen oppdagelsesrisiko (Eilifsen et al, 2014, s. 97, 261).

Samtlige kjenner til begrepet oppdagelsesrisiko, men det er kun respondent 7 som benytter dette begrepet. Respondentene 1, 2, 5 og 9 svarer at de bruker det indirekte.

Respondent 8 visste ikke hva oppdagelsesrisiko innebærer og ønsket ikke å gjette, selv om han svarte bekræftende på at han kjente til begrepet. Samtlige av de resterende presenterte en beskrivelse som er i samsvar med standarden, om enn en del enklere forklart. Svaret var «risikoen for at det finnes feil som ikke

revisor oppdager». Respondent 1 er den eneste som også trekker inn revisjonsrisikomodellen som en del av sin forklaring, mens respondent 5 er den eneste som tydeliggjør at fokuset er på feilinformasjon som kan være vesentlig.

Ingen sier noe om at oppdagelsesrisikoen består av utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko. Dette var ikke spesielt overraskende. Dette er heller ikke noe som på noen måte kommer tydelig frem i revisjonsstandardene. Som presentert under delkapittelet om utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko var det jo heller ingen som visste hva ikke-utvalgsrisiko var.

Samtlige som svarte på spørsmålet, viser seg å ha en forståelse av oppdagelsesrisiko som er i samsvar med revisjonsstandarden, sett bort fra det faktum at det kun var en respondent som nevnte at dette gjelder vesentlige feil. Det var også kun en respondent som nevnte revisjonsrisikomodellen.

Det kommer ikke frem noe form for mønster når det gjelder benyttelse av begrepet. Det er likevel interessant at begrepet brukes såpass lite, i hvert fall er det lite brukt direkte.

UTVALGS- OG IKKE-UTVALGSRISIKO

Begrepene utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko defineres i ISA 530, som omhandler bruk av statistiske og ikke-statistiske stikkprøver, både ved detaljtester og tester av kontroller.

Utvalgsrisiko defineres i pkt. 5 (c) som «Risikoen for at den konklusjonen revisor trekker på grunnlag av et utvalg, kan være forskjellig fra den konklusjonen revisor ville ha trukket dersom hele populasjonen var gjenstand for den samme revisjonshandlingen». Forenklet vil det si at utvalgsrisiko er risikoen for at utvalget ikke er representativt for populasjonen.

Respondentene ble spurt om de kjenner til begrepet, om de benytter det, og hva de selv legger i begrepet. De fleste svarer bekreftende på at de kjenner til

begrepet utvalgsrisiko, bortsett fra respondent 1 som sier nei, respondent 2 sier han er usikker, og respondent 8 svarer «Nei, men jeg skjønner jo hva det er».

Kun respondentene 7 og 9 sier at dette er et begrep de benytter i sitt arbeid. Tre personer sier at de ikke bruker begrepet direkte, men at de legger vekt på betydningen av det når de bestemmer utvalget.

Respondent 1 kunne ikke svare på hva han legger i begrepet utvalgsrisiko. Etter at han får høre definisjonen sier han at dette er selvsagt noe de tar hensyn til i utformingen av revisjonshandlingene, men at det er «innbakt i metodikken, og derfor snakker vi ikke om begrepet direkte». Respondentene 5 og 8 har en definisjon som er delvis i samsvar med ISAs definisjon, men mindre klar. De resterende svarte «risiko for at ikke utvalget er representativt», som er i samsvar med ISA 530.

Ikke-utvalgsrisiko defineres i ISA 530 pkt. 5 (d) som «Risikoen for at revisor trekker en feilaktig konklusjon av en hvilken som helst årsak som ikke har med utvalgsrisiko å gjøre». Eksempler på slike nevnes i pkt. A1, og inkluderer blant annet feiltolkning av bevis eller bruk av uegnede handlinger. ISA 500 pkt. A54 sier at ikke-utvalgsrisiko oppstår når revisor velger elementer fra en populasjon basert på skjønn. Man kan da ikke projisere resultatene på hele populasjonen.

Respondentene ble spurt om de kjenner og benytter begrepet, og hvordan de vil definere det. Det er kun respondent 3 som svarer at han kjenner begrepet og at han benytter begrepet indirekte ved å bruke betydningen av det. Definisjonen han gir er «at det ikke er risiko for at utvalget ikke er representativt», og sier at det er tilfellet hvis han tester hele populasjonen på et område. Dette er ikke i samsvar med ISA 530. Ingen av de andre kjenner begrepet, eller benytter det. De får likevel forespørsel om de kan tenke seg hva det betyr, og alle som prøver gir en forklaring som ikke er i samsvar med standarden. Vanlige svar er at det er risikoen for at noe ikke er med i utvalget, eller at det betyr at i en gitt situasjon så er det å trekke et ikke-representativt utvalg ikke noe problem. Dermed er det ingen av de spurte som vet hva begrepet ikke-utvalgsrisiko betyr.

Å benytte statistiske og ikke-statistiske metoder for definering av populasjon og trekke utvalg, er en sentral del av revisjonshandlingene som gjennomføres i løpet av revisjonen. Disse handlingene gjelder både ved test av detaljer og ved

test av kontroller. Som gruppe kjenner respondentene godt til begrepet utvalgsrisiko. Dette er også et begrep som er allment brukt på andre fagområder enn revisjon, med tilsvarende betydning som den forenklede definisjonen basert på ISA 530: Risikoen for at utvalget ikke er representativt. Respondentene ble ikke spurt direkte om deres kjennskap til begrepet er fra revisjon, eller om de kan ha kommet over det i andre sammenhenger. Spørsmålet som gjelder om de benytter begrepet, gjaldt om de benytter begrepet i sitt arbeid. Kun to svarte at de benytter begrepet i sitt arbeid. For de andre, som svarte ja på at de kjenner begrepet, men at de ikke benytter det, vet man altså ikke om de kjenner til begrepet innenfor revisjonsområdet eller fra andre sammenhenger. Det ser ikke ut til å tegne seg noe mønster i forhold til størrelsen på revisjonsselskapene når det gjelder begrepet utvalgsrisiko, bortsett fra at de eneste to som svarte at de ikke kjenner til begrepet, er fra store selskaper.

Det er ingen av respondentene som kjenner betydningen av begrepet ikke-utvalgsrisiko, som samstemmer med definisjonen i ISA 530. Ikke-utvalgsrisiko er risiko for at revisor trekker en feil konklusjon av andre grunner enn det som har med utvalgsrisiko å gjøre. Begrepet nevnes også helt kort i ISA 500 pkt. A54, som omhandler utvelgelse av elementer basert på skjønn, og viser at slik utvelgelse kan være hensiktsmessig, men at dette ikke kvalifiserer til å være stikkprøver, og at resultatene fra et slikt utvalg ikke kan projiseres på hele populasjonen. Man hadde kanskje forventet at revisorene hadde såpass god kjennskap til de nevnte standardene, at de hadde plukket opp betydningen av dette begrepet. På den andre siden er begrepet kun nevnt få ganger, og fremstår ikke som noe sentralt begrep, og med lite praktisk nytte for revisjonen. Man kunne argumentere for at det som står skrevet i ISA 500 og ISA 530 i forbindelse med ikke-utvalgsrisiko, kanskje kunne vært sagt på en enklere måte, uten å introdusere enda et risikobegrep. Begrepet brukes noe på andre fagområder, hovedsakelig innen statistikk, men antas å ikke være et allment kjent begrep i samfunnet. Utvalgsrisiko og ikke-utvalgsrisiko relatert til substanstester utgjør oppdagelsesrisikoen, og er risikoene relatert til test av kontroller vil utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko utgjøre kontrollrisikoen. Det var heller ikke forventet at respondentene kjente til dette, da dette ikke kommer klart frem i standardene.

Dette er kanskje et eksempel på den kritikken mot revisjonsstandardene som flere av respondentene gir uttrykk for (jf. underkapittel om bruk av revisjonsstandardene). Inntrykket er at ikke-utvalgsrisiko er et lite sentralt begrep, som ikke kan sies å være avgjørende for revisors kompetanse til å trekke utvalg basert på statistiske eller ikke-statistiske metoder, eller konkludere på bevisene som fremkommer. For utvalgsrisiko er begrepsforståelsen hovedsakelig i samsvar med ISA, men for ikke-utvalgsrisiko er forståelsen ikke i samsvar med ISA.

REVISJONSRISIKO

Revisjonsrisiko defineres i ISA 200 pkt. 13 (c), som «Risikoen for at revisor gir uttrykk for en uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Revisjonsrisiko er en funksjon av risikoene for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko.»

Respondenten ble spurt om de kjenner og benytter begrepet revisjonsrisiko, og hva de legger i dette. Deretter ble de bedt om å kvantifisere akseptabel revisjonsrisiko, formulert som hva sannsynligheten er for at regnskapet likevel inneholder vesentlige feil når det er gitt en «ren» beretning. Her bes respondentene egentlig om å kvantifisere betarisikoen.

Samtlige kjenner til begrepet revisjonsrisiko, men det er kun respondentene 2 og 4 som benytter dette begrepet direkte. Respondentene 5 og 8 benytter det ikke, mens de resterende svarer at de benytter begrepet revisjonsrisiko indirekte. Det er et interessant funn at begrepet revisjonsrisiko hovedsakelig benyttes indirekte, og at to av respondentene ikke benytter det i det hele tatt, med tanke på at det er sluttproduktet i revisjonen: Alle vurderinger og handlinger revisor gjør, har som mål å bidra til at revisjonsrisikoen er på et akseptabelt lavt nivå.

Når det gjelder forståelsen av begrepet er det noe variasjon. Svarene til respondentene 1, 3, 6, 7 og 9 er fullstendig i samsvar med definisjonen i standarden, at det er risikoen for at revisor konkluderer feil når det eksisterer

vesentlige feil i regnskapet. Respondent 5 svarte «risikoen for feil revisjon». Dette er ganske uklart, det er litt vanskelig å forstå hva han egentlig mener, og kan dermed ikke sies å være i samsvar med standarden. Respondentene 2 og 4 svarte begge «risikoen for at det er feil i regnskapet etter revisjonen». Dette kan nok tolkes til å være i samsvar, men det som var savnet her var en beskrivelse som innebærer at revisor kommer til feil konklusjon, når det er vesentlige feil i regnskapet. Disse vurderes dermed til å ha en forståelse som avviker noe. Respondent 8 svarte «restrisikoen når man er ferdig med å revidere», som vel også må kunne sies å samsvare med denne definisjonen, selv om det ikke fremkommer så tydelig. Dermed har alle revisorene fra de store revisjonsselskapene, sammen med en av dem som er fra de minste selskapene og en av dem fra de mellomstore, lignende forståelse av revisjonsrisiko som standarden.

Respondentene ble bedt om å kvantifisere revisjonsrisikoen, eller nærmere bestemt betarisikoen, med spørsmålet «Dersom du utsteder en ren revisjonsberetning, hvor stor sannsynlighet er det for at regnskapet likevel inneholder vesentlige feil?». Samtlige kommenterte at det var litt vanskelig, da de ikke pleier å sette noe tall på dette. I den ideelle verden ville denne vært null, men som en av respondentene sa, «vi er bare mennesker». Generelt var det respondentene fra de store revisjonsselskapene som hadde lettest for å komme med et tall. Som det kommer frem av tabellen under, svarte alle utenom en, 5 % eller lavere. Respondent 2, som var den eneste som ga et høyere tall enn 5 %, mente at dette var svært vanskelig å kvantifisere. Dette er den eneste av respondentene som ikke har utdannelse innen revisjon, derimot har han 16 års erfaring som revisormedarbeider. Som sagt, alle kommenterte at det å kvantifisere revisjonsrisikoen er ikke noe de gjør i arbeidet, målet er bare at den skal være så lav som mulig, gitt en kost-nyttevurdering.

Tabell 3. Anslått sannsynlighet for fortsatt vesentlige feil i regnskapet når det er gitt en ren beretning.

Respondent	Sannsynlighet for vesentlige feil ved en ren beretning
1	Under 5 %
2	10-20 %
3	3-5 %
4	5 %
5	Under 5 %
6	Under 5 %
7	2-3 %
8	5 %
9	1-3 %

Det er mulig at anslagene som kommer frem her, er noe de resterende respondentene husker fra utdannelsen, og at den manglende revisjonsspesifikke utdannelsen er årsaken til at respondent 2 gir et svar som avviker vesentlig fra de andres svar.

ALFA- OG BETARISIKO

Revisjonsrisikoen slik den er definert i ISA, altså risikoen for at revisor avgir en revisjonsberetning som er feil, når regnskapet faktisk inneholder vesentlig feilinformasjon, henviser til den såkalte betarisikoen, som gjerne defineres som «risikoen for feilaktig aksept» (Gulden, 2010, s. 111). Den andre siden av revisjonsrisikoen, dersom man ser på revisjonsrisikoen som risiko for at revisjonsberetningen er feil når regnskapet ikke inneholder vesentlige feil, omtales gjerne som alfarisikoen, eller «risikoen for feilaktig forkastelse (Gulden, 2010, s. 111). Standarden legger til grunn at alfarisikoen vanligvis er ubetydelig, og at denne siden av revisjonsrisikoen ikke omfattes av standardens formål (ISA 200 pkt. A33).

Ingen av respondentene kjenner til begrepene alfa- og betarisiko, og klarer heller ikke å gjette hva begrepene innebærer. Respondent 8 er den eneste som mener at han har hørt dem, men han vet ikke hva disse begrepene betyr.

Deretter får de vite definisjonene, og de blir spurt om de mener at alfarisikoen eksisterer i praksis.

Respondent 1 mener at denne risikoen er svært liten. Han mener at dersom han er på vei mot en slik feilkonklusjon, vil ledelsen engasjere seg. Han nevner likevel et tilfelle hvor han var på vei mot en konklusjon med forbehold om at han ikke kunne uttale seg om varelageret på grunn av mangler i dokumentasjon, og eier-leder ikke engasjerte seg. I siste øyeblikk fikk han den nødvendige dokumentasjon fra regnskapsfører, slik at han kunne gi en ren beretning. Intervjuer kommenterer at i dette tilfellet var det jo faktisk mangel på kontroll og dokumentasjon av regnskapsopplysninger? Respondenten svarer da at, dersom han hadde gitt forbehold, så hadde det vel egentlig ikke vært feil.

Respondent 2 mener også at denne risikoen er svært lav, men det er jo mulighet for «faglig udyktighet, dårlig vurdering eller misforståelser». Han mener det er lite sannsynlig at det vil gå så langt som til en feil revisjonsberetning. Dersom det konkluderes negativt eller tar forbehold, uten å prøve å få ledelsen til å fremskaffe dokumentasjon, da kan det ha blitt gjort en feil. Men dersom man har bedt om dokumentasjon og ikke fått det, så vil jo egentlig ikke konklusjonen være feil. Respondenten trekker også frem uenighet om grunnlaget for fortsatt drift, og at dette kanskje kan føre til en slik risiko, men dette anses som lite sannsynlig.

Respondent 3 er derimot tydelig på at alfarisikoen eksisterer i større grad. Det nevnes vurderinger av estimer, og grunnlag for fortsatt drift. Her kan revisor konkludere med forbehold, selv om det egentlig ikke skulle blitt gjort.

Respondent 4 sier at han «har blitt mer obs på denne risikoen de senere årene». Det kommenteres at revisjonsstandarden er endret når det gjelder om revisor skal presisere forutsetninger for fortsatt drift, i forhold til tapt egenkapital. Denne vurderingen er nå i større grad opptil revisors skjønn, og han er nå mer opptatt av at han ikke skal konkludere for strengt på dette. Han har sett at tidligere var det for mange forbehold, i forhold til antall konkurser som faktisk skjedde.

Respondent 5 mener at alfarisikoen ikke eksisterer, «jeg mener det er velbegrunnet når jeg først tar forbehold».

Respondent 6 trekker frem sannsynlige konsekvenser for kunden ved et forbehold om fortsatt drift som i ettertid viser seg å ikke være riktig, og det har skjedd at det er tatt forbehold som ikke skulle vært tatt. Respondentene 7 og 8 er i stor grad enig med respondent 6, og mener at denne risikoen er svært liten, da for eksempel forbehold om fortsatt drift kun tas etter en grundig vurdering, og etter at det er diskutert med kunden. Begge er også svært klar over mulige negative effekter for kunden av et slikt forbehold, men det gjøres kun dersom det er en reell usikkerhet. Respondent 9 mener at alfarisikoen er svært liten, og vesentlig lavere enn betarisikoen. Han er veldig sikker på sin konklusjon i de aller fleste tilfeller. «Hvis ikke, blir det mange runder med kunden, andre revisorer og standardene».

Her er revisorene litt delt. Respondent 5 mener at denne risikoen ikke eksisterer. Respondentene 3, 4 og 6 mener at dette er en reell risiko, i motsetning til de resterende som mener at alfarisikoen er svært lav. Tre av revisorene fra de store selskapene mener at alfarisikoen er svært lav, og en av dem mener at den er høyere enn dette. Ellers er det ikke mulig å se noen sammenhenger eller forskjeller blant de store og de mindre revisjonsselskapene.

OPPSUMMERING

Denne undersøkelsen har gitt en del interessante funn, som har blitt presentert og diskutert i dette kapittelet. Her gis en kort oppsummering.

Det er gjennomført ni semistrukturerte dybdeintervjuer med praktiserende revisorer fra små, mellomstore og store revisjonsfirmaer. Tre av disse arbeider alltid alene på oppdragene, men blant dem som gjennomfører revisjonen i team svarer samtlige at alle medarbeiderne i teamet deltar i risikovurderingen. Risikovurderingen oppleves generelt viktigst i planleggingsfasen, men at den er en kontinuerlig prosess gjennom hele revisjonen. Det er ingen som kvantifiserer

noen former for risiko, de fleste bruker en høy-medium-lav skala for iboende risiko og kontrollrisiko. Ellers brukes gjerne begrepene normal eller forhøyet.

Respondentene fra de store revisjonsfirmaene bruker egne interne revisjonsmetodikkprogrammer. Blant de øvrige er det en som bruker Maestro revisjon, og Descartes revisjonsmetodikk benyttes av de resterende. Det fremkommer en del kritikk mot de internasjonale revisjonsstandardene, spesielt fra respondentene fra de mindre revisjonsfirmaene. Flere mener at de er skrevet på et tungt språk som er vanskelig å lese, og at de er lite tilpasset revisjonen av små virksomheter. Respondentene fra de mindre revisjonsselskapene er de som benytter seg av flest hjelpemidler foruten ISAene i forbindelse med risikovurderingen. Artikler fra Revisjon og Regnskap ser ut til å være det mest brukte hjelpemiddelet.

Alle revisorene mener at risikovurderingen er svært viktig da den legger grunnlaget for hele revisjonen. Siden den i stor grad er basert på skjønn, kan det være en vanskelig oppgave. Et interessant funn er at det i denne undersøkelsen fremkommer en vesentlig forskjell mellom de store og de mindre revisjonsselskapene: Alle tre respondenter fra små revisjonsselskaper og en fra et mellomstort selskap kommenterte at risikovurderingen ble enklere av å kjenne kunden godt. Ingen fra de store sa noe om dette, derimot svarte tre av dem at det ble lettere når man diskuterte risikovurderingen i teamet. Ingen av de mindre sa noe om diskusjoner med andre revisorer. Alle disse svarene kom uoppfordret, det ble ikke spurt om det å kjenne kunden eller å diskutere med andre gjorde risikovurderingen enklere.

Respondentene ble spurt om de kjenner til de 14 identifiserte risikobegrepene og om de benytter dem i arbeidet. Deretter ble de bedt om å definere begrepene. Samtlige kjenner til begrepet, men forståelsen av begrepet forretningsrisiko varierte en del. Enkelte var veldig klare på hva de legger i begrepet, andre var mer usikre. Også her fremkommer det en forskjell mellom respondentene fra de store og respondentene fra de øvrige revisjonsselskapene. Alle revisorene fra de store svarer at de benytter begrepet forretningsrisiko aktivt, og viste en forståelse som var i samsvar med standarden. Blant de resterende var det to som ikke benytter begrepet, og det var kun en som definerte begrepet i samsvar med standarden, mens de andre hadde en forståelse som må kunne sies å kun

være delvis i samsvar. En mulig årsak til denne forskjellen kan være at blant de kundene til de mindre revisjonsselskapene i større grad er små. Disse har mindre grad av formaliserte risikovurderingsprosesser og vil nok selv ikke bruke begrep som forretningsrisiko. Hos revisjonskunder som selv er store virksomheter treffer nok revisorene oftere på begrepet, og det er mer naturlig å bruke det i samtaler med ledelsen og innad i teamet.

Revisorene ser ut til å være svært bevisste på grensen mellom rådgivning de har anledning til å gi og rådgivning de ikke bør gi, som uavhengig revisor.

Det er kun to respondenter som har full oversikt over alle komponentene i revisjonsrisikomodellen og sammenhengen mellom dem. I tillegg er det en som kjenner alle komponentene, men ikke sammenhengen mellom dem. Disse tre er alle ansatt i store revisjonsselskaper. Det er likevel ingen som mener å ha noen nytte av modellen, og den brukes kun på en veldig indirekte måte av enkelte. Ingen av de to som faktisk kunne gjengi modellen, benytter seg av den.

Risiko for vesentlig feilinformasjon er et mye brukt begrep blant respondentene. Likevel er det kun en av dem som kan gi en definisjon som er i samsvar med revisjonsstandardene. Dette er faktisk den eneste av respondentene som ikke har revisjonsutdannelse. En annen må sies å ha en forståelse som er delvis i samsvar. Begge disse to arbeider i mellomstore revisjonsfirmaer.

Samtlige kjenner til og benytter begrepet iboende risiko, en svarer at han bruker det kun indirekte. Forståelsen av begrepet er i hovedtrekk samsvarende med standarden, men ikke fullstendig. Når det gjelder kontrollrisiko, er dette også et kjent begrep, og alle bortsett fra en gir en definisjon som samsvarer med standarden. Det er interessant at alle revisorene fra de minste firmaene bruker begrepet direkte, mens det blant dem fra de store er det kun en som svarer at han bruker det direkte.

Det var noe overraskende at to respondenter beskrev systemrisiko i samsvar med definisjonen i standarden som her er tilordnet navnet systemrisiko, og så mange som fem respondenter var delvis i samsvar. Begrepet finnes ikke direkte i revisjonsstandardene eller i lærebøker. Begrepet systemrisiko er tydeligvis ganske intuitivt, men det er ikke et begrep revisorene bruker i arbeidet.

Samtlige kjenner til særskilt risiko og mislighetsrisiko, og disse begrepene benyttes aktivt bortsett fra at en respondent ikke bruker særskilt risiko. Han husker heller ikke hva begrepet innebærer, mens alle de andre har en forståelse i samsvar med standarden. Når det gjelder mislighetsrisiko er også dette et begrep som de fleste forstår i samsvar med standarden. Det er likevel interessant at to av revisorene mener at misligheter inkluderer både bevisste, men også ubevisste feil. Disse to arbeider i henholdsvis et lite og et mellomstort firma.

Alle bortsett fra en har forståelse av begrepet oppdagelsesrisiko som tilsvarer standardens definisjon. Det er likevel interessant at begrepet benyttes lite blant revisorene som er intervjuet. Utvalgsrisiko defineres som i standarden, av alle bortsett fra en av respondentene. Når det gjelder bruken av begrepet, varierer det en del. Et interessant funn er at ingen kunne definere ikke-utvalgsrisiko, ikke en gang i nærheten av standardens definisjon. Dermed var det heller ingen som visste at utvalgs- og ikke-utvalgsrisiko til sammen utgjør oppdagelsesrisikoen.

Samtlige kjenner til begrepet revisjonsrisiko, men det er kun to av respondentene som benytter det direkte. Det er interessant at begrepet hovedsakelig benyttes indirekte, og at to av revisorene ikke benytter det i det hele tatt, med tanke på at det er sluttproduktet i revisjonen: Å oppnå en akseptabelt lav revisjonsrisiko er revisors mål med hele revisjonen. Alfa- og betarisiko er ikke begreper som benyttes av revisorene. Ingen kunne definere dem i samsvar med teorien. Disse begrepene nevnes ikke direkte i ISAene, men er forholdsvis utbredt i revisjonsteori.

Tabell 4. Oppsummering. Kjennskap til og benyttelse av risikobegrepene.

Begrep / Respondent	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Forretningsrisiko	Ja, ja	Ja, indirekte	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja
Revisjonsrisiko-modellen	Ja, nei	Ja, nei	Ja, nei	Ja, nei	Ja, nei	Ja, indirekte	Ja, indirekte	nei	nei
Risiko for vesentlig feil-informasjon	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, indirekte	Ja, indirekte	Ja, ja	Usikker, nei
Iboende risiko	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, indirekte	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja
Kontrollrisiko	Ja, indirekte	Ja, indirekte	Ja, nei	Ja, ja	Ja, ja	Ja, nei	Ja, ja	Ja, nei	Ja, ja
Systemrisiko	Nei	Ja, indirekte	Kanskje, nei	Ja, nei	Ja, ja	Usikker, nei	Ja, nei	Ja, nei	Ja, nei
Særskilt risiko	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, nei	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja
Mislighetsrisiko	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja	Ja, ja
Oppdagelsesrisiko	Ja, nei	Ja, indirekte	Ja, nei	Usikker, nei	Ja, indirekte	Ja, nei	Ja, ja	Ja, nei	Ja, nei
Utvalgsrisiko	Nei	Kanskje, nei	Ja, indirekte	Ja, indirekte	Ja, nei	Ja, nei	Ja, indirekte	Nei	Ja, ja
Ikke-utvalgsrisiko	Nei	Nei	Ja, indirekte	Nei	nei	Nei	Nei	Nei	Nei
Revisjonsrisiko	Ja, indirekte	Ja, ja	Ja, indirekte	Ja, ja	Ja, nei	Ja, nei	Ja, indirekte	Ja, nei	Ja, nei
Alfarisiko	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Ja, nei	Nei
Betarisiko	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Ja, nei	Nei

Tabell 5. Oppsummering. Risikobegrepene og samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene eller annen teori.

Begrep / Respondent	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Forretningsrisiko	Ja	Delvis	Ja	Delvis	Delvis	Ja	Ja	Ja	Delvis
Revisjonsrisikomodellen	Ja	Nei	Ja	Nei	Nei	Nei	Delvis	Nei	Nei
Risiko for vesentlig feilinformasjon	Nei	Ja	Nei	Nei	Nei	Delvis	Nei	Nei	Nei
Iboende risiko	Delvis	Delvis	Delvis	Ja	Delvis	Ja	Delvis	Nei	Ja
Kontrollrisiko	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ja
Systemrisiko	Delvis	Ja	Delvis	Nei	Ja	Delvis	Delvis	Delvis	Nei
Særskilt risiko	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ja	Ja	Ja
Mislighetsrisiko	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Nei	Ja	Ja	Ja
Oppdagelsesrisiko	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ja
Utvalgsrisiko	Nei	Ja	Ja	Ja	Delvis	Ja	Ja	Delvis	Ja
Ikke-utvalgsrisiko	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei
Revisjonsrisiko	Ja	Delvis	Ja	Delvis	Nei	Ja	Ja	Ja	Ja
Alfarisiko	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei
Betarisiko	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei

KAPITTEL 7: KONKLUSJON

Temaet for oppgaven er risikovurderingen revisor gjør for å kunne utføre revisjonen på en hensiktsmessig og rasjonell måte, og dermed oppnå en betryggende sikkerhet for at konklusjonen som fremkommer i revisjonsberetningen er riktig. Det er gjort en gjennomgang av de internasjonale revisjonsstandardene og teori på området som har resultert i identifisering av 14 aktuelle risikobegreper. Sammenhengene mellom en del av dem er presentert verbalt og i form av en utvidet revisjonsrisikomodell.

De ni gjennomførte semistrukturerte dybdeintervjuene med praktiserende revisorer bidrar til å kaste lys over hvordan risikobegrepene forstås i praksis. De mest interessante funnene fra denne undersøkelsen inkluderer at det var kun to av respondentene som hadde full oversikt over alle komponentene i revisjonsrisikomodellen og sammenhengen mellom dem. Disse to benytter seg ikke av modellen i arbeidet, og heller ingen av de andre respondentene mener at revisjonsrisikomodellen er nyttig for dem. Revisjonsrisiko er et begrep de fleste kan definere i samsvar med standarden, men det er interessant at det benyttes lite, og de som benytter det sier hovedsakelig at det er indirekte. Å oppnå en akseptabelt lav revisjonsrisiko er tross alt revisors mål med hele revisjonen.

Dette funnet tyder i seg selv på at kjennskapen til sammenhengene med de øvrige risikobegrepene som bare implisitt ligger i modellen også må være mangelfull. Kjennskap til sammenhengene mellom de resterende begrepene er ikke undersøkt spesifikt. Det antas at den utvidede risikomodellen som er presentert kan være nyttig for å klargjøre en del av disse sammenhengene, og den kan muligens bidra til at man i noe større grad ser nytten av en slik modell.

Revisorene er i høy grad enig med ISAene når det gjelder forståelsen av begrepene forretningsrisiko, kontrollrisiko, særskilt risiko, mislighetsrisiko, oppdagelsesrisiko og utvalgsrisiko. Her må likevel nevnes at to av respondentene mener at misligheter også inkluderer ubevisste feil. En mulig årsak kan være at både ISAene og revisorloven ofte nevner misligheter og feil sammen. En annen mulig årsak er at det ofte er vanskelig å vite om en feil skyldes misligheter eller ikke, i tillegg til at revisor heller ikke skal konkludere på om det juridisk sett har skjedd misligheter.

Særskilt risiko og mislighetsrisiko er begreper som benyttes aktivt av så godt som alle respondentene. Kontrollrisiko benyttes en del, mens oppdagelsesrisiko og utvalgsrisiko er begrep som benyttes mindre. For begrepet forretningsrisiko fremkom en vesentlig forskjell mellom respondenter fra henholdsvis store og øvrige revisjonsselskaper når det gjelder både benyttelse av begrepet og forståelse i samsvar med standarden. Alle respondentene fra de store selskapene bruker begrepet aktivt, og har i tillegg en forståelse av begrepet i samsvar med standarden. Blant de resterende var det to som ikke benyttet begrepet, og kun en som definerte begrepet i samsvar med standarden. De andre hadde en forståelse delvis i samsvar. En mulig årsak til denne forskjellen kan være at de mindre revisjonsselskapene har kunder av mindre størrelse, og at begrepet forretningsrisiko brukes mer i større virksomheter. Iboende risiko er et begrep som benyttes mye, og de fleste revisorene har en forståelse som i hvert fall er delvis i samsvar med standardene.

Begrepet systemrisiko kunne defineres i samsvar med beskrivelsen fra standarden av to av respondentene, mens hele fem ga en definisjon som var delvis i samsvar. Det var interessant, da begrepet ikke benyttes direkte i ISA eller annen sentral litteratur. Dette tyder på at systemrisiko er et intuitivt begrep. Begrepet er likevel nesten ikke i bruk. Det er også interessant at ingen av respondentene kunne definere ikke-utvalgsrisiko, alfarisiko eller betarisiko, selv om dette ikke er de mest sentrale risikobegrepene.

Mer overraskende er likevel funnene som gjelder risiko for vesentlig feilinformasjon, som må kunne sies å være et sentralt begrep. Hele seks av respondentene sier at de benytter begrepet direkte, mens to sier at de benytter det kun indirekte. Likevel er det kun en av dem som har en forståelse av begrepet som samsvarer med standarden, i tillegg til en annen som er delvis i samsvar. Den eneste som hadde full kontroll på dette begrepet var dessuten den eneste respondenten som ikke hadde spesifikk revisjonsutdannelse. Hva årsaken til dette funnet er, er vanskelig å spekulere i, da standarden fremstår som forholdsvis klar.

Det har kommet frem noen funn som indikerer forskjeller mellom revisorer fra henholdsvis store og mindre selskaper. Et område som der det fremkom en vesentlig forskjell var relatert til et spørsmål som gjaldt vanskelighetsgraden av risikovurdering. Alle revisorene fra de minste selskapene og en fra et

mellomstort selskap nevnte uoppfordret at risikovurderingen blir enklere når de kjenner kunden godt. Ingen av revisorene fra de store selskapene sa noe om dette, derimot sa tre av dem at risikovurderingen ble enklere når man kunne diskutere innad i teamet. Å diskutere med andre ble ikke nevnt av noen fra de mindre selskapene på akkurat dette spørsmålet.

Som vist, fremkommer det noen forskjeller mellom revisorene fra de store og de øvrige revisjonsselskapene når det gjelder bruk av risikobegrepene, og når det gjelder forståelse i samsvar med standardene. Det fremstår likevel ikke som om funnene gir grunnlag for å hevde at en av disse gruppene generelt sett har vesentlig bedre forståelse enn den andre.

Denne oppgaven har bidratt til å gi en oversikt over aktuelle risikobegreper som fremkommer direkte eller indirekte i de internasjonale revisjonsstandardene. Det er presentert en utvidet revisjonsrisikomodel som inkluderer flere av risikobegrepene, og viser sammenhengene mellom dem.

FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING

Denne oppgaven har presentert en del observasjoner og antakelser om praktiserende revisorers forståelse av de 14 identifiserte risikobegrepene som fremkommer direkte eller indirekte i de internasjonale revisjonsstandardene. Det er også presentert en utvidet revisjonsrisikomodel som viser sammenhengene mellom en del av risikobegrepene. Undersøkelsen har definitivt sine begrensninger, grunnet den valgte datainnsamlingsmetoden. Utvalget er svært lite, og kan ikke påstås å være representativt.

En interessant fortsettelse på dette arbeidet, kan være å undersøke flere praktiserende revisorers forståelse, med omtrent samme metoder som er benyttet her. Å utvide undersøkelsen til å gjelde flere land kunne gitt et grunnlag for å se på eventuelle forskjeller og likheter mellom Norge og sammenlignbare land. De internasjonale revisjonsstandardene er jo nettopp internasjonale. Som nevnt i kapittel 4, er det andre metoder for datainnhenting som kunne gitt nyttig forståelse og kunnskap. Å kunne observere revisorer i arbeid, enten direkte ved

å delta på oppdragene, eller indirekte ved å studere arbeidspapirer, er alternative metoder som kan være aktuelle.

Den utvidede revisjonsrisikomodellen som er presentert, bør vurderes og testes, for om mulig kunne bli et nyttig verktøy i forståelsen av risikobegrepene i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene. Som det er vist, ser det ikke ut til at disse forstås i praksis som de var ment i standarder og annen teori. Det er mulig at en slik utvidet risikovurderingsmodell kan oppleves nyttig av både studenter, praktikere og forskere. Muligens også av standardsetterne, slik at begrepene kan defineres tydeligere og enklere. Dette kunne kanskje ført til at revisorene følte mer tilhørighet til begrepene, og til at de ville bli mer benyttet i samsvar med standardene.

LITTERATURLISTE

ARTIKLER

Boone, J. P., Khurana, I. A., Raman, K. K. Do the Big 4 and the Second-tier firms provide audits of similar quality? *Journal of Accounting and Public Policy*. Vol. 29. Issue 4. S. 330-352. 2010.

Botez, D. Study Regarding the Need to Develop an Audit Risk Model. *Audit Financiar*. Vol. 13. Issue 125. S. 69-74. 2015.

Davidson, R. A., Neu, D. A Note on the Association between Audit Firm Size and Audit Quality. *Contemporary Accounting Research*. Vol. 9. Issue 2. S. 479-488. 1993.

Fukukawa, H., Mock, T. J., Wright, A. Audit Programs and Audit Risk: A Study of Japanese Practice. *International Journal of Auditing*. Vo. 10, issue 1. S. 41-65. 2006.

Fukukawa, H., Mock, T. J., Wright, A. Client Risk Factors and Audit Resource Allocation Decisions. *Abacus, A Journal of Accounting, Finance and Business Studies*. Vol. 47, No. 1, S. 85-108. 2011.

Jiang, W., Son, M. Do Audit Fees Reflect Risk Premiums for Control Risk? *Journal of Accounting, Auditing and Finance*. Vol 30, 3. S. 318-340. 2015.

Knechel, W. R. The Business Risk Audit: Origins, Obstacles and Opportunities. *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 32, issues 4-5. S. 383-408. 2007.

Messier, W. F., Austen, L. A. Inherent Risk and Control Risk Assessments: Evidence on the Effect of Pervasive and Specific Risk Factors. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 19, No. 2. S. 119-131. 2000.

Mock, T. J., Wright, A. An Exploratory Study of Auditors Evidential Planning Judgments. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 12, No. 2. S. 39-61. 1993.

Mock, T. J., Wright, A. M. Are Audit Program Plans Risk-Adjusted? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 18, No. 1. S. 55-74. 1999.

Sarapaivanich, N., Patterson, P. G. The role of Interpersonal Communication in Developing Small-Medium Size Enterprise (SME) Client Loyalty toward an Auditfirm. *International Small Business Journal*. Vol. 33 Issue 8. S. 882-900. 2015.

Undrum, L. J. Revisors risikovurdering. Regulatorisk rammeverk, forskning og praksis. Universitetet i Agder. 2008.

van Buuren, J., Koch, C., Amerongen, N. van N., Wright, A. M. The Use of Business Risk Audit Perspectives by Non-Big 4 Audit Firms. *Auditing: A journal of Practice & Theory*. Vol. 33, No. 3. S. 105-128. 2014.

Yuniarti, R. Audit Firm Size, Audit Fee and Audit Quality. *Journal of Global Management*. Vol. 2. No. 1. S. 84-97. 2011.

BØKER

Arens, A. A., Elder, R. J., Beasley, M. S. *Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach*. Twelfth Edition. 2008. Pearson Prentice Hall.

Bryman, A., Bell, E. *Business Research Methods. Third edition*. 2011. Oxford University Press.

Eilifsen, A., Messier Jr., W. F., Glover, S. M., Prawitt, D. F. *Auditing & Assurance Services, Third International Edition*. 2014. McGraw-Hill Education.

Gulden, B. P. *Den eksterne revisor*. 8. utgave. 2012. Gyldendal Akademisk.

Gulden, B. P. *Revisjon teori og metode*. 6. utgave. 2010. Cappelen Akademisk Forlag.

Johannessen, A., Kristoffersen, L., Tufte, P. A. *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag*. 2. utgave. 2005. Abstrakt Forlag.

Kvifte, S. S., Johnsen, A. *Konseptuelle rammeverk for regnskap*. 2008. Den norske Revisorforening.

Messier Jr., W. F., Glover, S. M., Prawitt, D. F. *Auditing & Assurance Services: A systematic Approach*. Fourth Edition. 2006. McGraw-Hill/Irwin.

Myers, M. D. *Qualitative Research in Business & Management*. 2009. Sage Publications.

Zikmund, W. G., Babin, B. J., Carr, J. C., Griffin M. 2010. *Business Research Methods*. Eighth edition. 2010. South-Western Cengage Learning.

LOVER OG FORSKRIFTER

Forskrift om revisjon og revisorer (revisorforskriften). 1999.

Forskrift om risikostyring og internkontroll (risikostyringsforskriften). 2008.

Lov om aksjeselskaper (aksjeloven). 1997.

Lov om revisjon og revisorer (revisorloven). 1999.

Lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven). 1998.

STANDARDER, VEILEDNINGER O.L.

Helhetlig risikostyring – et integrert rammeverk. 2004. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Oversatt: Norges Interne Revisorers Forening. 2005.

Intern kontroll – et integrert rammeverk. 1992. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Oversatt: Norsk Bankrevisorforening. 1996.

ISA 200 Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene. 2009. Den norske revisorforening.

ISA 240 Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper. 2009. Den norske revisorforening.

ISA 315 (Revidert) Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser. 2012. Den norske revisorforening.

ISA 320 Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon. 2009. Den norske revisorforening.

ISA 330 Revisors håndtering av anslåtte risikoer. 2009. Den norske revisorforening.

ISA 530 Stikkprøver i revisjon. 2009. Den norske revisorforening.

Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse. 8. utg. Norsk utvalg for eierstyring og selskapsledelse (NUES). 2014.

<http://www.nues.no/filestore/Dokumenter/Anbefalingene/2014/2014-10-30Anbefaling2014NORweb.pdf>

ANNET

Finanstilsynets konsesjonsregister:

<http://www.finanstilsynet.no/no/Venstremeny/Konsesjonsregister/>

Finanstilsynets årsmelding 2014:

http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2015/Arsmelding_2014.pdf

Offentliggjorte brev fra Finanstilsynet:

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2015/Merknader-etter-stedlig-tilsyn/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2015/Merknader-etter-revisortilsyn/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2015/Merknader-etter-selskapstilsyn3/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2015/Merknader-etter-stedlig-revisortilsyn1/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2015/Merknader---attestasjon-av-bistandsmidler/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2014/Merknader-etter-stedlig-tilsyn4/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2014/Merknader-etter-selskapstilsyn3/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2014/Finanstilsynets-merknader-etter-selskapstilsyn/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2014/Merknader-etter-selskapstilsyn1/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2014/Merknader-etter-selskapstilsyn/>

<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2014/Merknader-etter-stedlig-revisortilsyn/>

Kundetilfredshetsundersøkelse. 2014. EPSI:

<https://www.regnskapnorge.no/Documents/EPSI,%20Regnskap%20og%20revisjon%202014%20-%20Oppsummering.pdf>

Norsk senter for forskningsdata. Personvernombudet for forskning:

http://www.nsd.uib.no/personvern/doc/3191-14-NSD_Skal_du_samle_inn_data.pdf

INTERVJUGUIDE

Hvilken utdannelse har du?

Hva er din stilling / tittel?

Hvor lenge har du jobbet med revisjon?

Er du oppdragsansvarlig?

For oppdragsansvarlige: Overlater du noe av risikovurderingen til medarbeidere?

For ikke-oppdragsansvarlige: Gir den oppdragsansvarlige deg eller andre medarbeidere noe av ansvaret for risikovurderingen?

I hvilke faser av revisjonen foretar du risikovurdering? (Oppdragsvurdering, Planlegging, Utførelse, Konklusjon/Rapportering)

I hvilke(n) fase er risikovurderingen viktigst?

Om forretningsrisiko (hos klient)

Kjenner du til begrepet «forretningsrisiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «forretningsrisiko»?

Hvilke elementer er mest sentrale i din vurdering av forretningsrisiko?

Hvordan går du frem for å vurdere forretningsrisiko?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

Kartlegger du virksomhetens egen risikovurderingsprosess?

Forventer du at de har identifisert forretningsrisikoer og evt etablert kontrollaktiviteter knyttet til dette?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du forretningsrisiko?

Er det noe du kan gjøre for å redusere denne risikoen? (Grensen mellom revisjon og rådgivning)

Om «iboende risiko»

Kjenner du til begrepet «iboende risiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «iboende risiko»?

Hvilke elementer er mest sentrale i din vurdering av iboende risiko?

Hvordan går du frem for å vurdere iboende risiko?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du iboende risiko?

Hva kan du gjøre for å redusere denne risikoen til et akseptabelt nivå?

Om særskilte risikoer

Kjenner du til begrepet «særskilte risikoer»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «særskilte risikoer»?

Når du skal vurdere om en identifisert risiko er en særskilt risiko, tar du hensyn til effekten av identifiserte relevante interne kontroller?

Hva er mest sentralt i din vurdering av om en risiko er en særskilt risiko?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du om det eksisterer særskilte risikoer?

Om mislighetsrisiko

Kjenner du til begrepet «mislighetsrisiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «mislighetsrisiko»?

Hvilke elementer er mest sentrale i din vurdering av mislighetsrisiko?

Hvordan går du frem for å vurdere mislighetsrisiko?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du mislighetsrisiko?

Hva kan du gjøre for å redusere denne risikoen til et akseptabelt nivå?

Er mislighetsrisikoen i utgangspunktet høy/med/lav? Eller ubestemt?

Om systemrisiko

Kjenner du til begrepet «systemrisiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «systemrisiko»?

Hvilke elementer er mest sentrale i din vurdering av systemrisiko?

Hvordan går du frem for å vurdere systemrisiko?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du systemrisiko?

Hva kan du gjøre for å redusere denne risikoen til et akseptabelt nivå?

Om kontrollrisiko

Kjenner du til begrepet «kontrollrisiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «kontrollrisiko»?

Hvilke elementer er mest sentrale i din vurdering av kontrollrisiko?

Hvordan går du frem for å vurdere kontrollrisiko?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du kontrollrisiko?

Hva kan du gjøre for å redusere denne risikoen til et akseptabelt nivå?

Om risiko for vesentlig feilinformasjon

Kjenner du til begrepet «risiko for vesentlig feilinformasjon»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «risiko for vesentlig feilinformasjon»?

Vurderer du risiko for vesentlig feilinformasjon spesifikt på hhv påstands- og regnskapsnivå? (Påstandsnivå- for transaksjonsklasser, kontosaldoer og tilleggsopplysninger)

Hvordan går du frem for å vurdere denne risikoen?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du denne risikoen?

Hva kan du gjøre for å redusere denne risikoen til et akseptabelt nivå?

Om oppdagelsesrisiko

Kjenner du til begrepet «oppdagelsesrisiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «oppdagelsesrisiko»?

Hvilke elementer er mest sentrale i din vurdering av oppdagelsesrisiko?

Hvordan går du frem for å vurdere oppdagelsesrisiko?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du oppdagelsesrisiko?

Hva kan du gjøre for å redusere denne risikoen til et akseptabelt nivå?

Om «revisjonsrisiko»

Kjenner du til begrepet «revisjonsrisiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «revisjonsrisiko»?

Vurderer du revisjonsrisikoen?

Hvordan går du frem for å vurdere revisjonsrisiko (hvilke elementer er mest sentrale)?

Kvantifiserer du denne risikoen? Hvordan?

I hvilke(n) fase av revisjonen vurderer du revisjonsrisiko?

Hva kan du gjøre for å redusere denne risikoen til et akseptabelt nivå?

Er revisjonsrisikoen høy/middels/lav i utgangspunktet? Eller ubestemt?

Om alfa- og betarisiko

Kjenner du til begrepet «betarisiko»?

Hva legger du i begrepet «betarisiko»?

Kjenner du til begrepet «alfarisiko»?

Hva legger du i begrepet «alfarisiko»?

Mener du at denne risikoen eksisterer? I praksis og/eller teori?

Om «revisjonsrisikomodellen»

Kjenner du til begrepet «revisjonsrisikomodellen»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i begrepet «revisjonsrisikomodellen»?

Om utvalgsrisiko

Kjenner du til begrepet «utvalgsrisiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid? Direkte eller indirekte?

Hva legger du i dette begrepet?

Om ikke-utvalgsrisiko

Kjenner du til begrepet «ikke-utvalgsrisiko»?

Benytter du dette begrepet i ditt arbeid?

Hva legger du i dette begrepet?

Avsluttende spørsmål

Ang. høy/middels/lav risiko, kan du gi et konkret tall (kvantifisere) på hva som er høy/middels/lav risiko? F. eks Lav risiko = 10% sjanse for feilinformasjon.

Ang. å redusere risiko til et akseptabelt nivå, hva er dette nivået? (risiko for vesentlig feil, ved ren beretning)

Bruker du / ditt revisjonsselskap et revisjonsmetodikkprogram, og i så fall hvilket?

Har ditt selskap andre retningslinjer / veiledninger / hjelpemidler for risikovurdering i revisjonen?

Slår du opp i ISAene når du lurer på noe? Eller gjøres dette «automatisk» av revisjonsprogrammet?

Slår du opp i annen teori (bortsett fra interne retningslinjer/revisjonsverktøy) når du lurer på noe?

Bruker du (faste) sjekklister når du foretar risikovurdering?

Er det enkelt å forstå / bruke ISAene?

Generelt, hvor viktig anser du risikovurderingen i forbindelse med revisjon å være?

Anser du risikovurdering å være vanskelig? Hva er vanskeligst?

Er det noe du vil legge til eller utdype?

REFLEKSJONSNOTAT

Temaet for oppgaven er risikovurderingen revisor gjør for å kunne utføre revisjonen på en hensiktsmessig og rasjonell måte, og dermed oppnå en betryggende sikkerhet for at konklusjonen som fremkommer i revisjonsberetningen er riktig. Angrepsvinkelen er å undersøke praktiserende revisorers forståelse av en rekke risikobegreper, og vurdere om denne forståelsen er i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene og øvrig teori. De 14 identifiserte begrepene er beskrevet og diskutert, og det presenteres også en utvidet revisjonsrisikomodell som bidrar til å klargjøre sammenhengene mellom en del av risikobegrepene.

De mest interessante funnene er at flere av risikobegrepene er lite kjent, dette gjelder også for en del av begrepene som anses som sentrale i revisjonsstandardene. Det er ingen av revisorene som ser nytten i revisjonsrisikomodellen, og det er svært få som har full oversikt over sammenhengene i den. Det er også identifisert noen interessante forskjeller mellom respondentene fra henholdsvis de store og de mindre revisjonsfirmaene.

Alle revisjonsstandarder som brukes i Norge i forbindelse med lovpålagt revisjon av regnskaper, er internasjonale standarder, sett bort fra to standarder for attestasjonsoppdrag som er særnorske. Revisjonsstandardene er kun oversatt til norsk, men uten noen tilpasninger. Dermed er temaet for denne masteroppgaven i stor grad et internasjonalt tema. All forskningen jeg refererer til er fra utenfor Norge. Jeg antar derfor at resultatene også kunne vært interessante internasjonalt. Årsaken til at jeg likevel valgte å skrive på norsk, er på grunn av datainnsamlingsmetoden. Det er gjennomført dybdeintervjuer med praktiserende revisorer, hvor de blant annet er bedt om å forklare hva de legger i de aktuelle risikobegrepene. Dette ville blitt for vanskelig å oversette uten å miste mye av meningen. Jeg har funnet noen forskjeller mellom respondentene fra henholdsvis store og mindre revisjonsfirmaer. Alle firmaene som betegnes som store, er internasjonale firmaer hvor den overveiende delen av metodikk og arbeidsformer er felles i alle land de opererer i. Dette er nok med på å påvirke hvordan disse tenker rundt temaet i denne oppgaven. Utviklingen går også mot

at disse firmaene blir større og større, mens de minste revisjonsfirmaene i Norge blir færre.

Revisjonsbransjen er i stadig utvikling, men det tyder på at man nå står overfor en innovasjon når det gjelder bruken av «big data». Ikke så langt inn i fremtiden er det sannsynlig at metodene for både risikovurdering og revisjonshandlinger vil endres. Det er mulig at en del av risikovurderingen ikke lenger er nødvendig på noen områder fordi systemer vil kunne fange opp, sortere og analysere store mengder data. Da vil det være andre typer risiko som oppstår, som må vurderes og håndteres.

Formålet med revisjonen er å øke regnskapsbrukernes tillit til at regnskapet er uten vesentlige feil, og at det er utarbeidet i samsvar med lover og regler for finansiell rapportering. Revisor skal også bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. For at regnskapsbrukerne skal ha tillit til revisors vurderinger og konklusjon, vektlegges revisors uavhengighet, samt kompetanse og kapasitet. Dette medfører strenge krav til revisors og revisjonsselskapets habilitet, og krav om at revisor ikke skal utføre rådgivningstjenester dersom dette kan medføre tvil om at revisor er uavhengig og objektiv. At revisor opptrer ansvarlig dermed svært viktig.

